T.C
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÛNUS SÛRESİ ÖRNEĞİNDE ARAP DİLİNDE SÂLİM VE MÜKESSER ÇOĞULLAR

Mehmet Polat

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

YÛNUS SÛRESİ ÖRNEĞİNDE ARAP DİLİNDE SÂLİM VE MÜKESSER ÇOĞULLAR

Mehmet POLAT

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Şahabettin ERGÜVEN

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

Mehmet POLAT tarafından hazırlanan "Yunus Süreni Örneğinde Arap Dilinde Sağlık ve Mükesser Çoğullar" başlıklı bu çalışma, 27.07.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans/ ~~doktora~~/ sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

Prof Dr. Ali BULUT

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Şahabettin ERGÜVEN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Dr. Öğr Üyesi İclâl ARSLAN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

(Unvan.Adı Soyadı)

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(27/07/2018)

Mehmet POLAT

ÖZET

POLAT, Mehmet. *Yûnus Sûresi Örneğinde Arap Dilinde Sâlim ve Mükesser Çoğullar* Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2018.

Bu çalışma Arap dilbilimi ve kaynakları açısından Arapça nahiv ilminin temel konularından biri olan cemi sâlim (düzenli çoğul) ve cemi mükesserleri (düzensiz çoğul) incelemektedir. Bu incelemeye Arapçadaki anlam örgüsünü, cemilerin türlerini, kural ve kaidelerini, örneklerini, ve bu konuya dair dilbilimcilerin görüşlerini tespitle başlanmıştır. Daha sonra bu cemi sâlim ve cemi mükesserlerin Yûnus sûresi örneğindeki tahlilleri ile devam edilmiştir. Tez, cemi türlerine dair genel kaideleri kapsamakta örneklem ise Yûnus sûresiyle sınırlandırılmaktadır. Tezde veri toplama, tahlil etme ve vb. yöntemler kullanılmıştır. Toplanan bu veriler sâlim ve mükesser çoğullar açısından tahlil edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Cem-i müzekkeri sâlim, Cem-i müennesi sâlim, Cem-i mükesser, Yûnus sûresi, Nahiv ilmi.

ABSTRACT

Polat Mehmet, *The plurial musahhah and the plurial mukassar in Sûrat Yûnus,* Master Thesis, Çorum 2018.

The purpose of the current study is to examine one of the fundamental component of the arabic grammar which is the plurial musahha and mukassar from different perspectives. This study will cover the significance of the plurial musahhah and analyse the various grammatical rules of the plurial by giving examples of its different types from various chapter of the Holly Kurân. It will also mention the academic researches that have been priorly done by the Arabic linguists on this subject. Data fort his study were collected and analyed upon certain methods.

The first chapter will cover the Singular, tesniye, and the different types of i'râb. In the second chapter the study will widely discuss the plurial muzhakkar sâlim and müennes sâlim. It emphasised on the analogical and sama'î structures of the plurial and the conditions reguested to form a Jam' mukassar. The third chapter tried to determine the different kind of plurials and their structures. In each chapter, the Kur'ân and the Arabic poetry in order to increase our comprehension to that subject.

Keywords: The Plurial Muzhakkar Sâlim, The Plurial Müennes Sâlim, The Plurial Mukassar, Sûrat Yûnus.

TEŞEKKÜR

Tez konusunu belirlemem ve kaynak kitaplara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen, ilgi ve desteğini hep yanımda hissettiğim çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Şahabettin ERGÜVEN Beyefendi'ye, muhterem hocam Dr. Öğretim Üyesi İclâl ARSLAN Hanımefendi'ye teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
TEŞEKKÜR ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR ..... **viii**
ÖN SÖZ ..... **ix**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM: MÜFRED İSİM ÇEŞİTLERİ VE İʿRÂBI **3**
1.1. Müfred (Tekil) İsim أَلْمُفْرَدُ 3
1.2. Müfred İsmin Çeşitleri ve İʿrâbı 3
1.3. Nevi Yönüyle İʿrâb 4
1.3.1. Ref (اَلرَّفْعُ) : 4
1.3.2. Nasb (اَلنَّصْبُ) : 5
1.3.3. Cer (اَلْجَرُّ) : 5
1.3.4. Cezm (اَلْجَزْمُ) : 6
1.4. Sıfat Bakımından İʿrâb 7
1.4.1. Lafzi İʿrâb: 7
1.4.2. Takdîri İʿrâb 7
1.4.3. Mahalli İʿrâb: 9
1.5. Son Harfine Göre İsimlerin Kısımları 11
1.5.1. Sahîh İsim: 11
1.5.2. Menkûs İsim: 13
1.5.3. Maksûr İsim: 13
1.5.4. Memdûd İsim: 15
1.6. Tesniye (Müsennâ) 16
1.6.1. Tesniyesi Yapılacak Olan Bir İsimde Bulunması Gereken Şartlar 17
1.6.2. Son Harfine İtibarla İsimlerin Tesniyesi 18
1.6.3. Mürekkeb İsimlerin Tesniyesi 19
1.6.4. Tağlîb Yoluyla Tesniye 20

1.6.5. Tesniye Kısımları 20
İKİNCİ BÖLÜM: CEMİLER 23
2.1. Cemi Müzekker Sâlim..... 28
2.2. Cem-i Müzekkeri Sâlim Yapılacak İsimde Bulunması Gereken Şartlar 31
2.2.1. İfrâd (اَلْإِفْرَادُ)..... 31
2.2.2. İʿrâb (اَلْإِعْرَابُ) 31
2.2.3. Mürekkeb Olmaması (عَدَمُ التَّرْكِيبِ)..... 31
2.2.4. Tenkir (أَلتَّنْكِيرُ)..... 32
2.2.5. Lafızlarda Uyumluluk (إِتِّفَاقُ اللَّفْظِ)..... 32
2.2.6. Ma'nada Uyumluluk (اِتِّفَاقُ الْمَعْنَى) 32
2.2.7. Başka Bir İsmin Amaçlanan Cemi Anlamını Karşılamamış Olması 33
2.2.8. Müfret Bir İsim Cem-i Yapıldığında Bir Anlam İfade Etmelidir..... 33
2.3. Câmid İsmin Şartları: 33
2.3.1. Müzekker İsim Olması (أَلْمُذَكَّرٌ)..... 33
2.3.2. Akıllı Varlıklara Delalet Etmesi (اَلْعَاقِلُ)..... 34
2.3.3. Sonunda Müenneslik Tâ'sının Bulunmaması..... 34
2.3.4. Özel İsim Olması (أَلْعَلَمُ)..... 35
2.3.5. İ'lale Uğrama Durumu Olan Kelimenin Mehmûz ve Mu'tel Olması Hariç Müfred Lafzın Değişmemesi..... 35
2.4. Sıfat İsmin Şartları: 36
2.4.1. Müzekker Olması 37
2.4.2. İsmi fâil, İsmi Mef'ûl, Mübalağalı İsmi Fâil Vezinleri, Sıfatı Müşebbehe, İsmi Mensûb ve İsmi Tasğîr'lerden Biri Olması..... 37
2.4.3. Akıllı Varlıklara Delalet Etmesi. 37
2.4.4. Müfredinde Te'nîs Tâ'sı Bulunmaması..... 37
2.4.5. Sonuna Te'nîs Tâ'sı Bitişmeyen Sıfat-Müşebbehe Vezinleri Olmaması..... 37
2.4.6. Tek Lafızla Müennes ve Müzekkere Delalet Eden Sıfat Olmaması. 38
2.5. Müfred İsimlerin Cemi Müzekker Sâlim Yapılışı 38
2.5.1. Sahîh İsmin Cem-i Yapılışı 38
2.5.2. Menkûs İsmin Cemi Yapılışı..... 39

2.5.3. Maksûr İsmin Cem-i Yapılışı 39
2.5.4. Memdûd İsmin Cemi Yapılışı 40
2.6. Cemi Müzekker Sâlimin iʿrâbı Hakkında Nahivcilerin Görüşleri 40
2.7. Cem'i Müzekker Sâlimin İ'râbına Mülhak Olanlar 42
2.7.1. Lafız Olarak Müfredi Olmayıp, Cem-i Manasını İçeren Kelimeler 42
2.7.2. Semâî Olarak Gelen Kelimeler: 43
2.7.3. Ma'nen ve Lafzen Müfredi Olmayan Kelimelerin Cemi Müzekker Sâlime Mülhak Olması 43
2.7.4. Bazı Semâî Kelimeler: 44
2.7.5. Cemi' Müzekker Sâlimin Şartlarının Bir Kısımına Uygunluk Arzetmeyip Cem-i Müzekker Sâlime Mülhak Edilen ve Hakiki Anlamda Cem-i Olduğuna İtibar Edilmeyen Semâî Olan Kelimeler 46
2.8. Müfredi Olmayan Cemiler 46
2.9. Cemi Müennesi Sâlim 46
2.9.1. Hakîkî Müennes 46
2.9.2. Mecâzi Müennes 47
2.10. Müenneslik Alâmetleri: 48
2.10.1. Tâ-i Merbûta (اَلتَّاءُ الْمَرْبُوطَةُ) 48
2.10.2. Elif-i Maksûra (الأَلِفُ الْمَقْصُورَةُ) 49
2.10.3. Elif-i Memdûde (اَلأَلِفُ الْمَمْدُودَةُ) 50
2.11. Elif-i Maksûra'nın Te'nis Alâmeti Olarak Kullanıldığı Yerler 50
2.12. Elif-i Memdûde'nin Te'nis Alâmeti Olarak Kullanıldığı Yerler 51
2.13. Yaygın Olarak Kullanılan Semâî Müennesler: 51
2.14. Cem-i Müennes Sâlim Sözlük ve Istılahi Manası 53
2.15. Cem-i Müennes Sâlim Yapılacak İsimde Bulunması Gereken Şartlar 53
2.16. Cem-i Müennes Sâlimin Yapılışı 54
2.17. Cem-i Müennes Sâlimin İʿrâbı Hakkında Nahivcilerin Görüşleri 55
2.18. Cem-i Müennes Sâlimin İʿrâbına Mülhak Olanlar 56
2.19. Cem-i Şartlarını Taşımakla Birlikte Elif ve Tâ İle Yapılan Cem-i (Kıyâsa göre elif ve tâ ile çoğul yapılanlar) 56
2.20. Sonunda Te'nis Tâ'sı Bulunan Müennes Sıfatlar 60
2.21. Gayr-ı Âkil Müzekker Sıfat 63

2.22. Cemi Mükesser 64
2.22.1. Sözlük ve Istılahi Manası Açısından Cemi Mükesser 64
2.22.2.Cemi Kıllet ve Sıgaları: 65
2.22.3. Cemi Teksîrin İʿrâb 73
2.23. Cemi'ye Delalet Eden Sıgalar 74
2.23.1. İsmu'l-Cem'/Çoğul İsmi 74
2.23.2. İsmu'l-Cemi'/Çoğul İsmin Elif ve Tâ İle Cemi Yapılması 76
2.23.3.İsmu'l-Cem'/Çoğul İsmi'nin Kendi Lafzından Müfredi Olup Cemi Yapılanlar 76
2.23.4. İsmu'l Cem'/Çoğul İsmi'nin Kendi Lafzından Müfredi Olup Cemi-Vezinlerine Muhalif Olanlar 77
2.24. Kırık Çoğulla Cemi İsmi Arasındaki Farklar 77
2.25. İsmu-l Cins: 78
2.25.1. İsmu'l-Cinsi'l-Cem'i/Çoğul Cins İsmi 78
2.25.2. İsmu'l-Cinsi'l-İfradi/Tekil Cins İsmi 79
2.26. Müfredi Olmayan Cemiler 79
2.27. Müfredi ve Cemi'si Ortak Olan İsimler 79
2.28. Sigatü Münteha'l-Cumû'/Cem-i Sigâsının Sonu 80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÛNUS SÛRESİ 85
3.1. Surenin İsmi, Âyet Sayısı ve Nuzulü 85
3.2. Surenin Muhtevası 86
3.3. Yûnus Sûresinde Geçen Cem-i Müzekker Sâlim Kelimeler 87
3.4. Yûnus Sûresinde Cem-İ Müennes Sâlim Sıgaları 106
3.5. Yûnus Sûresinde Cem-İ Mükesser Sıgaları 118
SONUÇ 133
KAYNAKÇA 135

KISALTMALAR

age	:	Adı geçen makale /eser.
Bk.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	:	Hazreti
M.	:	Miladi
Nşr.	:	Neşriyat.
Ö.	:	Ölüm
r.a	:	Radıyallahu anh
s.	:	Sayfa
Thk.	:	Tahkik eden.
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	:	Tarih yok.
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
yy.	:	Yayın yeri yok.
Yay.	:	Yayınevi / yayınları.

ÖN SÖZ

Arapçada isim ve sıfatların cemi yapılış şekilleri Arapçanın önemli dil kuralları arasında yer almaktadır. Arap gramerinin inceliklerine vakıf olmak isteyen kişilerin, bu konuları bilmeleri büyük önem arz etmektedir.

Tekil isimlerin çoğulları dilden dile farklılık arzeder. Bu kurallar Türkçe gibi bazı dillerde basit düzeyde iken, Arapça gibi diğer bazı dillerde dili öğrenmede problem oluşturacak derecede detaylar içermektedir. Başta dilin yapısına, zenginliğine, konuşulduğu coğrafyanın genişliğine göre dildeki çoğul sistemi değişiklik gösterebilmektedir.

Kendine has özel yapısı ve karmaşık kurallarıyla Arapçada tekil isimlerin çoğul yapılması, bu dili dışarıdan öğrenenlerin zorlandığı bir gramer konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zîra öğrenilmesi ezbere dayalı olan bu çoğul türünün birçok farklı vezni vardır. Bundan dolayı kuralları ve şartları itibariyle kompleks bir yapı arzeden Arapçanın çoğul sistemi pek çok araştırma ve çalışmanın konusu olmuştur.

Çoğul ve çoğul türleri ile ilgili kaideler muvacehesinde kıyas, semâ' ve şâz kavramlarının bilinmesi önem arz etmektedir. Arapçada gramer kurallarının belirlenmesinde genel olarak kıyas esas alınır. Kıyasın yanı sıra semâın da bu kuralları tespit etmede önemli bir yeri vardır. Hatta bazı durumlarda şâz bir kullanım, en doğru olana işaret edebilmektedir.

Arapçada tekil isimlerin çoğul yapılış biçimleri, bunlarla ilgili kurallar ve öne sürülen gerekçeler nahivcilerin zaman zaman farklı görüşler ileri sürdüğü konular arasında yer almaktadır.

Birinci bölümde müfred, tesniye, iʿrâb ve çeşitleri ele alınmış. İkinci bölümde cem-i müzekker ve cem-i sâlimler geniş bir şekilde anlatılmıştır. Özellikle kırık çoğullar, bu çoğulların vezinleri, ve bu vezinlerin çoğul yapılması için gerekli şartlarla, kıyasî ve semâ'i kalıplar üzerinde yoğunlaşılmıştır. Üçüncü bölümde ise Yûnus sûresi ve Yûnus sûresindeki cemi türleri belirtilmeye çalışılmıştır. Her üç bölümde Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden ve Arap şiirinden örneklerlerle konu pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Tez konusunu belirlemem ve kaynak kitaplara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen, ilgi ve desteğini hep yanımda hissettiğim çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Şahabettin ERGÜVEN Beyefendi'ye, muhterem hocam Dr. Öğretim Üyesi İclâl ARSLAN Hanımefendi'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet POLAT

Çorum-2018

GİRİŞ

İnsanların konuştuğu dillerin genelinde kelimeler niceliğine göre dil mantığında müfred (tekil), tesniye (ikil) ve çoğul olmak üzere üç farklı sayı şeklinde kullanılır. Çoğul kavramı her dilin mantığına göre farklılık gösterir. İngilizce ve Fransızca gibi Türkçede de bir tek varlığa delalet eden isimlere tekil, birden çok varlığa delalet eden isimlere çoğul denir. Dilimizde bir ismi çoğul yapmak için ses uyumuna göre ismin sonuna ‘‘ler’’ veya ‘‘lar’’ takıları getirirlir. Türkçe ve İngilizce gibi bazı diller tesniyeyi de cemi kabul eder. İki muhatap için Türkçede çoğul kipi kullanılır ve “siz” deriz. Oysa Arapçada iki muhatap için cemiden ve müfretten farklı olarak أَنْتُمَا denir. Türkçede “iki adamı gördüm” veya “adamları gördüm” diyebiliriz. Oysa gördüğümüz iki adamsa Arapçada hakîkî manâda رَأَيْتُ الرِّجَالَ (iki adamı gördüm) diyemeyiz. Çünkü iki adam için ayrı bir kip vardır ve onu kullanmak zorundayız. Bundan dolayı رَأَيْتُ الرَّجُلَيْنِ (İki adamı gördüm) demek durumundayız. Bu dillerde çoğul ikiden başlar. Arapçada ise durum farklıdır. Türkçede - ler, - lar eklerinin kelimenin sonuna eklenmesiyle elde edilen çoğullar, oluşum bakımından Arapçada farklılık gösterirler. Arapçada kelimeler belirli kural ve kalıplara göre çoğul olurlar. Tekil kategorisinden sonra hemen çoğul kategorisi gelmez. Bu ikisinin arasında bir başka kategori daha vardır. Aynı türden iki adet varlığı ifade eden bu biçime tesniye veya müsennâ denir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Arapçada varlıkların sayılarına göre isimler üçe ayrılırlar Müfred kelime bir varlığa delalet ederken, tesniye aynı türden/cinsten iki varlığa, cemi ise aynı türden üç ve üzeri varlığa delalet eder. Türkçeden bir başka farklı yön olarak, Arapçada müfred isimler aynı zamanda cinsiyet bakımından da ikiye ayrılır, erillik-dişilik. Arapçada isim ve sıfatlar akıl sahibi bir varlığa ad olup olmama gibi özelliklerine bağlı olarak birkaç farklı kipte çoğul yapılırlar.

Arapçada isimlerde olduğu gibi fiillerin de tesniye formlarına göre ayrı çekimleri vardır. Bütün zamirlerin, işaret isimlerinin, ismi mevsullerin tesniye kipleri vardır. Bunlar isimlerle birlikte kullanılırken daima nicelik açısından uyum olması aranır. İkil bir mübteda ile (özneyle) başlayan isim cümlesinde haber (yüklem) de ikil olmak zorundadır. İkil bir varlığa dönen zamir ancak ikil olabilir. İkil bir varlık ancak

ikil bir ismi işaretle gösterilebilir. Diğer taraftan ikil kelimeler sıfatlarla nitelenirken niteleyenin yani sıfatın da nitelenen yani mevsûf gibi ikil olması gerekir. Söylediğimiz hususlar insanlar için kullanılan cemi isimler içinde geçerlidir.

Kısaca Arapça konuşurken ve yazarken cinsiyet uyumu nasıl önemliyse nicelik uyumu da aynı şekilde önemlidir. Bu nedenle kelimelerin tesniye ve cemi yapılmalarıyla ilgili kuralları iyi kavramamız, Arapça öğrenme yolunda bize güçlü bir alt yapı sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: MÜFRED İSİM ÇEŞİTLERİ VE İʿRÂBI

Arapçada cemi konusunu ele almadan önce müfred ve tesniye terimleri hakkında bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Arapçada müfred, tesniye ve cem-i hem lafız yönüyle hemde manâ yönüyle birbirleriyle iç içe olmayıp birbirlerinden farklıdırlar. Bu bakımdan biri diğerinin yerine kullanılmazlar. Türkçede ise tesniye diye bir ayrım söz konusu olmadığından tesniye ile cemi iç içe kulanılmaktadır.

1.1. Müfred (Tekil) İsim أَلْمُفْرَدُ

İf'âl babından أَفْرَدَ fiilinin ismi mefûl'u olan müfred kelimesi lügatte bir şeyi tek yapmak, bir şeyin tek olması, eşi ve benzeri olmaması; vitr anlamında tek, ve tek varlığa delalet eden yek anlamlarına gelmektedir.[1]

Istılahta ise müfred; sayı bakımından tesniye veya çoğul olmayan رَجُلٌ gibi şahıs, كَلْبٌ gibi hayvan veya حَجَرٌ gibi cansız varlıklardan (eşyalardan) tek olana delâlet eden isimdir.[2] Başka bir ifadeyle iʿrâb yönüyle müfred veya mürekkeb isim oluşuna itibar edilmeksizin, tesniye, cemi ve esmâi hamseden birisi olmayan isimlere denir.[3] Kısa tanımıyla, eril veya dişil bir tek varlığa delalet eden isim ve sıfatlardır. وَلَدٌ , بَابٌ طَالِبٌ, قَلَمٌ gibi. Misâl: هَذَا قَلَمٌ طَوِيلٌ ''Bu uzun bir kalemdir.''

1.2. Müfred İsmin Çeşitleri ve İʿrâbı

İsimlerin kısımlarına geçmeden kısaca iʿrâb hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

---

[1] es-Seyyîd Muhammed Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî (1205/1790), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs,* (Thk.'Abdu'l-'Azîz Mutar), Matbaaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 8.Baskı, 1994, C.8.; " ***فَرد***" maddesi, s.482.; Râci Esmer, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî 'İlmi's-Sarf,* Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 2009,

[2] Râci Esmer, *Age*, s.392.

[3] Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (1318-1392), *et-Tuhfetü's-seniyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye fi Kavaidi'n-Nahv ve'l İ'râb,* Mektebetu'l-Fecr, t.y.; s.38. Şemsüddîn Muhammed b.Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (977/000), *Nûru's-Seciyye fî Halli Elfâzi'l-Âcurrûmiyye,* Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 1.Baskı, 2008, s.81.

Cümle içinde bulunan söz parçaları mebni (sonu değişmeyen) ve muʿreb (sonu değişen) olmak üzere ikiye ayrılır. Nahivcilerin ortaya koyduğu kâideler bize muʿreb olan kelimelerin sonlarının durumu ile mebni kelimelerle yan cümlelerin cümledeki yerlerini (mahalli iʿrâblarını) öğretir.

İʿrâb: if'âl babından أَعْرَبَ fiiilinin mastarıdır. أَعْرَبَ fiili lugatta, izah etmek'' anlamlar arasındaki karışıklığı gidermek, manaları izah etmek anlamına gelmektedir. أَعْرَبْتُهُ ''Onu izah ettim.'' [4] misâlinde olduğu gibi.

Nahiv ıstılahında ise iʿrâb: Muʿreb kelimelerin başlarına gelen âmillerin değişmesi sebebiyle kelimelerinin sonlarının değişmesidir.[5]

1.3. Nevi Yönüyle İʿrâb

Nevi yönüyle iʿrâb ref, nasb, cer, ve cezm olmak üzere iʿrâb dört kısma ayrılır.

1.3.1. Ref (اَلرَّفْعُ) : Ref: Alçak olan bir şeyin zıdtıdır. Ref alâmetleri dörttür.[6]

Ref:

a. Damme: Müfred, cemi müennes sâlim, cemi mükesser isimlerde, ef'âl-i hamse olmayan fiil-i muzarilerde damme, ref alâmeti olarak gelir.[7] Misal:

جَاءَ زَيْدٌ. Zeyd geldi.

جَاءَتْ الْهِنْدَاتُ. Hindler geldi.

يَنْصُرُ زَيْدٌ Zeyd yardım ediyor.

جَاءَ الرِّجَالُ Adamlar geldi.

b. Vâv: Ref alâmeti olan damme yerine bazen vâv harfi gelir. Esmâ-i sitte-i mu'telle ve cemi müzekker sâlimde vâv, ref alâmeti olarak gelir. Misal:

جَاءَ الزَّيْدُونَ. Zeyd'ler geldi.

---

[4] Dr.Şâmil eş-Şâhin, *Yenâbi'ul Elfâz Şerhü'l-İzhâr fî 'İlmin-Nahvi'l 'Arabiyyî*, Muessesetu'r-Risâle, 1.Baskı, 2007, s.229.

[5] Kasâpzâde İbrâhim Efendi (ö.1620), *el- Ezhâr fî Şerhi'l-İzhâr,* s.287.

[6] Ahmet Zeynî Dehlân, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye,* Mektebetü Merkezi Bedri'l-'İlmiyyi es-Sakâfiyyi, t.y.; s.11-16.; Ebu'l – Hasan Ali b. İsmail, *El-Muhkem ve'l-Muhit el-Azam,* Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, 2000, C.2; s.120.

[7] Dehlân, *age*, s.13.

جَاءَ أَبُوكَ Senin baban geldi.

c. Elif: Ref alâmeti olan damme yerine bazen elif harfi gelir. İsmin tesniyesinde elif, ref alâmeti olarak gelir. Misal: İki Zeyd geldi. جَاءَ الزَّيْدَانِ

d. Nûn: Ef'âl-i hamsede nûn, ref alâmeti olarak gelir. Misal: يَنْصُرَانِ

1.3.2. Nasb (اَلنَّصْبُ) :

Nasb mastar kelime olup, bir şeyi doğrultup dikmektir. Nasb alâmetleri beştir.

a. Fetha: Müfred ve cemi mükesser isimlerle, ef'âl-i hamse olmayan fiili muzarilerde fetha, nasb alâmeti olarak gelir. Misal:

رَأَيْتُ الرِّجَالَ Adamları gördüm.

لَنْ يَنْصُرَ O asla yardım etmeyecek.

b. Kesre: Cemi müennes sâlimde kesre, fethanın yerine nasb alâmeti olarak gelir Misal: Hintlere uğradım. رَأَيْتُ الطَّالِبَاتِ

c. Elif: Esmâ-i sitte-i mu'telle'de elif, nasb alâmeti olarak gelir. Misal:

Senin babanı gördüm. **رَأَيْتُ أَبَاكَ**

d. Yâ: Tesniyelerde ve cemi müzekker sâlimlerde yâ, nasb alâmeti olarak gelir. Misal:

رَأَيْتُ الزَّيْدَيْنِ İki Zeydi gördüm.

رَأَيْتُ الزَّيْدِينَ Zeydleri gördüm.

e. Hazfu'n-Nûn (Nûn'un Hazfi) : Ef'âl-i hamse'de nûn'un hazfedilmesi nasb alâmetidir. Misal: Onlar yardım etmediler. لَمْ يَنْصُرُوا

1.3.3. Cer (اَلْجَرُّ) : Cer, bir şeyi kendine doğru çekme demektir.

Cer alâmetleri üç tanedir.8

a. Kesre: Munsarıf (müfred ve cemi) isimler ile cemi müennes sâlim'de kesre, cer alâmeti olarak gelir. Misal:

---

[8] ez-Zebîdî, Ebu-l Feyz Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Hüseynî, (Thk. Mecmû'etün mine'l-Muhakkikîn), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, C.10,; s.393.; Dâr'ul-Hidâye, Beyrut.; Dehlân, age, s.17.

مَرَرْتُ بِزَيْدٍ Zeyde uğradım.

مرَرْتُ بِالطَّالِبَاتِ Hind'lere uğradım.

مَرَرْتُ بِالْهِنْدَاتِ Hind'lere uğradım.

b. Fetha: Cer alâmeti olan kesre yerine bazen fetha gelir. Gayrı munsarıf isimlerde fetha cer alâmeti olarak gelir. Misal: Ahmete uğradım. مَرَرْتُ بِأَحْمَدَ

c. Yâ: Cer işareti kesre yerine bazen yâ harfi ile olur. Cemi müzekker sâlim, tesniye, ve esmâ-i sitte-i mu'telle'de yâ, cer alâmeti olarak gelir. Misal:

مَرَرْتُ بِأَبِيكَ Babana uğradım.

مَرَرْتُ بزَّيْدَينِ İki zeyde uğradım.

مَرَرْتُ بزَّيْدِينَ Zeydlere uğradım.

1.3.4. Cezm (اَلْجَزْمُ) : Cezm, harekeyi harften kesmek, almak anlamındadır. Cezm alâmetleri üç tanedir.

a. Sükûn (Harekenin hazfedilmesi) : Lâmel harfi (fiilin son harfi)'inde illet harfi bulunmayan ve ef'âl-i hamse'nin dışındaki fiili muzarilerde sükûn cezm alâmeti olarak gelir. Misal: لَمْ يَنْصُرْ

b. Hazfu'l-Âhiri (Son harfin hazfedilmesi) : Lâme'l-harfi illetli olan ve ef'âl-i hamse'nin dışındaki fiili muzarilerde son harfin hazfedilmesi iʿrâb alâmeti olarak gelir. Misal: لَمْ يَخْشَ

c. Hazfu'n-Nûn (Nûn'un hazfedilmesi) : Ef'âl-i hamsede nûn'un hazfedilmesi cezm alâmeti olarak gelir. Misal: لَمْ يَكْتُبَا , لَمْ يَدْعُوَا

Ref ve nasb hem isimlere hem fiillere; cer yalnız isimlere, cezm ise yalnız fiillere aittir. Cümle içerisindeki konumlarına göre muʿreb kelimelerin sonları değişikliğe uğrar. Bu değişiklik ya hareke ile olur veya harfle olur. İʿrâb hallerini gösteren hareke ve harflere iʿrâb alâmetleri denir. [9]

[9] Dehlân, *age*, s.11.; s.392., Mehmet TALÛ, *Arap Dili Edebiyatı Sarf ve Nahiv İlmi,* Tereke Yayınevi, İstanbul, 2003, C.3.; s.250-253.;

1.4. Sıfat Bakımından İʿrâb

Sıfat bakımında iʿrâb; lafzi iʿrâb, takdiri iʿrâb, mahalli iʿrâb olmak üzere üçe ayrılır.

1.4.1. Lafzi İʿrâb:

Lafzi iʿrâba zahirî iʿrâb da denir. Lafzi iʿrâb İbn Sabbân'a göre: Kelimenin sonunda iʿrâbın zâhiren ortaya çıkmasıdır.[10] Buna binâen iʿrâb alâmetlerinden (ref, nasb, cer ve cezim) herhangi birinin ifade edilişinde bir mani bulunmayan iʿrâba denir. Bu iʿrâbımız açıkça telaffuz edilir, yazılır ve zahiren görülür. Lafzî iʿrâb almış bir kelime için lafzen merfu, lafzen mansûb veya lafzen mecrûr ifadeleri kullanılır. Misâl:

جَاءَ زَيْدٌ	Zeyd geldi.
رَأَيْتُ زَيْدًا	Zeydi gördüm.
مَرَرْتُ بِزَيْدٍ	Zeyde uğradım.

Bu misallerde görüldüğü üzere Zeyd kelimesi üç halde (ref, nasb ve cer) de zahiren iʿrâb alametlerini almış ve bu iʿrâb alma hususunda herhangi bir mani/engel durum bulunmamıştır.[11]

1.4.2. Takdîri İʿrâb

Bazı kelimelerin sonunda teazzür, (telaffuzu zor olması) istiskâl veya münâsebet gibi bir sebepten dolayı iʿrâb alâmetleri kelimelerde görülmez veya telaffuz edilmez. Bundan dolayı iʿrâb alâmetleri kelimenin sonunda takdîr edilir, yani öylece var sayılıp kabul edilir.[12] Bu şekilde yapılan iʿrâb türüne takdîri iʿrâb denir. İbn Yaîş

---

[10] Ebû'l-'Îrfân Muhammed b.'Alî ö.1206/1792, *Hâşiyetü's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti'bni Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1997, C.1., s.17.; el-Galâyînî, *Age*, s.19.

[11] Bz. İbn Ya'iş, age, C.1.; s.50.; Ömer Faruk PAKSU, *Arap Dilinin Temel Kaideleri,*1.Baskı, 2017, Kahraman Maraş, C.1., s.158

[12] Muvaffakuddîn Ebu'l-Bekâ Ya'îş b. 'Alî el-Mevsilî İbn Ya'îş (ö.643/1421), Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî, İdâretü't-Tıbâati'l-Münîriyye, t.y., Mısır, C.1.; s.55.; Paksu, *age*, C.1., s.158.

(ö:643/1421)'e göre, Takdîri iʿrâb lafızda telaffuz edilmeyip kelimenin sonuna takdîr edilen iʿrâbtır.[13]

Misal:

جَاءَ مُوسَى Musâ geldi.

رَأَيْتُ مُوسَى Musâ'yı gördüm.

مَرَرْتُ بِمُوسَى Musâ'ya uğradım.

Eğer sonunda elif bulunan kelime, fiil-i muzari ise hem ref hem de nasb halinde iʿrâbı takdiri olur, cezm halinde ise iʿrâb lafzi olur.[14] Misal:

اَلْمُؤْمِنُ لَنْ يَرْضَى عَنِ الْكُفْرِ Mü'min asla küfürden razı olmaz.

اَلْمُؤْمِنُ لَمْ يَخْشَ اِلَّا اللَّه Mü'min Allah'tan başka kimseden korkmaz.

Kelimenin son harfinden bir öncesi meksûr ''yâ'' olan kelime, bir fiil'i muzari ise ref halinde takdiri iʿrâb, nasb ve cezm hallerinde ise lafzi iʿrâb meydana gelmiş olur.[15]

Misal: لَمْ يَرْمِ , لَنْ يَرْمِيَ , يَرْمِي

Son harfinden öncesi dammeli ''vâv'' olan bir fiil-i muzari ise ref hali istiskâl'den dolayı takdîridir.

Misal: لَمْ يَدْعُ , لَنْ يَدْعُوَ , يَدْعُو

Ya'i mütekellime muzaf olan mu'reb isimler (müfred, cemi mükesser, hareke ile iʿrâblanan cemi müennes sâlim veya harf ile iʿrâblanan cemi müzekker sâlim)'in sonu, mütekellim yâ'sına uygun olan kesre harekesi ile meşgul olmalarından dolayı iʿrâbı

[13] İbn. Ya'îş, *age*, C.1., s.55.; Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (1900/1973), *et-Tuhfetü's-Seniyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye fî Kavâ'id'in-Nahv ve'l 'İ'râb,* Mektebetu'l-Fecr, t.y., s.38.; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö.977/1570), *Nûru's-Seciyye fî Halli Elfâzi'l-Âcurrûmiyye,* Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 1.Baskı, 2008, s.81.; Muhammed Ma'sûm b. Sâlim es-Semerrânî es-Sefâtûnî, *Hâşiyetü Teşvîki'l Hallân 'alâ Şerhi'l-Âcurrûmiyye,* Matbaa'tü 'Îsâ el-Bâbi el-Halebî, t.y., Mısır, s.43.; el-Galâyînî, *Age*, s.20.; Paksu , *age*, C.1., s.158.; Dehlân, *age*, s.10.

[14] Bz. İbn Ya'iş, *age*, C.4.; s.480.; Talû, *age*, C.3, s.252.; Paksu , *age*, C.1., s.160.

[15] Bz.İbn Ya'iş, *age*, C.1., s.50.; Paksu , *age*, C.1., s.163.; Talû, *age*, C.3, s.252.

takdîridir. Tesniye mu'reb isimlerin mütekellim yâ'sına muzâf olduklarında iʿrâbı takdîri değil lafzidir.[16] Misal:

جَاءَ غُلَامِي. Kölem geldi.

رَأَيْتُ غُلَامِي. Kölemi gördüm.

مَرَرْتُ بِغُلَامِي. Köleme uğradım.

1.4.3. Mahalli İʿrâb:

Bulunan bir sebepten dolayı iʿrâbı lafzen ortaya çıkmayan, sonunda da iʿrâbı takdir edilemeyen, fakat lafzın bizatihi kendisinde, yani konumunda, mevkisinde ortaya çıkan iʿrâbtır. Başka bir ifadeyle mahalli iʿrâb: Cümle içerisinde iʿrâbı lafzen kabul etmeyen yerlerde son harekesi değişmeyen (mebni) kelimelerde ve ayrıca cümlelerde bulunan iʿrâb türüdür. Şöyle ki bu mebni olan kelime ve cümlelerin yerine iʿrâbı engelleyen durumlardan mücerred olan mu'reb bir isim getirildiği zaman o mu'reb isimde lafzen iʿrâb meydana gelir.[17] Başka bir şekilde mahalli iʿrâb, başındaki âmilin etkisi, zahiren (açıkça) gözükmeyen kelimelerin iʿrâbı için kullanılan bir ifadedir. Bu kelimelerin cümlede hangi konumda olurlarsa olsunlar (özne, nesne vs.) âmillerin değişmesiyle son harekesinde her hangi bir değişiklik meydana gelmeyen kelimelerdir. İşte bu değişiklik göstermeyen kelimeler için, cümle içerisinde almış oldukları iʿrâb durumlarına göre "mahallen merfû", "mahallen mansûb", "mahallen mecrûr" ifadeleri kullanılır.

1.4.3.1. Mahalli İʿrâbın Bulunduğu Yerler

Mahalli iʿrâb, mebni kelimelerde mahalli iʿrâb, mu'reb isimlerde mahalli iʿrâb, cümlelerde mahalli iʿrâb diye üç yerde bulunur.

1.4.3.1.1. Mebni Kelimelerde Mahalli İʿrâb

Amillerin değişmesiyle harekelerde (damme, fetha, kesre, ve sukun) bir değişiklik olmayıp sürekli aynı hareke üzerine kalan kelimelerdir. حَيْثُ , مَنْ , هَذَا

وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْماً [18]

---

[16] Bz.İbn Ya'iş, *age*, C.4.; s.480.; Talû, *age*, C.3, s.252.; Paksu , *age*, C.1., s.164.
[17] Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. 'Ömer Hafâcî, *Hâşiyetüş'-Şihâb 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî 'İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râzî 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî,* Dâru Sâdr, Beyrut, C.1., s.143.; Paksu , *age*, C.1., s.173.
[18] Tâhâ sûresi 20/111.

‘‘Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hakim ve onları koruyup gözeten Allah'a boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen mutlaka hüsrana uğramıştır.’’

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَا اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِه وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِياًّ وَلَا نَصيراً[19]

‘‘İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir.’’

مَا يَوَدُّ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظيمِ[20]

‘‘Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir.’’

Yukarıdaki âyetlerde geçen مَنْ, ismi mevsûldur ve sukun üzere mebnîdir. Birinci âyette geçen مَنْ fâil olup mahallen merfudur[21], ikinci âyette mübteda olup mahallen merfudur,[22] üçüncü âyette ise mefûl’ün bih olup mahallen mansubtur.[23]

Zamirler, ismi mesuller, şart isimleri, istifham isimleri, birtakım soru zarfları, bazı zarflar, esmâ’ül ef’âl (fiil manalı isimler) mebnî olup iʿrâbı mahallidir.[24]

1.4.3.1.2. Mu’reb İsimlerde Mahalli İʿrâb

Mu’reb isimlerde mahalli iʿrâb; mu’reb isimlerin sonunun hikâye iʿrâbından başka bir iʿrâbla meşgul olmasına denir.[25]Misâl:

Zey’de uğradım. مَرَرْتُ بِزَيْدٍ

[19] Nisâ sûresi 4/123.
[20] Bakara sûresi 1/105.
[21] Muhammed Ali Taha ed-Dûrre, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Kerîm ve İ’râbuhû ve Beyânuhû*, Dâru İbn Kesîr, 2009, Beyrût, C.5.; s.737.
[22] ed-Dûrre, *age,* C.2.; s.630.
[23] ed-Dûrre, *age,* C.1.; s.279.
[24] Talû, *age,* C.3.; s.254-263.;
[25] İbn Ya’iş, *age,* C.1; s.50.; Paksu, *age,* C.1., s.172.

1.4.3.1.3. Cümlelerde Mahalli İ'râb

Cümlelerde i'râb takdîr edilir.

قِيلَ خَالِدٌ عَالِمٌ. Denildi ki: Halid âlimdir.

قُلْتُ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ. Dedim ki ben Abdullah.

فَرَرْتُ عَلِمْتُهُ يَوْمَ خَائِنًا مِنْهُ. Hain olduğunu öğrendiğim gün ondan kaçtım.

Birinci misalde altı çizili cümle nâib-i fâildir, mahallen merfudur. İkinci misalde altı çizili cümle mef'ûldur, mahallen mansûbdur. Üçüncü misâlimizde ise altı çizili cümle (يَوْمَ) nin muzâfun ileyhidir, mahallen mecrurdur.

Şibh-i cümleler (zarf-ı müstakarlar)'in iʿrâbları mahallî iʿrâbtır. اَلطَّبِيبُ فِي الْمُسْتَشْفَى Şibh-i cümle olup haberdir ve iʿrâbı mahallen merfudur. ضَرَبْتُ الْقِطَّ تَحْتَ الْمَائِدَةِ ''Sofranın altındaki kediği dövdüm'' cümlesi şibh-i cümle olup, ma'rife isimden sonra geldiği için cümlede hâldir, iʿrâbı mahallen mansûb olmuştur. سَلَّمْتُ عَلَى رَجُلٍ اَمَامَ الْبَابِ ''Kapının önündeki adama selam verdim'' cümlesi şibh-i cümledir, nekre isimden sonra geldiğinden için sıfattır ve iʿrâbı mahallen mecrur olmuştur.[26]

1.5. Son Harfine Göre İsimlerin Kısımları

Son harfine itibarla isimler, sahih isim, menkûs isim, maksûr isim ve memdûd isim diye dört kısma ayrılır:[27]

1.5.1. Sahîh İsim: Son harfi illet harfi olmayan mu'reb isimlerdir. Sahîh isimlerin ref, nasb ve cer halinde iʿrâbı, lafzi (zâhiri) iʿrâbtır. İʿrâbın açıktan olduğu durumlardır.

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلاَّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ[28]

''Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?''

---

[26] Çörtü, *Age*, s.413.; el-Galâyînî, *Age*, s.23.

[27] Mustafâ el-Galâyînî (1885/1944), *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arâbiyye,* el-Mektebetu'l 'Asriyye s.78-82,; Yûsuf el-Hammâdî, Muhammed eş-Şenâvî, Muhammed Şakîk 'Atâ, *El-Kavâ'idü'l-Esâsiyye fi'n-Nahvi ve's-Sarf,* el-Heyetü'l 'Ammetü li'Şuûni'l-Metabii'l-Emîriyyeti, Mısır, 1994, s.19.

[28] En'am sûresi 6/32.

Fatma yolculuğa çıktı. سَافَرَتْ فَاطِمَةُ Muhammed hazır bulundu. مُحَمَّدٌ حَضَرَ

Yukarıdaki birinci, ikinci ve üçüncü misâllerde müfret sahîh ismin ref' hali damme ile olup, مُحَمَّدٌ , فَاطِمَةُ ve لَهْوٌ misâllerinde damme lafzen (zâhiren) bulunmuştur.

مِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ [29]

''İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.''

Hind ile görüştüm. قَابَلْتُ هِنْدًا Ali ile karşılaştım. لَقِيتُ عَلِيًّا

Birinci, ikinci ve üçüncü misâlleri incelediğimizde لَهْوَ , عَلِيًّا ve هِنْدًا mansûb ve müfred isimlerdir. Her üçü'de mefûl'ün bih olduğu için nasb alâmeti zâhir (açık) fethadır.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ[30]

''(Durum böyle iken) onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.''

Hind'e doğru koştum. سَعَيْتُ إِلَى هِنْدٍ Muhammed'e doğru koştum. سَعَيْتُ إِلَى مُحَمَّدٍ

[29] Lokman sûresi 31/6.
[30] Cuma sûresi 62/11.

Yukarıdaki birinci, ikinci ve üçüncü misâllere baktığımızda sahîh müfred ve munsarif olan اللَّهْوِ , مُحَمَّدٍ ve هِنْدٍ isimleri harfi cerden sonra geldiği için zâhiri kesra ile mecrûrdurlar.

1.5.2. Menkûs İsim:

Menkûs İsim: Son harfi; mâkabli (bir öncesi) meksûr yâ (ي) olan mu'reb isimlerdir. اَلرَّاعِي , اَلْقَاضِي gibi. Menkûs isimlerin ref ve cer halinde iʿrâbı takdiri olup nasb halinde ise iʿrâbı zahiri iʿrâb olarak gelir. Misal: حَضَرَ الْقَاضِي (Kadı hazır bulundu.) misâlindeki الْقَاضِي ref halindeki nâkıs müfred ismi, yâ'nın üzerine damme sikâl (ağır) olduğundan dolayı tahfif için hazfedilip damme yâ'nın üzerine takdir edilmiştir.

رَأَيْتُ الْقَاضِيَ (Kadıyı gördüm.) misâlindeki الْقَاضِيَ nasb halindeki nakıs müfred ismi iʿrâbı zâhiri olur. Zira kesradan sonra yâ harfinin üzerine ağır olduğu için zamme ve kesra harekeleri getirilmez. Fetha ise hafif olduğu için getirilir. مَرَرْتُ بِالْقَاضِي (Kadıya uğradım.) misâlinde الْقَاضِي nâkıs müfred ismi yâ'nın üzerine kesra ağır olduğundan dolayı tahfif için hazfedilip kesra yâ'nın üzerine takdir edilmiştir.

1.5.3. Maksûr İsim: Maksûr isim, son harfi daimi elif (ا - ى) olan mu'reb isimlerdir. اَلْعَصَا ve مُوسَى gibi. Maksûr ismin elîf'i aslidir.

Maksûr ismin elîf'i bazen munkalib (başka bir harften dönüşmüştür) bazen zâid olur.

Maksûr ismin elîf'inin başka bir harften dönüşmesi iki şekilde olur, vâv'dan dönüşmesi اَلْعَصَا gibi, aslı اَلْعَصَوُ dur. Ya da yâ'dan dönüşmesi اَلْفَتَى gibi, aslı اَلْفَتَيُ dur. Birinci kelimede vâv ikinci kelimede ise yâ harekeli olup kendisinden önceki harflerin harekeleri fethalı olduğu için vâv ve yâ elife dönüştürülmüştür.[31]

اَلْعَصَا ve اَلْفَتَى maksûr isimlerin tesniyeleri yapıldığında aslından yapılıp elif'in hangi harften dönüştürüldüğü ortaya çıkar. فَتَيَانِ , عَصَوَانِ gibi.

[31] Mes'ûd b. 'Ömer b. 'Abdillah et-Taftâzânî, *Şerhü'l-Tasrîf el-İzzî*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 8.Baskı, 2012, s.184.; es-Semerrânî es-Sefâtûnî, *Age*, s.43.

Maksûr ismin elif'in zâid olmasına gelince, müenneslik için elif ziyâde edilir. عَطْشَى ,حُبْلَى ,ذِكْرَى gibi.

Elif'i maksûre, isimde dördüncü harf veya dördüncü harf sonrası gelirse بُشْرَى مُسْتَشْفَى , مُصْطَفَى, gibi elif'i maksûre yâ (ى) şeklinde yazılır. Elîf'i Maksûre, ismin asli harflerinden yâ (ى) olup üçüncü harf olarak gelirse اَلْفَتَى , اَلْهُدَى , اَلنِّدَى gibi, yine elîf'i maksûre yâ (ى) şeklinde yazılır.

Maksûr isim tenvinlenirse elîf'i lafzen hazfedilir, yazılışta ise sabit kalır.

كُنْ فَتًى يَدْعُو إِلَى هُدًى **(**Doğruya çağıran genç ol) Maksûr isim tenvinlenilmezse elîf'i hem okunur hem de yazılır.

وَلَن تَرْضَى عَنكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللّهِ هُوَ الْهُدَى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءهُم بَعْدَ الَّذِي جَاءكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّهِ مِن وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ[32]

''Dinlerine uymadıkça yahudiler de hıristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır. De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın (c.c) yoludur. Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah'tan (c.c.) sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.''

Maksûr isimlerin iʿrâbı ref, nasb ve cer hallerinde takdîridir. Ref hali, جَاءَ اَلْفَتَى (Genç geldi.) اَلْفَتَى cümlede faildir, ref alâmeti, elif hareke kabul etmediğinden dolayı damme olup, elif üzerine takdîr edilmiştir. رَأَيْتُ الْفَتَى (Genci gördüm). الْفَتَى cümlede mef'ûl konumundadır, nasb alâmeti, elîf hareke kabul etmediğinden dolayı fetha olup elif üzerine takdîr edilmiştir. مَرَرْتُ بِالْفَتَى (Gence uğradım) الْفَتَى cümlede mecrûr konumundadır, cer alâmeti, elif hareke kabul etmediğinden dolayı kesra olup elif üzerine takdîr edilmiştir.[33]

[32] Bakara sûresi 2/120.
[33] Dehlân, *Age* s.11.

1.5.4. Memdûd İsim: Son harfi elif'i memdûde (ا ء) olan mu'reb isimlerdir. اَلسَّمَاءُ ve اَلصَّحْرَاءُ gibi. Memdûd isimlerin i'râbı lafzidir.

Hemze'den önce gelen elif zâid olmazsa isim, ismi memdûd olarak isimlendirilmez. اَلْمَاءُ ve اَلدَّاءُ misâllerinde olduğu gibi. Bu misâllere baktığımızda elif'ler zâid olmayıp bilakis başka bir harften dönüşmüşlerdir. Çünkü bunların asılları مَوَهٌ ve دَوَءٌ dür. Bunun delili ise cemi'lerinin أَمْوَاهٌ ve أَدْوَاءٌ şeklinde gelmesidir.[34]

1.5.4.1. Memdûd İsmin Hemze'sinin Geliş Şekilleri

1.5.4.1.1. Memdûd İsmin Hemze'sinin Asli Oluşu

Memdûd ismin hemze'sinin asli oluşuna misâl, قَرَأَ ve وَضُؤَ fiillerinden gelen dindar, âbid ve zâhid kimse anlamında قُرَّاءٌ ile temiz, güzel ve parlak anlamında وُضَّاءٌ isimleri örnek verilebilir.[35]

1.5.4.1.2. Memdûd İsmin Hemze'sinin Vâv'dan veya Yâ'dan Dönüşmesi:

سَمَاءٌ ve عَدَّاءٌ misallerinde olduğu gibi. Bu misâllere baktığımızda elif'ler zâid olmayıp bilakis başka bir harften dönüşmüşlerdir. Bunların asılları يَسْمُو , سَمَا ve , عَدَا يَعْدُو fiilerinden gelen عَدَّاوٌ , سَمَاوٌ dur.

Memdûd ismin hemze'si nin yâ'dan dönüşmesine gelince, يَبْنِي , بَنَى ve مَشَى يَمْشِي fiillerinden gelen مَشَّاءٌ , بَنَّاءٌ isimleri örnek olarak verilebilir.

1.5.4.1.3. Memdûd İsmin Hemze'sinin Müenneslik İçin Zâid Olarak Gelmesi:

حَسْنَاءُ , حَمْرَاءُ isimlerindeki hemzeler zâid'tir; çünkü asılları اَلْحُمْرَةُ , اَلْحُسْنُ dür.

---

[34] el-Galâyînî, *Age*, s.80.
[35] el-Galâyînî, *Age*, s.80.

1.5.4.1.4. Memdûd İsmin Hemze'sinin Mülhak İçin Zâid Olarak Gelmesi:

قَبَاءُ , حِرْبَاءُ isimlerdeki hemzeler zâid olup müenneslik için değil, mülhak için gelmiştir. Bukalemm isminde bir hayvan türü olan حِرْبَاءُ kelimesi müzekkerdir cemi'si حَرَابِيُّ müennesi حِرْبَاءَةٌ olarak gelir. [36]

1.6. Tesniye (Müsennâ)

Tesniye **(اَلتَّثْنِيَةُ)** : ثَنَّى fiilinin tef'il babından mastarı olan tesniye, lugatta bir şeyi ikiye katlamak anlamında kullanılmaktadır.[37]

Aynı türden iki varlığa delalet eden isim ve sıfatlardır. Tesniye'ye iki varlığa delâlet etmesinden dolayı ''müsennâ'' أَلْمُثَنَّى da denmektedir**.**[38]

İbn Mâlik (ö:672/1274) tesniyeyi şu şekilde tarif etmektedir,

Tesniye, uygun bir ismi, lâfızda ve manâda uyum içinde olan iki kelimenin yerine koymaktır**.** "[39]

Bu tanıma baktığımızda tesniye aslında جَاءَ رَجُلٌ وَ رَجُلٌ (Bir adam ve bir adam geldi) demek yerine '' جَاءِ رَجُلَانِ " (İki adam geldi) demektir. Atfedilmiş iki veya daha fazla ismi tesniye veya çoğul yapmak suretiyle kısaltırız ve bu şekilde kelime kalabalığından ve bunun sebep olacağı kargaşadan kurtulmuş oluruz. Zaten isimleri (kelimeleri) çoğul kullanmada asıl maksat budur.

Endülüslü nahivcilerinden İbn Harûf: (ö.609): Müfred bir ismin sonunu ref halinde elif ve kesralı bir nûn, nasb ve cer halinde yâ ve kesralı bir nûn ilave edilerek tesniye yapıldığını ifade etmektedir. İbn Harûf tesniyenin kullanım amacının i'câz ve ihtisâr olduğunu belirtir.[40] Misal**:** جَاءَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ yerine جَاءَ زَيْدَانِ denilmesi gibi.

---

[36] el-Galâyînî, *Age*, s.80.
[37] İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, (ö.711/1311), *Lisânu'l-'Arab,* Dâru Sâdr, Beyrut, t.y., C.14., s.115.
[38] Talû, *Age*, C.2-3., S. 86.
[39] İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdîllâh b. 'Abdîllâh et-Tâî el-Ceyyânî, el- Endelûsî (ö.672/1274*), Şerhu't-Teshîl: Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Mekâsîd,* (Thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Ata-Târık Fethî es-Seyyîd), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 2001, C.1., s.62.
[40] Ebu'l-Hasan 'Ali b. Muhammed b. Harûf el-İşbîlî (ö.669/1270), *Şerhu Cümeli'l-Zeccâcî* (Thk. Selvâ Muhammed 'Ömer 'Arab), Câmi'atü'l-Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1419, C.1., s.263-277.; Bkz, İbn Mâlik**,** *Age*, C.1., s.62.

1.6.1. Tesniyesi Yapılacak Olan Bir İsimde Bulunması Gereken Şartlar

1.6.1.1. İfrâd (Müfred İsim Olacak)

Cemi' müzekker sâlim, cemi müennes sâlim veya tesniye durumundaki bir ismin tesniyesi yapılmaz.

1.6.1.2. Mürekkeb Olmaması

Mürekkeb olan ‘‘بَعْلَبَكَّ’’ gibi mürekkeb lafızlar tesniye yapılamazlar.

1.6.1.3. Mu'reb Olması

قَطَامِ gibi mebni isimler mu'reb olmadığından dolayı tesniyesi yapılamaz.

1.6.1.4. Tesniyesi Yapılan İsmin Lafzında ve Manasında, Mümasilinin Bulunması

Atfedilen iki isim aynı olup manâ farklılığı varsa son dönem alimlerine göre bu iki ismin tesniyesi aynı lafızla yapılmaz. Ama sahîh olan caiz olmasıdır. Misâl: عَيْنٌ kelimesi hem ‘‘göz’’ hem ‘‘kaynak’’ anlamlarına gelmektedir. Farklı anlamda olduğu durumda عَيْنَانِ denemez. Çünkü manâları farklıdır ve manalarının farklı olduğu durumlarda tek lafızda tesniyesinin yapılması karışıklığa sebep olur. İbn Mâlik'e göre aynı iki ismin manada farklılıkları varsa tesniye durumunda meydana gelecek karışıklığın giderilmesi suretiyle bu iki ismin tesniyesi aynı lâfızla yapılıp bu yolla ihtisâra gidilebilir. [41]

1.6.1.5. Tenkir (Nekre Olması)

Özel isimler tesniye yapılamaz. عُمَرُ özel isim olduğu için tesniyesi yapılmaz. Tesniye yapmak zorunda kalındığında da özel isimler nekre kabul edilmek suretiyle tesniye yapılır اَلزَّيْدَانِ , اَلْعُمَرَانِ gibi.

1.6.1.6. Şart Edatları, Soru Edatları, İsim Fiiller, Gibi Mebni Olan İsimlerin Tesniyesi

Mebni olan özel isim veya cins isimler de tesniye yapılamaz. أَللَّذَانِ , أَللَّتَانِ , تَانِ , ذَانِ gibi mebniler, münâdâ ve nefy-i cins için olan lâ'nın ismi, mebni olmadan önce

[41] İbn Mâlik, *Age*, C.1,s.62.

iʿrâbı aldıkları için bu kurala aykırı kabul edilmezler. Yani Araplar لَا رَجُلَيْنِ , يَا زَيْدَانِ derken bu lafızları konum itibariyle nasb veya ref' alâmeti almadan, mahallen ref' veya mahallen nasb olarak kullanmışlardır.[42]

1.6.2. Son Harfine İtibarla İsimlerin Tesniyesi

1.6.2.1. Sahih İsimlerin Tesniyesi

Sahih ismin tesniyesi yapılırken isimde herhangi bir değişiklik yapmadan tesniye alâmeti ismin sonuna getirilerek yapılır. رَجُلٌ (bir adam) رَجُلَانِ (iki adam) , اِمْرَأَةٌ (bir kadın) اِمرَأَتَانِ (iki kadın) [43]

1.6.2.2. Menkûs İsimlerin Tesniyesi

Menkûs ismin tesniyesi sahih isimlerin tesniyesi gibidir. Misâl: ظَبْيٌ (bir geyik) ظَبْيَانِ (iki geyik)

Menkûs ismin sonundaki yâ hazfedilmişse, tesniye yapılırken iade edilir. Misâl: قَاضٍ (bir kadı) قَاضِيَانِ (iki kadı) [44]

1.6.2.3. Maksûr isimlerin tesniyesi

1. Üç harfli maksûr isimlerdeki elif'ler önce aslına (vâv ve yâ) çevrilir, sonra tesniye işlemi yapılır. Misâl: عَصًا (bir âsa) عَصَوَانِ (iki âsa), فَتًى (bir genç) فَتَيَانِ (iki genç). [45]

2. Üçten fazla harfli maksûr isimlerdeki elif'ler önce aslına yâ'ya çevrilir, sonra tesniye işlemi yapılır. Misâl: مُصْطَفًى (bir Mustafa) مُصْطَفَيَانِ (iki Mustafa) مُسْتَشْفًى (bir hastane) مُسْتَشْفَيَانِ (iki hastane).[46]

1.6.2.4. Memdûd İsimlerin Tesniyesi

1. Memdûd isimlerdeki elif-i memdûde te'nis içinse, önce vâv'a çevrilir, sonra tesniye yapılır. Misâl: حَسْنَاءُ (bir güzel kadın) حَسْنَاءَانِ ve حَسْنَاوَانِ (iki güzel kadın) , صَحْرَاءُ (çöl) , صَحْرَاوَانِ (iki çöl) [47]

---

[42] Celâleddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö.911/1505), *Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi',* (Thk.'Abdu'l-Kemîd Hindâvî), el-Mektebetu't-Tevfîkiyye, Mısır, C.1., s.154.; Talû, *Age*, C.2., s.86.
[43] el-Galâyînî, *Age*, s.181.
[44] el-Galâyînî, *Age*, s.181.
[45] el-Galâyînî, *Age*, s.183.
[46] el-Galâyînî, *age*, s.184.

2. Memdûd isimlerdeki elif-i memdûde te'nis için değilde kelimenin aslından ise; aynen kalır. قُرَّاءٌ (bir âbid ve zâhid kişi) قُرَّاءَانِ (iki âbid ve zâhid kişi), وُضَّاءٌ (bir temiz ve parlak şey veya kişi) وُضَّاءَانِ (iki temiz ve parlak şey veya kişi) [48]

3. Memdûd isimlerdeki elif-i memdûde te'nîs için olmadığı gibi, kelimenin aslından da değilse; mesela başka bir harf (vâv veya yâ)dan maklûb ise, iki durum caizdir. [49]

a. Elif-i memdûdenin aynen kalması. Bu daha çok tercih edilmiştir.

Misâl: كِسَاءٌ (bir elbise) كِسَاءَانِ (iki elbise), غِطَاءٌ (bir örtü) غِطَاءَانِ (iki örtü).

b. Elif-i memdûdeyi vâv'a çevirmek. Misâl: كِسَاءٌ (bir elbise) كِسَاوَانِ (iki elbise), غِطَاءٌ (bir örtü) غِطَاوَانِ (iki örtü).

4. Eğer elif-i memdûden önce vâv varsa, iki vecih caizdir.

a. Lafzın güzel olması için ve iki vâv yanyana aynı kelimede toplanmaması için elif-i memdûde aynen bırakılıp başka bir harfe çevrilmez. Misâl: عَشْوَاءُ (gece körü) عَشْوَاءَانِ (iki gece körü)

b. Hemze vâv'a çevrilir عَشْوَاءُ (bir gece körü) عَشْوَاوَانِ (iki gece körü)[50].

1.6.3. Mürekkeb İsimlerin Tesniyesi

1.6.3.1. Terkîb-i İzâfinin Tesniyesi

Terkîb-i izâfi muzâf ve muzûfun ileyh'ten oluşur. Terkîb-i izâfinin tesniye işlemi yapılırken tesniye birinci cüzde (muzâfta) yapılır. İzâfet sebebiyle tesniye nûn'u düşer. Muzâfun ileyh daima mecrûrdur. Misâl: خَادِمُ الدَّارِ , قَلَمَا التِّلْمِيذَةِ ـ قَلَمُ التِّلْمِيذَةِ , الدَّارِ خَادِمَا gibi.[51]

1.6.3.2. Terkîb-i Mezcî, Savtî ve İsnâdî'nin Tesniyeleri

Başlarına ref' halinde: ذَوَا nasb ve cer halinde ذَوَيْ kelimesi getirilerek yapılır.[52]

---

[47] el-Galâyînî, *age*, s.182.
[48] el-Galâyînî, *age*, s.182.
[49] el-Galâyînî, *age*, s.182.
[50] el-Galâyînî, *age*, s.182.
[51] el-Galâyînî, *Age*, s.180.
[52] el-Galâyînî, *Age*, s.181.

a. Terkîb-i Mezci: İki ismin birleşmesiyle oluşan, bir isim gibi görünen terkipler. بَعْلَبَكَّ (Şam'da bir beldenin adı), حَضْرَمَوْتَ (Yemen'de bir beldenin adı)[53] gibi isimler.

مَرَرْتُ بِذَوَيْ بَعْلَبَكَّ ـ رَأَيْتُ ذَوَيْ بَعْلَبَكَّ ـ جَاءَ ذَوَا بَعْلَبَكَّ

جَاءَتْ ذَوَاتَا بَعْلَبَكَّ ـ رَأَيْتُ ذَوَاتَيْ بَعْلَبَكَّ ـ مَرَرْتُ بِذَوَاتَيْ بَعْلَبَكَّ

b. Terkîb-i Savtî: İkinci kelimesi ses olan iki kelimenin birleşerek bir tek kelime haline gelmesidir.[54] سِيبَوَيْهِ gibi.

سَلَّمْتُ عَلَى ذَوَيْ سِيبَوَيْهِ ـ رَأَيْتُ ذَوَيْ سِيبَوَيْهِ ـ جَاءَ سِيبَوَيْهِ

1.6.4. Tağlîb Yoluyla Tesniye

Tesniyede birde tağlib yoluyla tesniye yapma kaidesi vardır. Tağlîb (اَلتَّغْلِيبُ): Yekdiğerine benzer, yakın ve münasib iki kelimeden birini; ya lafzen hafif olanını veya ma'nen daha meşhur ve şerefli olanını veya müzekkerini diğerine galib kılarak tesniye yapmaktır. [55]Aşağıdaki misâllerde olduğu gibi.

عُمَرَانِ - عُمَرَيْنِ Hz. Ebû Bekir ve Ömer (R.anhuma)

أَبَوَانِ - أَبَوَيْنِ Baba ve Anne.

قَمَرَانِ - قَمَرَيْنِ Güneş ve Ay.

Bu kelimelerdeki Tağlîb semai'dir.

1.6.5. Tesniye Kısımları

Tesniye, hakiki tesniye, lüğavi tesniye, ma'nevi tesniye, atıf ile tesniye, atıfsız tekrar ile yapılan tesniye diye beş kısma ayrılır.

1.6.5.1. Hakiki Tesniye (Müsennâ) *(اَلْمُثَنَّى الْحَقِيقِيُّ)*

Sonuna ref' halinde elif ve nûn nasb ve cer halinde yâ ve nûn eklemek suretiyle yapılan tesniyedir. Misal**:** جَاء زَيْدَانِ Tesniye yapılmış isimden tesniye âlametleri atıldığında isim tekrardan müfrede döner. Bu durumda aynı cins iki ismi birbirine atfederek tesniye yapmak caizdir. جَاءَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ misalinde olduğu gibi.

---

[53] el-Galâyînî, *Age,* s.14-15.

[54] Talû, *Age*, C.2-3.; s.81.

[55] Radiyyuddîn Necmuddîn Muhammed b. Hasan Râdî el-Esterâbâdî, Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcîb, (Thk. Dr Abdu'l-Maksûd Muhammed), Mektebetû's-Sekâfeti Dîniyye, 1.Baskı, Beyrut 2004, C.3.; s.349

1.6.5.2. Lüğavi Tesniye اَلْمُثَنَّى اللُّغَوِيُّ (اَلْمُثَنَّى اَلْمُلْحَقُ بِالْمُثَنَّى)

Aslen tesniye olmayıp şeklen tesniyeye benzeyen ve bakımından tesniyeye mülhak olan kelimelerdir. Zira kelimelerin kendi lafızlarından müfretleri yoktur ve sonlarında bulunan elif-nûn (ان) zâid olmayıp kelimenin aslındandır. İzâfetle birlikte kullanılır. كِلْتَاهُمَا , كِلاَهُمَا isimleri gibi. Ref' hali, جَاءَ كِلاَهُمَا nasb hali, رَأَيْتُ كِلَيْهِمَا cer hali, مَرَرْتُ بِكِلَيهِمَا bunun yanında atıfla birlikte kullanılması caiz değildir.[56]

1.6.5.3. Ma'nevi Tesniye (أَلْمُثَنَّى الْمَعْنَوِيُّ)

Tesniye zamîrine muzâf olan ve sahibinin bir cüzünü veya parçasını ifade eden cemiler tesniye hükmündedir.

Misal مَا أَحْسَنَ رُؤُوسَكُمَا (Başlarınız ne güzel). Sîbeveyh bu tesniye çeşidini şöyle tarif eder: Cemi' lafzına tesniye zamîri dahil olan ve cemi lafzı sahibinin bir cüzü veya parçasını oluşturan cemi'dir.[57]

1.6.5.4. Atıf İle Tesniye (أَلْمُثَنَّى بِالْعَطْفِ)

Lafızların farklı olmasıyla oluşan tesniyedir. Misâl: Zeyd ve Amr geldi. زَيْدٌ وَ جَاءَ عَمْرٌو Bu misâl manen iki varlığa delalet eder, fakat tesniye iʿrâbının şartlarını taşımadığı için hükmen tesniye değildir.[58]

---

[56] Ali b. Muhammed b. 'İsâ Ebu'l-Hasan Nureddîn el-Eşmûnî eş-Şafiî, *Şerhu' Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (ö.900), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998, C.1., s.55-56.

[57] Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber (Ö.180/749), *el-Kitâb*, (Thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn) Mektebetu'l Hânecî, 3.Baskı, Mısır 1988, C.3., s.621. Nesebi el-Farisi yetiştiği büyüdüğü yere nisbetle Basra'lıdır. H.148'de Fars diyarında Şirâz şehrinin Beyza köyünde doğdu. Basra'da Nahiv ilminde hem kendisinden sonra hem kendisinden öncekilerin imâmı olan Halil b. Ahmed el-Ferâhîdi'nin elinde yetişti. En önemli te'lif ettiği eseri: el-Kitâb adlı Nahiv ilmi ile alakalı eseridir. H.180'de Şirâzi köyünde vefat etmiştir. (*Siyeru 'ala min-Nübelâ,* Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî (ö.748/1348), Dâru'l-hadîs, Mısır, C.7., s.346.; *el-İ'lâm,* Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali ez-Zerkeli(ö.1396), Dâru'l- 'İlmi li'l-Melâyîn, 15.Baskı, 2002, C.7., s.81.

[58] Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Hayyân el-Gırnâtî el-Ceyyânî el-Endelûsî (ö.745/1344)'dir. Künyesi Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-Darab min lisâni'l-'Arab* (Thk. Recep Osman Muhammed), Mektebetü el-Hânecî, Mısır, 1.Baskı, 1998, C.2., s.553,

1.6.5.5. Atıfsız Tekrar İle Yapılan Tesniye أَلْمُثَنَّى بِالتَّكْرَارِ بِغَيْرِ عَطْف

Tesniye lafzı tekrar edilmeden teksîr (çokluk) manasını ifade etmek için bir lafzın atıfsız kullanılması şeklinde yapılan tesniyedir. Misal:

كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا[59]

‘‘Hayır, yeryüzü (kıyamet sarsıntısıyla) parça parça olup dağıldığı zaman’’

Ayette geçen دَكًّا دَكًّا terkibinin aslı دَكَّتَيْنِ olup tesniye lafzı olan دَكَّتَيْنِ şeklinde kullanılmayıp دَكًّا دَكًّا şeklinde atıf harfi getirilmeden tesniye yapılmştır.

[59] Fecr sûresi 89/21.

İKİNCİ BÖLÜM: CEMİLER

Arapçada cemi'nin kullanım gayesi, tesniyede olduğu gibi kelamda i'câz ve ihtisâr sağlamaktır. Çünkü bir şeyi bir isimle ifade etmek, birden fazla isimle ifade etmekten daha kolay ve kullanışlıdır.[60]

Cemi kelimesi lugatte, bir şeyin bir kısmını diğerine yaklaştırarak birleştirmek, ayrı ve dağınık olan şeyleri bir araya getirip toplamak anlamına gelmektedir.[61]

Belâgat ilminin bedî' kısmına ait bir edebî sanat olan cemi birden fazla şeyi tek hüküm altında toplamayı ifade eder.

Arap edebiyatında belâgata dair eserlerde

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا[62]

''Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi davranışlar ise rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hemde ümit bağlamaya daha lâyıktır.'' Meâlindeki âyet bu sanata örnek olarak gösterilmektedir. Âyette Allah (c.c) mal ile çocuğu dünya hayatının süsü olmaları bakımından cemetmiştir.

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ[63] ''Yıldızlar ve ağaçlar da secde ederler.''

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ[64]''Güneş ve Ay bir hesaba göre hareket ederler''

Meâlindeki âyetlerde de Ay ve Güneş hesap için güneş ile ayı bir hükümde cem edilmiştir.

---

[60]İbn Ya'îş, *Age*, C.3., s.213.

[61] Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî ez-Zahiri el-Basrî (ö.175/791), *Kitâbü'l-'Ayn* (Thk. Dr. Mehdî el-Mahzûmî, Dr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Dâru'l-Hilâl, t.y., Beyrut, C.1., s.239.*;* İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed el-Kazvînî er-Râzî (ö.395), (Thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultân), *Mücmelü'l-Lüğâ,* Muessesetu'r-Risâle, 6.Basım., Beyrut 1986, C.1., s.198.; Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî (ö.666) (Thk.Yûsuf eş-Şeyh Muhammed), *Muhtâru's-Sıhâh*, el-Mektebetu'l 'Asriyye, 5.Baskı, Beyrut 1205, s.60.; Ebu-l Feyz Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî(ö.1205), (Thk. Mecmû'atün mine'l-Muhakkikîn), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs,* Dâr'ul-Hidâye, Beyrut, C.2., s.451.

[62] Kehf sûresi 18/46.

[63] Rahmân sûresi 55/6.

[64] Rahmân sûresi 55/5.

Ceminin tanımı konusunda alimler arasında ihtilaf ortaya çıkmıştır. Cem'u'l-Kıllet: İbn Hazm el-Endelûsî (456/1064): Sahâbe, fukahâ, müfessirler ve nahivcilerin cemi konusunda farklı görüşler ileri sürdüklerini ifade etmektedir. Ömer b. Hattâb (581/644), Zeyd b. Sâbit (612/665), İmâm Mâlik (93/179), Ebû Dâvûd (202/ 275), Kâdî Ebûbekir (ö.403) gibi isimlerden oluşan bir grup alimler, ceminin ikiden başladığı fikrini ileri sürerek, görüşlerini âyet, hadis ve Arap kelamından delillerle desteklemişlerdir.

Âyetten delilleri:

قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ[65]

Allah dedi ki, ''Hayır, korkma! Mucizelerimizle gidin. Çünkü biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz.'' Âyet'te iki kişi olan Hz Musa ve Hz Hârun'a cemi zamiri olan كُمْ zamiri ile hitap edilmiştir[66].

وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا [67]

(Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin…) Âyet'te iki topluluk için cem-i vezni olan اقْتَتَلُوا fiili kullanılmıştır.[68]

Hadis-i Şeriften delilleri:

اَلْإِثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ[69] ''İki ve yukarısı cemâattir.'' Hadis-i Şeriften اَلْإِثْنَانِ lafzınında cemi' anlamı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Arap kelamından delilleri:

Arapçada اَلْجَمَاعَةُ ismi اَلْإِجْتِمَاعُ kelimesinden türemiştir. Bir şeyi bir şeye birleştirmek anlamındadır, dolayısıyla bu ta'riften bir şeyi birşeye, iki şeyi, üç şeyi ve daha fazlasını bir şeye birleştirmek anlamında kullanılır. Bu tanım dikkate alınarak, Arap kelamına dair delilleri iki yönden ele almışlardır.

---

[65] Şu'arâ sûresi 26/15.
[66] Ebû Muhammed b. 'Ali b. Ahmed b. Sa'id Ez-Zâhirî b. Hazm (ö:456) el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm, t.y., Dâru'l-'Âfâki'l-Cedîd, C.4., s.6-7.
[67] Hucurât sûresi 49/9.
[68] İbn Hazm, Age, C.4., s.7.
[69] Muhammed b. Yezîd b. 'Abdillah b. Mâve el-Kazvîni (ö.273), es-Sünen İbn Mâce, Dâru'l-Hadârati lin'Neşri ve't-Tevzî', 2.Baskı, 2015, Riyâd, Kitâbu ikâmeti's-Salât, Hadis no: 972, s.148

1. Üç kişi kendilerinden haber verirken cemi lafzını kullandıkları gibi, iki kişi kendilerinden haber verirken de cemi lafzını kullanırlar.

Misal: İki kişinin قُمْنَا ‘‘kalktık’’ ve قَعَدْنَا ‘‘oturduk’’ demeleri gibi.

1. Bir kimsenin korku halinde, iki kişinin kendisine doğru yöneldiklerinde, أَقْبَلَ الرِّجَالُ ‘‘Adamlar geldi’’ anlamında iki kişiyi cümlede cemi olarak kullanması gibi.

Nâhivcilerden Sîbeveyh (180/749), ve el-Ferrâ (144/207) cemi’nin iki’den başladığını ifade etmişlerdir. [70]

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ[71]

‘‘Davacıların hikayesi sana ulaştı mı? Bu adamlar mâbedin duvarına tırmanıp Dâvud’un yanına girmişlerdi’’

إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاء الصِّرَاطِ[72]

‘‘Bu adamlar mâbedin duvarına tırmanıp Dâvud’un yanına girmişlerdi. Dâvud onları görünce telâşlanmıştı. ‘‘Korkma’’ dediler, ‘‘birimizin diğerini haksızlık etmekle suçladığı iki davacıyız biz.’’

Âyetteki لَا تَخَفْ خَصْمَانِ ... cümlesindeki خَصْمَانِ kelimesi tesniyedir. Bu iki davacı bir birinden ayrı kişiler olup her biri müstakil bir kişidir. Âyette onlardan haber verirken قَالَا fiiliyle değil de قَالُوا fiiliyle haber verdi. Ayrıca تَسَوَّرُوا fiilin cemi getirilmesi devamında ayette خَصْمَانِ kelimesini getirmesi ceminin ikiden başladığını göstermektedir.

el-Ahfeş (ö.215/830), el-Müberred, (ö.285/898), İbn Fâris (ö.395/1004) gibi diğer nahivciler ceminin üç’ten başladığı görüşünü şu âyetle savunurlar.

اهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ[73]

[70] Senûsî, Age, s.82.
[71] Sâd sûresi 38/21.
[72] Sâd sûresi 38/22.
[73] Bakara sûresi 2/36.

‘‘Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde bulundukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik. Bu âyette ‘Adem (a.s) ve Havva (a.s)dan bahsedilmekte ama ayette اِهْبِطُوا kelimesi getirilerek - Allah (c.c) en iyi bilir- ‘‘Adem (a.s) Havva (a.s) ve İblîs olduklarını kabul edilip üç kişi ve üstündeki sayıları cemi’ olarak kabul edildi.

İbn Hazm, başka bir grubu daha zikreder. Bu grup, Abdullâh b. ‘Abbâs (619/687), İmâm Şâfi’î (150/ 204), Ebû Hanîfe (80/150) ve İmâm Şâfi’î (ö:150/204) ekolüne bağlı bir grup ceminin üç’ten başlar görüşünü ileri sürerler. Bu görüşte olanlar yukarıda zikredilen bütün delilleri şu şekilde te’vil ederler.

قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ [74]

(Allâhû Tealâ buyurdu ki: “Hayır, (korkma!) Mucizelerimizle gidin. Çünkü biz sizinle beraberiz, hakkıyla dinleyicileriz!” Ayet’te cemi’ olarak gelen مَعَكُم ifadesinden üç kişi olan Hz. Mûsâ (a.s), Hz. Hârûn (a.s) ve Fir’avun kastedilmektedir. Eğer tesniye kastedilmiş olsaydı مَعَكُمَا şeklinde gelmesi gerekirdi. [75]

وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا...[76]

(Eğer inananlardan iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa hemen aralarında barış sağlayın) Ayet’te cemi olarak gelen اقْتَتَلُوا ifadesinden ayetin başındaki طَائِفَتَانِ kelimesi ile cemi’yi kastetmiştir. Ayrıca iki topluluk zaten cemi manasında kullanılmıştır. [77]

أَلْأثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ [78] Peygamber (s.a.s.)'in ‘‘İki ve daha yukarısı cemâattır.’’ أَلْاثْنَانِ lafzından kasıt iki kişi bir araya gelip birlikte namaz kılmak, cemaatle namaz kılmak anlamındadır, yoksa iki kişi cemi’ manasında değildir. [79]

[74] Şuarâ sûresi 26/15.
[75] İbn Hazm, Age, C.4., s.7.
[76] Hucurât sûresi 49/9.
[77] İbn Hazm, Age, C.4., s. 7.
[78] İbn Mâce, Age, s.148.
[79] İbn Hazm, Age, C.4., s.3.

Arapçada, tesniye zamiri ile cemi zamiri birbirinden ayrıldığı gibi أَلرّجَالُ ve أَلرَّجُلَيْنِ kelimeleri de birbirinden ayrılır. Eğer أَلرّجَالُ kelimesini tesniye'yi de içine alacak şekilde mutlak anlamda cemi' kabul ettiğimiz takdirde رَجُلَيْنِ kelimesi sıfatı cemi geldiğinde رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ مُجْتَهِدِينَ şeklinde doğru olması gerekirdi ama böyle bir kullanımın Arapçada doğru olması mümkün değildir. Veya رِجَالًا kelimesine tesniye ifade eden bir sıfat geldiğinde رَأَيْتُ رِجَالًا مُجْتَهِدَيْنِ şeklinde doğru olması gerekirdi. Fakat böyle bir kullanım Arapçada doğru olması mümkün değildir.

Doğrusu, رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ مُجْتَهِدَيْنِ (İki çalışkan adam gördüm) ve رَأَيْتُ رِجَالًا مُجْتَهِدِينَ (Çalışkan adamlar gördüm) olmasını gerektirir, çünkü; sıfat mevsûfuna tabi olmayı gerektirir.

Nahivciler, başka misâller vererek durumu daha detaylı bir şekilde îzah etmişlerdir:

مَا رَأَيْتُ رِجَالاً بَلْ رَجلَيْنِ ''Adamlar görmedim bilakis iki adam gördüm'' bu misâle baktığımızda رِجَالاً kelimesi ile رَجلَيْنِ kelimelerinde ayırıma gidilmiştir, ikisinin de sayı bakımından aynı şeyi ifade etmediği görülmektedir.

نَذَرْتُ الصّيَامَ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ ''üç gün oruç tutma adağında bulundum'' bu misâle baktığımızda bu ifadeden iki gün oruç tutma adağında bulundum anlamı çıkmaz.

أَوْصَيْتُ لِزَيْدٍ بِثَلاَثَةِ دَنَانِيرَ ''Zeyde üç dinar vasiyet ettim'' bu ifadeden iki dinar vasiyet ettim anlamı çıkmaz.

Son olarak İbn Fâris (ö.395/1004) konunun hülasası mahiyetinde şunları zikreder: Sayılarda üç rütbe vardır. rütbetü'l- vâhid (birinci rütbe) Rütbetü'l- İsneyn (ikinci rütbe) ve rütbetü'l- cemâat(çoğul rütbesi) dir. Bu rütbeler müfred, tesniye ve cemi' rütbeleri anlamındadır. Bunlardan her biri diğerlerinden farklıdır. Müfred, tesniye değildir, tesniye, cemi' değildir, her birinin ifade ettiği manalar farklıdır. Eğer müfret ifade edilen bir şey cemi lafzıyla getirilmişse veya tesniye sîğası ile ifade edilen bir şey

cemi’ sîğasıyla ifade edilmişse bütün bunlar mecâza hamledilir.[80] İmri’u’l-Kaysın ‘‘kıfaa" diye başlayan şiirinde de iki kişiye hitap ediyor ama bir kişidir, burda mecâze hamledilmiştir. [81]

قِفَا نَبْكِ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ بِقِسْطِ اللِّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ [82]

وَمَنْزِلِ

Durun (siz ikiniz)!

Sevgilinin ve onun ed-Dahûl ile Havmel arasındaki Sıktu'l Livâ'da bulunan yurdunun hatırasına ağlayalım.

"Durun (siz ikiniz) tesniye sığasıyla bir kişiye seslenerek başlamıştır şiirine.

2.1. Cemi Müzekker Sâlim

جَمْعُ الْمُذَكَّرِ السَّالِمُ : مَا دَلَّ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ اثْنَيْنِ بِزِيَادَةٍ عَلَى بِنَاءِ وَاحِدِهِ وَاوٌ وَ نُونٌ في الرَّفْعِ يَاءٌ وَ نُونٌ في النَّصْبِ وَ الْجَرّ مِنْ غَيْرِ تَغْيِيرٍ بِنَاءِ مُفْرَدِهِ

Erilden İki şeyden fazlasına delalet etmesi için bir kelimenin (isim veya sıfat) müfret sığasını bozmadan sonuna ref durumunda vâv ‘و’ ve nûn ‘ن’ nasb ve cer durumunda yâ ‘ى’ ve nûn ‘ن’ ziyade edilmesi suretiyle yapılan cem’iye cemi müzekker sâlim denir.[83]

Ref hali: Gerçekten mü’minler kurtuluşa ermiştir**.** [84] قَدْ أَفْلَحَ الْمؤْمِنُونَ

Nasb hali: Çalışkanlara ikram et. أَكْرِمِ الْمُجْتَهِدِينَ

Cer hali: Müderrislere uğradım. مَرَرْتُ بِالْمُدَرِّسِينَ

---

[80] İbn Hazm, Age, C.4., s.2-8.

[81] Ahmed b. el-Hüseyin ez-Zevzenî, Şerhu’l- Mu’allakâti’s-Seb’i, Dâru’l-‘Alemiyye, 1993, s.13.

[82] İmruu’l-Kays, Dîvânü İmriu’l-Kays, Dâru’l Meârif (Thk. Ebu’l Fadl İbrahîm), 4.Baskı, 1984, C.1, s.8.

[83] Bkz, İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh el-Ensârî el-Mısrî (ö.761/1360), *Evdahu’l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti ibn Mâlik,* (Thk. Yûsuf Muhammed el-Bukâî), Dâru’l-Fikr, t.y.; Beyrut, C.1., s.73.; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. el-Büccâi (ö.860), *el-Hudûd fî ‘İlmi’n-Nahv* (Thk. Necât Hasan Abdullâh, el-Câmi’atü’l-İslâmiyye, 16.Baskı, Medine 2001, s.457.; *el-Galâyînî, Age,* s.183.

[84] Mu’minûn sûresi 23/1.

Cemi müzekker sâlimin nasb durumunda iʿrâb, harfi olan yâ'dan önceki harfin harekesi kesre olmalıdır. Aksi takdirde tesniye ile karışır. Oysa ref durumunda kendinden önceki harfin harekesinin damme olma zorunluluğu yok. Çünkü ilerde belirteceğimiz üzere fetha olduğu durumlar da vardır

Misâl: Mustafa'lar geldi. جَاءَ الْمُصْطَفَوْنَ [85]

İbn Fâris (ö. 395/1004) **:** ج - م - ع harflerinden oluşan fiilin tek bir anlam ifade ettiğini bunu da جَمَعْتُ الشَّيْءَ (bir şeyi topladım) örneğinde olduğu gibi bir şeyi toplamak bir araya getirmek olduğunu belirtir.[86]

كُونُوا جَمِيعًا يَا بَنِيَّ إِذَا اعْتَرَى خَطْبٌ وَ لَا تَتَفَرَّقُوا آحَادَا

تَأْبَى الرِّمَاحُ إِذَا اِجْتَمَعْنَ تَكَسُّراً وَإِذَا اِفْتَرَقْنَ تَكَسَّرَتْ أَفْرَادً [87]

Ey evlatlarım! başınıza bir felaket(musîbet-bir terslik) geldiği zaman
Birleşin (toplanın) bölünüp ayrı ayrı durup birer birer dağılmayın.
Birden çok oku biraraya toplanıldığında okları kırmak zordur
Ama oklar birbirinden ayrıldığında teker teker kırılması mümkündür.

Müzekker **(**مُذَكَّرٌ**)** : Tef'il bâbından gelen ذَكَّرَ fiilinin ismi mef'ûl'üdür. Müzekker, müennes'in zıddı olup kendisinde müenneslik alâmetini taşımayan isme denir. Müzekker, bazen kendi cinsinden müennesi olan اَلرَّجُلُ , اَلْجَمَلُ gibi hakiki müzekker olur. Bazen de müzekker kendi cinsinden müennesi olmayan اَلْكِتَابُ , اَلْبَابُ gibi gayrı hakiki müzekker olur.[88]

---

[85] İbn Ya'îş, *Age,* C.3., s.214.
[86] İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyyâ er-Râzî (ö.395), *Mu'cemü Mekâyîsi'l-luğa,* (Thk. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979, C.2., s.479.
[87] Ali b. 'Abdussamed et-Tuğrâî (ö:453/515), *Dîvânü't-Tuğrâî,* (Thk. Dr. Ali Cevâd et-Tâhir ve Dr.Yahyâ el-Cubûrî), Metâi'ud-Devhati'l-Hadise, 2.Baskı, Katar 1986, s.136-137
[88] Ebû Nasr İsmâil b Hemmâd el-Cevherî el-Farâbi (ö.393), *es-Sıhâh Tâcü'l-Luğa,* (Thk. Ahmed Abdulğafûr 'Atâr), Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 4.Baskı, Beyrut 1987, C.2., s.664.; İbn Manzûr, *Age,* C.3., s.309.; Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzeâbâdî (ö.817), *el-Kâmûsu'l-Muhît,* (Thk. Mektebetü't-Tahkîki't-Turâs fî Müessesetû'r-Risâle, 8.Baskı, Beyrut 2005, s.397.;

Sâlim **(اَلسَّالِمُ) :** Sülâsi mücerredin dördüncü bâbından gelen سَلِمَ fiilinin ismi fâil'idir. Ayıp, kusur ve ezâ verici şeylerden âri anlamındadır.[89] İmâm-ı Şâfi'nin şu beyitlerinde de kelime bu anlamda kullanılmıştır.

إِذَا رُمْتَ أَنْ تَحْيَا سَلِيمًا مِنَ الرَّدَى دِينُكَ مَوْفُورٌ وَ عِرْضُكَ صَيِّنٌ

فَلَا يَنْطِقَنْ مِنْكَ اللِّسَانُ بِسَوْءَةٍ فَكُلُّكَ سَوْءَاتٌ وَ لِلنَّاسِ أَلْسُنُ[90]

Eğer sağlıklı bir yaşama, yaşamak içinde kalmayı istiyorsan.

Dinindede ve şerefinde de ırzındada ve sağlıklı alanda korunmayı istiyorsan

Diline, kimsenin şerefini getirmediği kimsenin hakkında komuşma

Ve seninde günahların suçların var insanlarında dilleri var senin ırzında konuşurlar.

Sibeveyh[91] (ö.180/749) ve Müberred[92] (ö.285/898) gibi nahivciler الْمُصَحَّحُ kelimesini اَلسَّالِمُ kelimesinin yerine kullanmışlar ayrıca الصِّحَّةُ , التَّصْحِيحُ , الْمُصَحَّحُ kelimelerini mürâdif olarak kullanmışlar, İbn Ya'iş gibi, Sîbeveyh ve Müberred'in dışındaki nahivciler[93] اَلْمُسَلَّمُ اَلسَّلاَمَةُ اَلسَّالِمُ kelimelerini kullanmışlar.[94] Nahivciler tarafından ''cemi sâlim'' kavramı daha çok kullanılmıştır. Burdaki hilâf, lafzidir, iʿrâb

---

Muhammed b. Abdurrahîm el-Ömer el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni fi'n-Nahv (*Thk. Rabih el-Kâdirî), t.y., Dâru Nuri's-Sabah, s.155.

[89]Cârullâh Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî (ö.538/1144) *Esâsü'l-Belâğa* (Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu-s-Sûd), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut 1998, C.1., s.47.; Dr. Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd Ömer (ö.1424), *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Âlemû'l-Kutub, 1.Baskı, Beyrut 2008, C.2., s.1099.

[90] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, (ö.150/204). *Dîvânü'ş-Şâfi'î,* Dâru'l-Fecr, Sûriye 2000, s.134.

[91] Sîbeveyh, *Age*, C.3., s.409-543.; el-Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. 'Abdilekber b. 'Umeyr el-Ezdî (ö.285/898) *el-Muktedâb*, (Thk. Muhammed 'Abdulhâlik 'Uzayme), 'Âlemû'l-Kutub, t.y., Beyrut, C.1, s.5.; el-Esterâbâdî, Radiyyuddîn Necmuddîn Muhammed b. Hasan Râdî (ö.1093/1682), *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcîb,* (Thk. Dr 'Abdu'l-Maksûd Muhammed), Mektebetû's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1.Baskı, Beyrut 2004, C.2., s.178.

[92] el-Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. 'Abdilekber b. 'Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî (ö.285/898), Basra'da doğdu, içinde yaşadığı devirde Bağdat'ta Arap dili alanında imamdı, Arap dili ve Edebiyatı âlimidir. Bağdatta h:286'da vefat etti. Önemli eserleri: el-Kâmil fi'l-edeb, el-Muktedab, el-Müzekker ve'l-Müennes.(*Vefeyâtü'l-A'yân Enbâ'ü Ebnâi-z-Zemân),* Ebû'l 'Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahîm el-Erbelî (ö.681), (Thk. İhsân Abbâs), Dâru-Sadr, 1.Baskı, Beyrut, C.4., s.314.; el-İ'lâm, C.7, s.144.

[93] İbn ya'iş gibi.

[94] İbn Ya'îş, *Age*, C.7., s.2.; İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (ö.316/928), *el-Usûl fi'n-Nahv,* (Thk.'Abdu'l-Huseyn el-Feteli), Müessesetû'r-Risâle, t.y., Beyrut, C.1., s.136.

yönünden ayrı bir hüküm söz konusu değildir. Çünkü; Hem Müberred ve Sibeveyh hemde diğer nahivciler isim farklı da olsa müsemmânın aynı olduğu konusunda hemfikirdirler.

Arapçada isimler ve sıfatlar cinsiyet açısından müzekker ve müennes olmak üzere ikiye ayrılır. Doğal olarak erkeklik özelliğine sahip canlılar müzekker, dişilik özelliğine sahip canlılar ise müennes kategorilerini oluştururlar.

2.2. Cem-i Müzekkeri Sâlim Yapılacak İsimde Bulunması Gereken Şartlar

Arapçada isimlerin cemi yapılabilmesi için şu şartların bulunması gerekir.[95]

2.2.1. İfrâd (اَلْإِفْرَادُ)

İsmin tekil olması: Cemi yapılması istenilen bir ismin öncelikle müfredinin bulunması gerekir. Cemi müzekker sâlim ve cemi teksirler cemisi yapılamaz.

2.2.2. İʿrâb (اَلْإِعْرَابُ)

Cemi yapılması istenilen isim mu'reb olmalıdır. Mu'reb, kelimenin cümle içindeki iʿrâb durumuna (âmilin tesirine) göre iʿrâblandığında, sonu iʿrâb alâmetleri ile değişen kelimelere denir.[96] Şart edatları, soru edatları, isim fiiller gibi mebni olan isimlerin tesniyesi veya cemi müzekker sâlimi yapılamaz. Bu nedenle هذَا ismi işareti هَذُونَ şeklinde cemisi yapılamaz.

2.2.3. Mürekkeb Olmaması (عَدَمُ التَّرْكِيبِ)

Cemi yapılması istenilen isim müfred olmalı mürekkeb olmamalıdır. Tesniye ve çoğul yapma açısından mürekkeplik üç kısma ayrılır. Mürekkeb isimler, ister izâfî terkib olsun, ister isnâdî olsun ister terkîbî mezci olsun cemi yapılmazlar.

a. İzâfi Terkip

İzâfet yoluyla yapılan terkiptir. Misal: غُلَامُ زَيْدٍ Zeydin kölesi, lafzının cemi'si غُلَامُونَ زَيْدُونَ ne şeklinde yapılmaz.

---

[95] Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. 'Abdullah Ali el-Murâdi, (ö.749), *Tevzîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik bi-Şerhi Elfiyeti ibn Mâlik* (Thk. 'Abdurrahmân Ali Süleymân), Dâru'l-Fikri'l-'Arabiyye, 1.Baskı, Beyrut, C.1., s.323-325., Celâleddîn 'Abdurrahmân b. Ebi bekr es-Suyûtî (ö.911/1505) *Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'* (Thk. Abdu'l-Kemîd Hindâvî), el-Mektebetu't-Tevfîkiyye, Mısır, C.1., s.154-164.

[96] Çörtü, *Age*, 387.

b. İsnâdî Terkip

İçerisinde mübteda-haber olan terkiptir. Misâl : اَلنَّارُ حَارَّةٌ terkibi اَلنَّارُونَ حَارُّونَ şeklinde cemi yapılmaz.

İçerisinde fiil - fâil bulunduran terkip, misâl : جَاءَ زَيْدٌ Zeyd geldi, terkibi جَاءُونَ زَيْدُون şeklinde cemi yapılamaz.

c. Mezcî Terkip

İki ismin birleşmesiyle oluşan, bir isim gibi görünen terkiplerdir. Misal: بَعْلَبَكَّ lafzının cemisi بَعْلُونَ بَكُّونَ şeklinde yapılmaz; çünkü Arapların dil kullanımında böyle bir kullanım mevcut değildir.

2.2.4. Tenkir (أَلتَّنْكِيرُ)

Cemi yapılması istenilen isim nekra olmalıdır. Özel isimlerin delalet ettiği şahıs belirli ve tektir bu yönüyle cemisi yapılmaz. زَيْدٌ ismi bir şahsın özel ismidir bu özel isim halinde iken cemi'si yapılmaz ancak; bu özel isimler, cem-i yapılmak istenildiğinde özel isme nekrelik takdir edilir (nekre kabul edilir) yani özel isimler nekre kabul edilmek suretiyle cemi yapılır. Misal: زَيْدٌ ve زَيْدُونَ şeklinde yapılır.

2.2.5. Lafızlarda Uyumluluk (إِتِّفَاقُ اللَّفْظِ)

Lafız yönünden farklı olanların cemi'si yapılmadığı gibi tesniyeside yapılmaz. Çünkü; cemi yapılacak ismin delalet ettiği varlığın varlık alanında tek olması, kendisinden başka bir tane daha bulunmaması söz konusu ismin cemi olmasına manidir. الشَّمْسُ وَ القَمَرُ وَ اَلثُّرَيّا gibi.Misal: عَيْنٌ kelimesi hem göz hem kaynak anlamına gelir, farklı anlamları olduğundan tesniye ve cemisi yapılmaz.

2.2.6. Ma'nada Uyumluluk (اِتِّفَاقُ الْمَعْنَى)

Manası farklı olanların cemisi yapılmaz.

عَيْنُ نَاظِرَةٍ : İnsan gözü.

عَيْنُ نَابِعَةٍ : Su gözesi.

عَيْنُ الشَّمْسِ : Güneşin kendisi.

2.2.7. Başka Bir İsmin Amaçlanan Cemi Anlamını Karşılamamış Olması

(أَلَّا يُسْتَغْنَى عَنْ جَمْعِهِ بِجَمْعِ غَيْرِهِ) :

Manânın başka isimle karşılanmamış olmasına misal olarak بَعْضٌ kelimesidir. بَعْضٌ kelimesinin cemisi yapılmaz. Çünkü; aynı manayı içeren أَجْزَاءٌ kelimesi karşıladığından dolayı بَعْضُونَ şeklinde cemi yapılmaz.

2.2.8. Müfret Bir İsim Cem-i Yapıldığında Bir Anlam İfade Etmelidir (اَلْإِفَادَةُ)

Misal: كُلٌّ lafzı cemi yapıldığında bir fayda hasıl olmadığından dolayı cemi'si yapılmaz; çünkü كُلٌّ lafzı zaten cemi manasını barındırmaktadır.

Yukarıda zikredilen şartlar aynı zamanda cemi'nin tesniye ile ortak olduğu şartlardır.

Bundan sonrasındaki şartlar sadece cemi müzekker sâlime ait şartlardır. Bunlar da iki kısma ayrılır.

Câmid İsim (Müştak Olmayan İsim**) (** اَلْاِسْمُ الْجَامِدُ**) :**

Sıfat (Müştâk İsim) **: (**اَلْاِسْمُ الْمُشْتَقُّ**)**

2.3. Câmid İsmin Şartları: [97]

Nâhiv ulemâsının ihtilafıyla birlikte şu şartları sayabiliriz.

2.3.1. Müzekker İsim Olması (أَلْمُذَكَّرٌ)

Te'nis tâ'sı veya başka bir müenneslik alâmetini taşımaması, زَيْنَبُ ismi زَيْنَبُونَ ve حَائِضٌ (kadının sıfatı olarak) حَائِضُونَ şeklinde cemi yapılamaz. Mürekkeb olmayan müzekker özel isimler cemi' müzekker sâlim gibi cemi' yapılabilir. مُحَمَّدٌ – اَلْمُحَمَّدُونَ زَيْدٌ – اَلزَّيْدُونَ ,gibi. Cemi müzekker sâlimler gibi çoğul yapılacak kelimenin

[97] Bkz: İbn Hişâm, *Age*, C.1, s.73-74.; Zeynüddîn Hâlid b. 'Abdullih b. Ebî Bekr el-Ezherî, (ö.905), *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavzîh fi'n-Nahv*, Dârû'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 2000, C.1., s.67-68,; es-Suyûtî, *Age*, C.1., s.166.; el-İşbîlî, *Age*, s.281.

müzekkerliği hem lafzî hem de manevi olmalıdır. سُعَادٌ gibi kadın isimleri cemi' müzekkerler şeklinde cemi' yapılamaz. [98]

2.3.2. Akıllı Varlıklara Delalet Etmesi (اَلْعَاقِلُ)

Müzekker olup gayr-i akil için kullanılan bir ismin cemi' müzekker sâlimi vâv **(و)** ve nûn **(ن)** ile yapılmaz. Köpek için kullanılan وَاشِقٌ özel isim ve at için sıfat olarak kullanılan سَابِقٌ gibi isimler cemi müzekker sâlim yapılmazlar.

Gerçek anlamda akıl sahibi olmayıp akıl sahiplerine has bir durum kendisine nisbet edilen gayr-i âkiller de akıllı kabul edilip cemi' müzekker sâlim gibi cemi yapıldığı da olmuştur.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ[99]

''Bir gün Yûsuf, babasına demişti ki; ''Babacığım! Ben rüyamda, on iki yıldızla, güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm.''

Ayette âkil varlıklara özel bir durum olan secde güneş, ay ve yıldızlara nisbet edildiği için سَاجِدِينَ kelimesi cemi müzekker sâlim gibi cemi yapılmıştır.

2.3.3. Sonunda Müenneslik Tâ'sının Bulunmaması

أَحْمَدُ isminin cemi'si أَحْمَدُونَ şeklinde gelmesi gibi. Kâide, bir ismin müennes olup olmama hususunda, alem/özel isim olmasına değil ismin ma'nasına itibar edilir. Müenneslik alâmeti taşımayan müennes bir özel isim daha sonra müzekker özel isim olarak kullanılan زَيْنَبُ isminin erkeğe alem isim olarak verilmesi gibi, زَيْنَبُ ve سُعَادُ isimleri kullanımda müzekker alem/özel isim olarak kullanılmasına itibarla, bu durumda زَيْنَبُ ve سُعَادُ alem/özel isimlerinin cemi

[98] 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l- Vâfî,* Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 10.Baskı, s.140-141.
[99] Yûsuf sûresi 12/4.

müzekker sâlimi yapılır. زَيْنَبُ ve سُعَادُ (erkek ismi) olarak kullanıldığında زَيْنَبُونَ ve سُعَادُونَ şeklinde cemi'si yapılır.[100]

حَامِدٌ ve حَلِيمٌ kelimeleri müennes isim olarak ma'ruf iseler bunların cemi' müzekker sâlimleri yapılmaz.

2.3.4. Özel İsim Olması (أَلْعَلَمُ)

زَيْدٌ ismi زَيْدُونَ şeklinde ve مُحَمَّدٌ ismi مُحَمَّدُونَ şeklinde cemi' müzekker salim yapılır. Ğayri âkil müzekker özel isim cemi müzekker sâlim yapılamaz. Misal: At ismi olan هِلَالٌ ve gök cismi olan قَمَرٌ cemi yapılmazlar. Zâid te'nis tâ'sını alan müzekker âkil özel isim حَمْزَةُ , مُعَاوِيَةُ , خَلِيفَةٌ gibi isimler cemi' yapılmazlar, çünkü bir yönüyle (ma'nen) bu isimler müzekker, diğer yönden kendilerinde müenneslik alâmetini lafzen barındırdıklarından dolayı, zahiren aralarında bir tenakuz oluştu. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, müenneslik alâmeti olan **(ة)** den âri olmaları gerekir aksi takdirde cemi' müzekker sâlim yapılmazlar.

2.3.5. İ'lale Uğrama Durumu Olan Kelimenin Mehmûz ve Mu'tel Olması Hariç Müfred Lafzın Değişmemesi

İsâ : عِيسَى - عِيسَيُونَ - عِيسَوْنَ

Mustafa : مُصْطَفَى - مُصْطَفَيُونَ - مُصْطَفَوْنَ

Kunduracı : حَذَّاءٌ - حَذَّاوُونَ - حَذَّاءُونَ

Yukarıda saydığımız şartlardan biri eksik olursa vâv ve nûn ile cem-i müzekker sâlim yapmak caiz değildir. Kufe ve Bağdat ekolü müenneslik alâmeti olan tâ **(ة)** dan 'âri olması şartını şart koşmamışlardır. Bu sebepten dolayı طَلْحَةُ ve حَمْزَةُ isimlerini ref' halinde vâv ve nûn ile طَلْحُونَ ve حَمْزُونَ nasb ve cer halinde ise yâ ve nûn ile طَلْحِينَ ve حَمْزِينَ şeklinde cemi müzekker sâlim yapılabileceğini söylemektedirler. İbn Keysân (ö.299/912)'da bu görüşü destekleyip ayne'l-harfin fethasıyla طَلَحُونَ şeklinde cemi' olduğunu söylemiştir. Basra ekolüne mensub nahivcilere göre ise bu durum caiz

[100] el-İşbilî, *Age*, s.281.

değildir; çünkü bu durumda tâ **(ة)** nın sabit olması veya hazfedilmesi kaçınılmazdır. Tâ **(ة)** hazfedilmeyip sabit olursa حَمْزَتُونَ ve طَلْحَتُونَ şeklinde olması gerekir, bu durumda cemi' müzekker sâlim için gelen vâv **(و)** ve müenneslik alâmeti için gelen tâ **(ة)** nın bir kelimede iki zıt olarak toplanmasına sebebiyet verir. Eğer tâ **(ة)** hazfedilirse cem-i müzekker sâlim yapıldığında tâ'ya 'ivaz olarak bir şey gelmeyeceğinden dolayı cem-i müzekker sâlim'i yapılmaz; ancak cemi'si حَمْزَاتٌ ve طَلْحَاتٌ şeklinde elif ve tâ ile cem'i yapılabileceğini savunmuşlardır. Kûfe ekolüne mensub nahivciler ise طَلْحَةُ ve حَمْزَةُ gibi isimleri tâ **(ة)** hazfedilip hazfedilen tâ'ya 'ivaz olarak başka birşeyin gelmemesi ile birlikte cem'i mükesser'e benzemesi yönüyle cem'i müzekker sâlim yapılabileceğini savunmuşlardır. Kûfeliler öne sürdürdükleri görüşlerine şu şiiri delil getirmişlerdir.

وَ عُقْبَةُ لأَعْقَابِ فِي الشَّهْرِ الأَصَمِّ[101]

''Her şeyin neticesi Recep ayı'ndadır.''

Şiir'de geçen أَعْقَابٌ kelimesi müfredinde tâ bulunmasına rağmen cemi yapılırken tâ hazfedilip hazfedilen tâ'ya 'ivaz olarak bir şey getirilmeyen عُقْبَةٌ kelimesinin cemi'sidir. Basra ekolü ise bunun cem'i kıllet olduğunu dolayısıyla başka bir şeyin buna kıyas edilemeyeceğini ifade ettmişlerdir.[102]

2.4. Sıfat İsmin Şartları:

Sıfatların cem-i müzekker sâlim gibi cemi yapılması için bazı şartlara hâiz olmaları gerekir. Bu şartlar şunlardır:[103]

[101] Ebu'l-Berekât Kemâleddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî (ö.577/1181), *el-İnsâf fî Mesâ'ili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn; el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn,* Matbaatü's-Saâdet, Mısır, s.40.
[102] el-İşbilî, *Age*, s.281.
[103] Bkz, , Radiyüddîn Muhammed b. Hasan el-İstirâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ala'l-Kâfiyeti*, Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1.Basım, 1966, C.3., s.372-379.

2.4.1. Müzekker Olması

Lafzi veya ma'nevi müennesler cem-i müzekker sâlim yapılamazlar. Bir sıfat eğer müenneslere has bir sıfat ise مُرْضِعٌ[104] gibi, cem-i müzekker sâlim olarak çoğul yapılmazlar. Ancak cem-i müennes sâlimi yapılır.

2.4.2. İsmi fâil, İsmi Mef'ûl, Mübalağalı İsmi Fâil Vezinleri, Sıfatı Müşebbehe, İsmi Mensûb ve İsmi Tasğîr'lerden Biri Olması

Dövücü : ضَارِبُونَ - ضَارِبٌ

Dövülmüş kişi : مَضْرُوبُونَ - مَضْرُوبٌ

Uzun : طَوِيلُونَ - طَوِيلٌ

Basralı: بَصْرِيُّونَ - بَصْرِيٌّ

Adamcık: رُجَيْلُون - رُجَيْلٌ

2.4.3. Akıllı Varlıklara Delalet Etmesi.

Müslüman : أَلْمُسْلِمُونَ - أَلْمُسْلِمُ

Çalışkan : أَلْمُجْتَهِدُونَ - أَلْمُجْتَهِدُ

2.4.4. Müfredinde Te'nîs Tâ'sı Bulunmaması

Erkek öğrenci : طَالِبُونَ - طَالِبٌ

2.4.5. Sonuna Te'nîs Tâ'sı Bitişmeyen Sıfat-Müşebbehe Vezinleri Olmaması

Sonuna te'nîs tâ'sı bitişmeyen sıfat-müşebbeheler isme benzediklerinden dolayı cemi müzekker sâlimler gibi çoğul yapılmazlar. Bu vezinlerimiz şunlardır.

1. Renk, ayıp (sakatlık, kusur) ve eşkâl (şekiller)'e delalet eden sıfat-ı müşebbehenin vezni kıyâsî olup, müzekkeri أَفْعَلُ müennesi فَعْلَاءُ vezninde gelir. أَحْمَرُ sıfatı, cemisi حَمْرَاءُ bu sıfatımız أَحْمَرُونَ şeklinde cemi müzekker sâlim yapılmaz.[105]

Görüldüğü üzere sıfat-ı müşebbehenin bu müenneslerinde te'nis alametlerinden Elif-i memdûde bulunmaktadır.

---

[104] Süt veren anne.
[105] Talû, *Age*, C.1.,118.

2. İç duygulara delalet eden sıfat-ı müşebbehenin vezni kıyasi olup müzekkeri فَعْلَان müennesi فَعْلَى veznindedir. سَكْرَانُونَ - سَكْرَان , عَطْشَيُونَ - عَطْشَى şeklinde gelen sıfatların cemi müzekker sâlimi yapılmaz.

Görüldüğü üzere sıfat-ı müşebbehenin bu müenneslerinde te'nis alametlerinden Elif-i maksûrâ bulunmaktadır.[106]

2.4.6. Tek Lafızla Müennes ve Müzekkere Delalet Eden Sıfat Olmaması.

جَرِيحٌ , غَيُورٌ , قَتِيلٌ , صَبُورٌ gibi hem müzekkere hem müennese delalet eden sıfatların cem'i müzekker sâlimi yapılmaz. Bunların cemi'si, جَرْحَى , قَتْلَى , صُبُرٌ غُيُرٌ şeklinde gelir.

2.5. Müfred İsimlerin Cemi Müzekker Sâlim Yapılışı

Son harfine itibarla isimler, sahih, menkûs, maksûr ve memdûd olmak üzere dört kısma ayrılır:

2.5.1. Sahîh İsmin Cem-i Yapılışı

Sahîh ismi, cemi' müzekker sâlim yapmak için ismin sonuna ref halinde makabli dammeli olan, sakin vâv **(و)** ve fethalı nûn **(ن)** eklenilir. Nasb ve cer halinde ismin sonuna makabli kesralı sakin yâ **(ي)** ve fethalı nûn **(نَ)** eklenilir.[107]

Ref' hali: Zeyd'ler geldiler : جَاءَ الزَّيْدُونَ

Nasb hali: Zeyd'leri gördüm : رَأَيْتُ الزَّيْدِينَ

Cer hali: Zeyd'lere selam verdim : سَلَّمْتُ عَلَى الزَّيْدِينَ

Eğer sahîh isim muzâf olursa cem'i müzekker sâlim'i yapılırken tenvinden 'ivaz olarak gelen nûn hazfedilir. جَاءَنِي مُهَنْدِسُو الشَّرِكَةِ (Şirketin mühendisleri bana geldi)

---

[106] Talû, *Age*, C.1.,118.

[107] Bkz, Ebû'l-Feth 'Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî (ö.392/1002), *el-Lüme'u fî 'Arabiyyeti,* Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt, s.20.; İbn 'Akîl, Ebû Muhammed Bahâuddîn 'Abdullâh b. 'Abdirrahmân b. 'Abdillâh el-Hemedânî (ö.769/1367), *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik,* (Tah. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd), Dâru't-Tûrâs, 20.Baskı, Mısır, 1980, C.4., s.109.; İbrâhîm Edeykunlâ Senûsî, *et-Tesniyetü ve'l-Cem'i Ahkâmuhumâ ve İsti'mâlâtuhumâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Doktora Tezi), Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1425, s.91.; Sîbeveyh, *Age*, C.3., s.490.; İbn 'Akîl, *Age*, C.4., s.190.; Senûsî, *Age*, s.91.; el-Galâyînî, *Age*, s.186.

2.5.2. Menkûs İsmin Cemi Yapılışı

İllet harfi hazfedilir, ref halinde sakin vâv'ın makabli damme yapılır, nasb ve cer halinde sakin yâ'nın makabli kesralanır.[108]

جَاءَ قَاضُونَ Ref'hali: Kadı'lar geldiler.

رَأَيْتُ قَاضِينَ Nasb hali: Kadı'ları gördüm.

مَرَرْتُ بِاقَاضِينَ Cer hali: Kadı'lara uğradım.

Eğer menkûs isim أَلْ dan soyutlanırsa (tenvinlenirse) ve izâfetten kesilirse ismi menkûs'un yâ'sı **(ى)** ref' ve cer halinde hazfedilir, nasb halinde ise sabit (hazfedilmez) kalır. Ref' ve cer hallerine misâl حَكَمَ قَاضٍ عَلَى جَانٍ (Kadı katil hakkında hüküm verdi), …[109] كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ (Hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.) gibi. Nasb haline misâl, جَعَلَكَ اللَّهُ هَادِيًا إِلَى الْحَقِّ (Allâh (c.c) seni hakka rehber eylesin!) gibi.

Eğer menkûs isim أَلْ ile birlikte veya muzâf olarak kullanılsa ref, nasb, ve cer halinde yâ harfi sabit kalır hazfedilmez.

Misâl. جَاءَ قَاضِي الْقُضَاةِ (Kadı'ların kadı'sı geldi.)

حَكَمَ الْقَاضِي عَلَى الْجَانِي **(** Kadı katil hakkında hüküm verdi.)

İsmi menkûs tesniye yapıldığında hazfedilmiş yâ **(ى)** geri gelir. Misâl قَاضٍ ismi'nin قَاضِيَانِ şeklinde tesniye yapılışı gibi.[110]

2.5.3. Maksûr İsmin Cem-i Yapılışı

Maksûr isim sonunda elif bulunan isimdir. Cem-i müzekker sâlim yapılırken elif **(ا - ى)** hazfedilir, hazfedilen elif''e delalet etsin diye vâv **(و)** ve yâ'nın makabli fethalanır. مُصْطَفَوْنَ , مُصْطَفَيْنَ ve مُوسَوْنَ مُوسَيْنَ gibi, Kufeliler, ref halinde مُوسُونَ nasb ve cer halinde مُوسِينَ şeklinde de caiz olduğunu söylemektedirler. Maksûr ismin

---

[108] Sîbeveyh, *Age*, C.3., s.490.; İbn 'Akîl, *Age*, C.4., s.190.; Senûsî, *Age*, s.91.; el-Galâyînî, *Age*, s.186.

[109] Muhammed İsmâil el-Buhârî Ebû 'Abdullah, *Sahîhü'l-Buhârî*, Kitâbu'l-Mezâlim, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 2002, 1.Baskı, Kitâbu'n-Nikâh, Bâb.90, s.1326

[110] el-Galâyînî, *Age*, s.81-82.

cemi yapıldığında iʿrâbı, ref', nasb ve cer halinde harf ile olur. Maksûr ismin müfred halinin iʿrâbı ise hareke ile olup takdîridir. [111]

Ref' hali: Mûsa'lar geldi: جَاءَ مُوسَوْنَ

Nasb hali: Mûsa'ları gördüm: رَأَيْتُ مُوسَيْنَ

Cer hali: Mûsa'lara uğradım: مَرَرْتُ بِمُوسَيْنَ

وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَار[112]

''Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir.''

2.5.4. Memdûd İsmin Cemi Yapılışı

Mîsal:

Ref' hali : هَؤُلَاءِ قُرَّاءُونَ

Nasb hali : رَأَيْتُ قُرَّائِينَ

Cer hali : مَرَرْتُ بِقُرَّائِينَ

2.6. Cemi Müzekker Sâlimin iʿrâbı Hakkında Nahivcilerin Görüşleri

Cemi müzekker sâlimin iʿrâbı hakkında nahivciler iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

1. Ebu İshâk ez-Zeccâc'ın [113] görüşü: Müfred sıganın üzerine eklenilen harflerin zâid olduğunu ifade eden Zeccâc cem-i müzekker sâlimin

خَمْسَةَ عَشَرَ örneğinde olduğu gibi iki isimden mürekkeb mebni bir isim konumunda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe şu iki nedenle itiraz edilmiştir.

a. Cemi müzekker sâlim vezni cemiye delalet etmesi için bu sıga (kalıp) üzere kurulmuştur. Durum bu şekilde olunca خَمْسَةَ عَشَرَ ve benzerleri gibi, iki ayrı şeyden terkib edildiğini söylemek doğru olmayacaktır.

---

[111] Bkz, Sîbeveyh, *Age*, C.3., s.390.; İbn 'Akîl, *Age*, C.4., s.109.; el-İşbîlî, *Age*, s.280.

[112] Sâd sûresi 38/47.

[113] Tam adı Ebû-İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Seriyy b. Sehl olan Zeccâc, Hicri 241 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Gençliğinde camcılık mesleğiyle uğraştığından "ez-Zeccâc" lakabıyla meşhur olmuştur. Müberred'in ders halkasında yetişti onun gözde öğrencileri arasına girdi. Halife Mu'tazıd-Billâh döneminde saray çevresinde önemli bir konuma ulaşmıştır. 311 de Bağdat'ta vefat etti, te'lif ettiğ önemli eserler: *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû, Kitâbu halkı'l-İnsân, Tefsîru Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ* (Vefayatül-'E'yân, C.1., s.49.)

b. Eğer cemi müzekker sâlim mebni kabul edilirse, başına farklı âmillerin gelmesiyle sonunun değişmemesi gerekirdi. Çünkü mebni, başına farklı âmillerin gelmesiyle sonu değişmeyendir. Başına farklı âmillerin dahil edilmesiyle sonunun değişmesi cemi müzekker sâlimin mu'reb olduğuna delalet eder, mebni olduğuna delalet etmez.[114]

2. Cemi müzekker sâlimin mu'reb olduğunu söyleyen nahivciler ise, vâv (و) ve yâ (ي) harfleri iʿrâb mıdır, yoksa iʿrâb harfleri midir bu hususta ihtilaf ettiler. Ebû Ali Kutrub b. El-Müstenîr'inde kendileriyle aynı görüşte olduğu Kufeliler'in görüşü: Damme, fetha ve kesra harekeleri olduğu gibi vâv **(و)** ve yâ **(ي)** nın da iʿrâb olduğu görüşünü ileri sürdüler. Çünkü; harekelerin değişmesi gibi vâv **(و)** ve yâ **(ى)** da değişiyor. Misâl :

قَامَ اَلزَّيْدُونَ - رَأَيْتُ الزَّيْدِينَ - مَرَرْتُ بِالزَّيْدِينَ Kufeliler, bu cümlelerde ref, nasb ve cer hallerinde i'râb harfleri ref nasb ve cer hallerinde değiştiği gibi iʿrâbı hareke ile olanlarda da ref nasb ve cer hallerinde değiştiğini söylemektedirler

Misal. مَرَرْتُ بِزَيْدٍ - رَأَيْتُ زَيْدً - قَامَ زَيْدٌ misallerinde olduğu olduğu gibi.

Ne zamanki vâv **(و)** ve yâ **(ي)** harekeler gibi değişince, bu durum bu vâv **(و)** ve yâ **(ي)** nın harekeler konumunda olup iʿrâb olduğuna delalet eder. Bundan dolayı bu harflerle isim iʿrâblandığından dolayı Sîbeveyh bu harfleri iʿrâb harfleri diye isimlendirir tıpkı harekelerin harekeleri olarak isimlendirildiği gibi.[115] Eğer vâv **(و)** ve yâ **(ي)** yı iʿrâb harfleri olarak kabul edilseydi bulunduğu şekilde değişmemeleri gerekirdi. Çünkü; iʿrâb harfleri bir halden başka bir hale intikal etmezler, dolayısıyla vâv **(و)** ve yâ **(ي)** harekeler gibi değişmesi **(و)** ve yâ **(ي)** nın harekeler konumunda (menzilinde) olduğuna delalet eder.[116] Kufelilerin görüşüne ise Ebu'l Hasen el-Ahfeş, Ebu'l- Abbâs el-Müberrid, Ebû Osman el-Mâzinî gibi nahivciler tarafından itiraz edildi:

---

[114] Bz, el-Enbârî, *Age*, C.1., s.35-36.; Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. 'Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö.616/1219), *et-Tebyîn 'an Mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (Thk. 'Abdurrahmân 'Üseymîni, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyyi, Beyrut, s.201.

[115] Bkz, el-Enbârî, *Age*, C.1., s.32-35.

[116] el-Enbârî, *Age*, C.1., s.32-35.

Bu harfler ne iʿrâbtır ne de i'râb harfleridir, sadece iʿrâb delalet eden harfler olduğunu ileri sürdüler. **(و)** ve ya **(ي)** nın harekeler gibi iʿrâb olmadığını ifade ettiler, eğer bu harflerin harekeler gibi iʿrâb olduğunu kabul edersek harfler düştüğünde harekelerin düştüğü gibi kelimenin manası değişmemesi gerekirdi, çünkü iʿrâbın düşmesi kelimenin manasını değiştirmez.

Ref halinde : قَامَ زَيْدْ

Nasb hali : رَيْتُ زَيْدْ

Cer hali : مَرَرْتُ بِزَيْدْ

Basralılar: Vâv ve yâ'nın iʿrâb olmadığını bilakis iʿrâb harfleri olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Çünkü bu harfler cemiye delalet etmesi için ziyade edilmiştir.[117]

2.7. Cem'i Müzekker Sâlimin İ'râbına Mülhak Olanlar

Yukarıdaki şartlara uymamakla birlikte sema' ile sınırlı bazı kelimeler cem-i müzekker sâlim gibi çoğul yapılır.

Nahivciler, bazı kelimeleri cemi müzekker salimin i'râbına mülhak etmişlerdir. Bunların birçok kısmı vardır ama en meşhurları dört kısımdır: bu dört kısmın her birisinin cemi' müzekker sâlime mülhak olabilmesi için kendine has şartları vardır. Bu cemi' müzekker sâlime mülhak olan kelimeler hakiki cemi değildir. Cemi müzekker sâlime mülhak olan bu kelimeler semaidir. Şâz olduklarından dolayı başka herhangi bir kelimeyi bunlarla kıyas edemeyiz.

2.7.1. Lafız Olarak Müfredi Olmayıp, Cem-i Manasını İçeren Kelimeler

أُولُو : Lâfız olarak müfredi yoktur. Mana itibariyle müfredi ise صَاحِبٌ veya ذُو olup nasb ve cer halinde أُولِي şeklinde olur. Ref' halinde iʿrâbı vâv **(و)** ile olur, nasb ve cer halinde yâ **(ى)** ile olur.[118]

Ref' hali : جَاءَ أُولُو الْفَضْلِ

Nasb hali : رَأَيْتُ أُولِي الْفَضْلِ

[117] Bkz, el-Enbârî, *Age*, C.1., s.32-35.; el-'Ukberî, *Age*, s.203.

[118] Bkz, Şemseddîn Muhammed b. Abdul'-Mun'im b. Muhammed el-Cevcerî, (ö.889), *Şerhu Şuzûru'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab* (Thk. Nevâf b. Cezâi el-Hârisî, 1.Basım, Medîne, 2004, C.1., s.202.; es-Suyûtî, *Age*, C.1., s.172.

مَرَرْتُ بِأُولِي الْفَضْلِ : Cerhali

2.7.2. Semâî Olarak Gelen Kelimeler:

Semâî olarak gelen عَالَمُونَ kelimesinin müfredi lafız yönüyle عَالَمٌ kelimesidir. Bu kelime Allâh (c.c) dışındaki müzekker, müennes, âkil ve ğayri ‘âkil varlıklara delalet eder. Cerîr aşağıdaki beyitte kelimeyi bu anlamda kullanmıştır.

تَنَصَّفُهُ أَلْبَرِيَّةُ وَ هُوَ سَامٍ و يُمْسِى أَلْعَالَمُونَ لَهُ عِيَالًا[119]

‘‘O’nun makamı yüksek iken insanlar ona hizmet ediyor.
Mertebe yönüyle diğer âlemler onun çocukları gibidir.’’

عَالَمُونَ kelimesi, sadece müzekker akıllar için kullanılır. عَالَمٌ kelimesi ise Allâh (c.c) dışındaki müzekker, müennes, âkil ve ğayri âkil varlıklar için kullanılır. عَالَمٌ kelimesi umumi bir manaya delalet eder. Fakat عَالَمُونَ kelimesi ise, عَالَمٌ kelimesinin altına manen dahil olup özel bir manaya delalet eder. Bu durum dikkate alındığında hususi/özel olan **(**عَالَمُونَ**)** umumi/genel olan **(**عَالَمٌ**)** isminin cemisi olamaz. Bundan dolayı عَالَمُونَ kelimesi, عَالَمٌ kelimesinin ismi cemisi için kullanılır. عَالَمٌ kelimesinin cemi’si yoktur. Bu sebepten ötürü cemi müzekker sâlime ilhak edilmiştir.[120]

2.7.3. Ma’nen ve Lafzen Müfredi Olmayan Kelimelerin Cemi Müzekker Sâlime Mülhak Olması

20-90 arasındaki onluk sayılar (عِشْرُونَ , ثَلَاثُونَ , أَرْبَعُونَ , خَمْسُونَ , سِتُّونَ , سَبْعُونَ , ثَمَانُونَ , تِسْعُونَ) gibi. Bunlara ‘‘el-ukudu’l-adediyye’’ denilir. Ayrıca اِبْنٌ kelimesi de iʿrâbı harf ile olup cemi müzekker sâlime mülhaktır. Ref hali جَاءَ بَنُونَ (Oğullar geldi) Nasb ve cer hali ise ayette geçtiği gibi بَنِينَ şeklinde gelir.

---

[119] Cerîr b. ‘Atiyye el-Kelbî et-Temîmî, *Dîvânu Cerîr*, Dâru Beyrût, Beyrût, 1986, s.329.
[120] Nureddîn ‘Alî b. Muhammed b. ‘Îsâ el-Eşmûnî (ö.900), *Şerhu’l-Eşmûnî,* Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1.Baskı, Beyrût 1998, C.1., s.61.; ‘Abdulmün’im Seyyid Abdul‘âl, *Cumûu’t-Tashîh ve’t-Teksîr fî’l-Lüğati’l-‘Arabiyye,* Mektebetu’l-Hâneci, Mısır,, s.15-16,

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَاباً [121] وَخَيْرٌ اَمَلاً

‘‘Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.’’

2.7.4. Bazı Semâî Kelimeler:

Bu kelimeler, lafız olarak müfredi bulunup cemi müzekker sâlim yapıldıklarında müfret sîğası değişir. Müfred sîğası, değişen bu kelimeler cemi teksire dönüşürler ama; iʿrâb hususunda cemi müzekker sâlime mülhak olurlar. بَنُونَ , أَرَضُونَ , ذَوُو , سِنُونَ gibi.

بَنُونَ kelimesinin müfredi اِبْنٌ dür, bu kelime cemi müzekker sâlim yapılırken kelimenin başındaki hemze hazfedilir.

أَرَضُونَ kelimesi âkil olmayan müennes isimdir, ancak özel bir isim değildir. Bu kelimenin müfredi أَرْضٌ dür. Bu kelime cemi müzekker sâlim yapıldığında râ’nın harekesi değişir ve râ’nın sukunu fethaya çevrilir. Safiyüddîn el-Hillî şu beyitte أَرْضٌ kelimesinin çoğulunu أَرَضُونَ olarak kullanmıştır.

دُكَّتْ بِكَ اَلْأَرَضُونَ حِينَ حَلَلْتَهُ فَعَلَيْكَ تَغْبِطُهَا السَّمَاءُ وَ تُحْمَدُ [122]

‘‘Yerlere indiğinde yerler dümdüz oldu
Sen övülmüş olduğun halde Sema sana karşı yerlere gıpta ediyor.’’

ذَوُو kelimesi zâ harfinin fethasıyla müfredi ذُو’nun cemisi olup, ref halinde ذَوُو nasb ve cer halinde ذَوِي şeklinde yazılır.

ظُبَةٌ : Kılıç veya hançer ucu. Cemi’si ظَبُونَ dir.

سَنَةٌ : Yıl. Cemisi سِنُونَ geldiği gibi, aynı zamanda سَنَوَاتٌ şeklinde cemi’ müennes çoğulu da vardır.[123] سَنَةٌ ismi cemi’ müzekker sâlim’e mülhak olan sülasi

[121] Kehf sûresi 18/46.
[122] Sâfiyüddîn el-Hillî, *Dîvânü Sâfiyüddîn el-Hillî*, Dâru Sâdr, Lübnân-Beyrut, s.720.
[123] es-Suyûtî, *Age*, C.1., s.172.; Muhammed ‘Abdül’aziz en-Neccâr, *Diyâü’s- Sâlik ilâ Evdahi l-Mesâlik,* Muessesetu’r-Risâle, 1.Baskı, 2001, C.1., s.68- 69.

isimlerden biridir. سَنَةٌ isminin aslı سَنَوٌ dür. Daha sonra lamel harf olan vâv harfi hazfedilip hazfedilen vâv'a 'ivaz olarak te'nis hâ'sı **(ة)** getirilerek سَنَةٌ şekline dönüştürüldü. سَنَةٌ ismi مِائَةٌ ve ثُبَةٌ simleri gibi cem-i teksiri yoktur. سَنَةٌ isminin cemi'si yapılırken ref' halinde vâv nasb ve cer halinde yâ ile yapılır.[124] Hadîs-i şerîflerde ve ayeti kerimelerde bu şekilde kullanılmıştır.

اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِينَ يُوسُف ''Allahım Onların yıllarını, Yusuf (aleyhisselam) peygamberin kıtlık yılları gibi çetin yap…''[125]

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ[126]

(Allâh inkarcılara) "Yeryüzünde kaç sene kaldınız?" diye sorar.

عِضَةٌ : Yalan, iftira, parça, kısım. Cemisi عِضُونَ.

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ[127]

''Ki onlar, (bir kısmına inanıp, bir kısmını inkar ederek) Kur'an'ı da parça parça edenlerdir.''

مِئَةٌ : Yüz. Cemi'si مِئُونَ şeklinde geldiği gibi aynı zamanda مِئَاتٌ şeklinde cemi' müennes çoğulu da gelir.

عِزَةٌ : Topluluk, cemaat, fırka. Cemi'si عِزُونَ.

عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ[128]

''Şimdi, inkar edenlere ne oluyor ki, boyunlarını uzatarak (alay etmek için) sağdan soldan gruplar halinde sana doğru koşuyorlar?''

ثُبَةٌ : Cemaat, topluluk. Cemi'si ثُبُونَ dir.

Bu kelimelerin müfredlerinde lâmel harfi hazfedilip onun yerine (ivaz) tâ getirilmiştir.

---

[124] Bahaüddîn Abdullah ibn 'Akil el Hemedâni, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik,* (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamît), Mektebetu'l-'Asriyye, 2008, Beyrut, C.1., s.65.

[125] Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'es el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd,* (Thk. Şu'ayb el-Arnaût), Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, Beyrut 2009, Kitâbu's-Salât, Bâbu'l-Kunûti fi's-Sâlavâti, Hadis No: 1442, C.2., s.96.

[126] Mu'minûn sûresi 23/112.

[127] Hicr sûresi 15/91.

[128] Meâric sûresi 70/37.

2.7.5. Cemi' Müzekker Sâlimin Şartlarının Bir Kısımına Uygunluk Arzetmeyip Cem-i Müzekker Sâlime Mülhak Edilen ve Hakiki Anlamda Cem-i Olduğuna İtibar Edilmeyen Semâî Olan Kelimeler

Bu kelimeler özel isim veya sıfat olmamakla birlikte cemi müzekker sâlim gibi muamele görür. أَهْلٌ kelimesi gibi cemi'si أَهْلُونَ şeklinde cemi müzekker sâlime ilhak edilir.

Ref' halinde: جَاءَ أَهْلُونَ

Nasb halinde: رَأَيْتُ أَهْلِينَ

Cer halinde: مَرَرْتُ بِأَهْلِينَ

2.8. Müfredi Olmayan Cemiler

Bazı isimler vardır ki bunlar sadece cem-i sıgasıyla kullanılırlar. Çünkü bunların müfredleri zamanla kullanılmayıp ihmal edilmiş ve unutulmuştur.[129]

اَلتَّعَاجِيبُ	Gariplikler.
اَلتَّبَاشِيرُ	Müjdeler, güzellikler.
اَلتَّجَاوِيدُ	Faydalı iyi yağmurlar.
اَلْأَبَابِيلُ	Sürü.

2.9. Cemi Müennesi Sâlim

Cemi müennes sâlimin kurallarına geçmeden önce müennes ve müenneslik alâmetleri hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Müennes (dişil) : Dişi varlıklarla, gramer bakımından dişi kabul edilen varlıklara delalet eden isim ve sıfatlara denir. Müennes isimlerin sonlarında, genellikle müenneslik alâmetleri (ة – ى - اء) bulunur. Müennes isimler, hakîkî (gerçek) ve mecâzi (itibarî) olmak üzere ikiye ayrılır.

2.9.1. Hakîkî Müennes

Fizyolojik yönüyle insanlardan ve insanlar dışındaki diğer canlı türlerinden dişi varlıklar için kullanılan isimler hakiki müennes olarak isimlendirilir. Kelimenin

[129] el-Galâyînî, *Age*, s.219.

sonunda müenneslik işareti bulunup bulunmamasına itibarla Lafzi Hakîkî Müennes ve Gayri Lafzî Hakîkî Müennes olmak üzere iki kısma ayrılırlar. [130]

2.9.1.1. Lafzî Hakîkî Müennes

Fizyolojik yönüyle bakıldığında dişi bir varlığa işaret eden ve kelimenin sonunda dişilik alâmetlerinden birini barındıran isimlerdir.[131]

اَلْمَرأَةُ طَوِيلَةٌ Kadın uzundur.

اَلطَّبِيبَةُ مَاهِرَةٌ Bayan doktor beceriklidir.

اَلْعُصْفُورَةُ جَمِيلَةٌ Serçe güzeldir.

2.9.1.2. Gayri Lafzî Hakîkî Müennes

Fizyolojik yönüyle dişi bir varlığa delalet ettiği halde kelimenin sonunda dişilik işareti barındırmayan isimlerdir.[132]

زَيْنَبُ مُجِدَّةٌ Zeynep gayretlidir.

الأَتَانُ قَوِيَّةٌ Dişi eşek güçlüdür.

2.9.2. Mecâzi Müennes

Hakikatte dişi olmadığı halde Arapça dil bilgisi yönüyle dişi olarak kabul edilen varlıklara delalet eden isimlere mecâzi müennes adı verilir. Müenneslik alâmeti barındırıp barındırmamasına göre, lafzî müennes ve gayri lafzî mecâzî Müennes (Semâî Müennes) olarak iki kısma ayrılır.

2.9.2.1. Lafzî Mecâzî Müennes

Gerçekte dişi olmadığı halde dil bilgisi yönünden dişi kabul edilen varlıklara delalet eden ve kelimenin sonunda (ة – ى - اء) gibi dişilik işaretlerinden birisi bulunan isimlere denilir.

اَلْحَقِيبَةُ ثَقِيلَةٌ Çanta ağırdır.

اَلنَّافِذَةُ كَبِيرَةٌ Pencere büyüktür.

اَلْوَرَقَةُ كَبِيرَةٌ Yaprak büyüktür.

---

[130] İbn Ya'îş, *Age*, C.3., s.357.; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, Dâru'l me'ârif, 3.Baskı, Mısır, C.4., s.587.; el-Galâyînî, Age, s.75.

[131] el-Galâyînî, *Age*, s.75.;Talû, *Age*, s.84.

[132] İbn Ya'îş, *Age*, C.3., s.357.; Abbâs Hasan, *Age*, C.4., s.587.; el-Galâyînî, *Age*, s.75.

2.9.2.2. Gayri Lafzî Mecâzî Müennes (Semâi Müennes)

Hakikatte dişi olmadığı halde Arapça dil bilgisi kuralları açısından dişi kabul edilen varlıklara delalet eden ve kelimenin sonunda dişilik alâmeti barındırmayan isimlere denir. Bunların belirli bir müenneslik ölçütü yoktur. Bu isimler Arapça ile ilgilenen kişiler tarafından sözlüğe bakılarak ezberlenip öğrenilir.[133]

اَلدَّارُ نَظِيفَةٌ Ev temizdir.

اَلشَّمْسُ سَاطِعَةٌ Güneş parlaktır.

هِنْدٌ عَالِمَةٌ Hind alimedir.

2.10. Müenneslik Alâmetleri:

2.10.1. Tâ-i Merbûta (اَلتَّاءُ الْمَرْبُوطَةُ)

Buna Yuvarlak tâ'da denilir. Dişilik tâ'sı da denilen bu tâ, kelimenin sonuna eklendiğinde isim ve sıfatları müennes kılarak müennesleri müzekkerlerinden ayırır. Tâ-i Merbûta kelimelerin aslından olmayıp zâittir. Daha çok fiilden türeyen sıfatların (ism-i fâil, ism-i mef'ul, sıfat-ı müşebbehe) ve ism-i mensûb'ların ahirlerine (sonlarına) eklenilir. (ة veya ـة) suretinde yazılır. Câmid isimlerde daha az bulunulmaktadır. [134]

هَذَا الْمَرْأُ غَنِيٌّ Bu adam zengindir. هَذِهِ الْمَرْأَةُ غَنِيَّةٌ Bu kadın zengindir.

اَلْقِطُّ نَائِمٌ Kedi (erkek) uyuyor. نَائِمَةٌ اَلْقِطَّةُ Kedi (dişi) uyuyor.

Tâ-i Merbûta isim ve sıfatlara müenneslik manasını kazandırmakla birlikte cins isimlere de teklik manasını da kazandırır. Bu durumda ''Tâü'l-vahde'' ismini alır.

نَحْلٌ - نَحْلَةٌ / – نَمْلَةٌ نَمْلٌ / زَهْرٌ – زَهْرَةٌ / شَجَرٌ - شَجَرَةٌ / وَرْدٌ - وَرْدَةٌ

وَرْدٌ Gül (cins isim),

وَرْدَةٌ Bir tane gül.

---

[133] Bkz, 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî,* Dâru'l me'ârif, Mısır, 3.Baskı, C.2., s.78.; Muhammed b. Abdurrahîm el-'Ömer el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî fî-n-Nahv* (Thk. Rabih el-Kâdirî), Dâru Nuri's-Sabah, t.y., s.155-159.; el-Galâyînî, Age, C.1., s.75. İbn Ya'îş, *Age,* C.3., s.353.

[134] el-Galâyînî, *Age*, s.76.

شَجَرٌ	Ağaç (cins isim)
شَجَرَةٌ	Bir tane ağaç.
نَحْلٌ	Arı (cins isim)
نَحْلَة	Bir tane arı.
نَمْلٌ	Karınca (cins isim)
نَمْلَةٌ	Bir tane karınca.
زَهْرٌ	Çiçek (cins isim)
زَهْرَةٌ	Bir çiçek.

أُحِبُّ الزَّهْرَ وَالْوَرْدَ كَثِيرًا — Çiçeği ve gülü çok severim.

قَطَفْتُ زَهْرَةً وَشَمَمْتُ وَرْدَةً — Bir çiçek kopardım, bir gül kokladım.

Birinci cümlede الزَّهْرَ ve الْوَرْدَ kelimeleri cins isimlere ‘‘bir tek, bir tane’’ anlamı kazandıran ‘‘Tâü’l-vahde’’ (ة) getirilmeden kullanıldığı için anlam olarak çiçek ve gül cinsini ifade etmektedir. Aynı kelimeler ikinci cümlede زَهْرَةً ve وَرْدَةً şeklinde teklik anlamı taşıyan ‘‘Tâü’l-vahde’’ (ة) ile kullanıldığı için bir tek çiçek ve bir tek gül anlamı kazanmıştır.

2.10.2. Elif-i Maksûra (الأَلِفُ الْمَقْصُورَةُ)

İsim ve sıfatların sonuna (ى veya ا) suretinde yazılan elife denilir. Elif-i Maksûra’nın müennesliğe delalet etmesi için kelimenin kök harflerinen olmayıp zâid olması gerekir. Aksi halde اَلْفَتَى (delikanlı), اَلْمُسْتَشْفَى (hastane) ve مُوسَى (mûsa) misallerinde olduğu üzere müenneslik manasını ifade etmez. Çünkü bu misallerde elif-i Maksûra, kelimenin asıl/kök harflerindendir, müenneslik için daha sonradan ziyade edilmiş değildir. [135]

[135] Talû, *Age*, s.82.

2.10.3. Elif-i Memdûde (اَلأَلِفُ الْمَمْدُودَةُ)

Kelimenin ahirinde (اء) suretinde yazılan elife denilir. Elif-i memdûde'nin müenneslik alameti olabilmesi için hemzenin kelimenin aslından olmayıp zâid olması gerekmektedir. Aksi halde elif-i memdûde müenneslik alameti olmaktan çıkar. Misal: دُعَاءٌ - إِنْشَاءٌ- قُرَّاءٌ - بَقَاءٌ - بِنَاءٌ kelimelerindeki kelimelerinde bulunan elif-i memdûdeler kelimenin kök harflerinden olduklarından dolayı müenneslik anlamını ifade etmez. Çünk قُرَّاءٌ kelimesinin aslı قَرَأَ fiili, إِنْشَاءٌ kelimesinin aslı ise نَشَأَ fiilidir. Diğerlerinde de durumaynı olup pek farklı değildir. دُعَاءٌ kelimesindeki hemzenin aslı ''vav'', بَقَاءٌ ve بِنَاءٌ kelimelerindeki hemzelerin asılları ise ''ye'' harfleridir. Hemze, kelimelere sonradan ziyade edilmemiş, bu harflerden dönüşmüştür.[136]

2.11. Elif-i Maksûra'nın Te'nis Alâmeti Olarak Kullanıldığı Yerler

فُعْلَى ve فَعْلَى kalıpları isim ve sıfatlarda ziyade olan elif-i maksûra müenneslik alâmetidir. فُعْلَى kalıbı, müzekker olan أَفْعَلُ ism-i tafdîlinin müennesidir. فَعْلَى kalıbı ise, müzekker olan فَعْلاَنُ sıfat-ı müşebbehe kalıbının müennesidir. Ayrıca فَعْلَى kalıbında Arapçada bir takım isim ve mastarlar da vardır.

اَكْبَرُ kelimesi كَبُرَ ''büyük oldu'' fiilinden türetilmiş ''en büyük''anlamında ism-i tafdildir. كُبْرَى ise اَكْبَرُ kalıbının münnesidir. Dikkat edilirse اَكْبَرُ kelimesinde elif-i maksûra bulunmamıştır. Halbuki كُبْرَى kelimesinde elif-i maksûra vardır. Elif-i maksûra كُبْرَى kelimesini müennes yapmakla birlikte onu müzekkeri olan اَكْبَرُ kalıb/vezn'inden ayırmaktadır.[137]

---

[136] Talû, *Age*, s.82.
[137] el-Meylânî, Şerhu'l-Muğni fi'n-Nahv, *Age*, s.155.

2.12. Elif-i Memdûde'nin Te'nis Alâmeti Olarak Kullanıldığı Yerler

فَعْلَاءُ veznindeki isim ve sıfatlar: Elif-i memdûde genellikle renk, sakatlık ve süs kelimesi, أَحْمَرُ sıfat-ı müşebbehe vezninin müennesidir. Müzekker olan أَفْعَلُ veznindeki sıfat-ı müşebbehe'nin müennesi olan فَعْلَاءُ vezninde te'nis (müenneslik) alâmetidir. [138]

سَوْدَاءُ حَضْرَاءُ حَدْبَاءُ زَرْقَاءُ بَكْمَاءُ بَيْضَاءُ هَيْفَاءُ حَمْرَاءُ

اَلْحَقِيبَةُ سَوْدَاءُ. Çanta siyahtır. اَلْغَابَةُ حَضْرَاءُ Orman yeşildir.

اَلْبِنْتُ هَيْفَاء Kız zariftir. أُمُّهُ كَانَتْ بَكْمَاءَ Annesi dilsizdi.

حَمْرَاءُ اَلْوَرْدَةُ. Gül kırmızıdır. هِيَ اِمْرَأَةٌ حَدْبَاءُ O, kambur bir kadındır.

Müenneslik alâmetlerinin sonunda bulunduğu ismin müennes kabul edilebilmesi için, bu alâmetlerin kelimenin asli harflerinden olmaması gerekmektedir. Aksi halde isim müzekkerdir.[139]

2.13. Yaygın Olarak Kullanılan Semâî Müennesler: [140]

Rahim	:	رَحِمٌ
Rüzgar	:	رِيحٌ
Semâ	:	سَمَاءٌ
Parmak	:	إِصْبَعٌ
Sıcak rüzgar	:	حَرُورٌ
Yörünge	:	فَلَكٌ
Diş	:	سِنٌّ
Cehennem	:	سَقَرٌ

[138] el-Meylânî, *Age*, s.155.
[139] el-Meylânî, *Age*, s.156-157.; Talû, *Age*, s.84.
[140] El-Meylânî, *Age*, s.157.

Güney rüzgarı	:	جَنُوبٌ
Göz, Çeşme	:	عَيْنٌ
Aya, avuç içi	:	كَفٌّ
Omuz	:	كَتِفٌ
Dişi yılan	:	أَفْعَى
Kol, Arşın	:	ذِرَاعٌ
Saba rüzgarı	:	صَبًا
Batı rüzgarlar	:	دَبُورٌ
Kuzey rüzgarı	:	شَمَالٌ
El değirmeni	:	رَحىً
Nalın, ayakkabı	:	نَعْلٌ
Kureyş kabilesi	:	قُرَيْشٌ
Yer, toprak, dünya	:	أَرْضٌ
Şehir ismi, mısır	:	مِصْرٌ
Samyeli rüzgarları	:	سَمُومٌ
Aruz (şiir terimi)	:	عَرُوضٌ
Köpek dişi, fil dişi	:	نَابٌ
Kursak, işkembe, karın	:	كِرْشٌ
Şiddetli ateş, Cehennem	:	جَحِيمٌ

2.14. Cem-i Müennes Sâlim Sözlük ve Istılahi Manası

Bu bölümde Müennes kavramının açıklaması üzerinde durulacaktır. Müennes: sözlükte tef'il babından gelen ''أَنَّثَ'' fiilinin ismi mefulüdür, her şeyde müzekker'in zıddı olup te'nîs alâmetlerinden **(ة, ى, اء)** bir tanesini içinde taşıyan isme denir. [141]

Cemi Müennes Sâlim (جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمُ)

Cemi müennes sâlim'in ıstılahi manası:

عُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمُ : هُوَ مَا دَلَّ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ اثْنَيْنِ بِزِيَادَةِ الْأَلِفِ وَ التَّاءِ في آخِرِهِ

Müfret siğasını değiştirmeden sonuna elif **(ا)** ve *ta* (ت**)** nın ziyadesiyle dişil iki şeyden daha fazlasına delalet eden şeydir.[142]

2.15. Cem-i Müennes Sâlim Yapılacak İsimde Bulunması Gereken Şartlar

Arapçada isimler cinsiyete göre de tasnif edilmiştir. Bir kelime ya müzekker/eril olur ya da müennes/dişil olur. Müzekkerlik ve müenneslik kelimenin çoğullarında ve ifade ettiği anlamlarda farklılıklar meydana getirmektedir. Arapçada her ismin cinsiyeti vardır. Hem cem-i müennes sâlim, hem de cem-i müzekker sâlim müfred kelimenin aslı bozulmadan yapılan çoğullardır. Zaten sâlimlikten kasıt da budur. Nahivciler Cemi' müennes sâlimin şartlarının en önemli olanlarını şu şekilde sıralamışlardır:[143]

1. Sonunda tâ'ü't-te'nis bulunan isimler. Bu isimler ister müennes bir kelimeye alem olsun فَاطِمَةُ gibi ister müzekker olsun طَلْحَةُ gibi ister ismi cins olsun تَمْرَةٌ gibi ister sıfat olsun نَسَّابَةٌ gibi cem-i müennes sâlim yapılırlar..

2. زَيْنَبُ , عَفْرَاء ve سُعْدَى bu kelimeler gibi sonunda tâü't-te'nis olsun veya olmasın âkil veya ğayri âkil müennes özel isimler cem-i müennes sâlim yapılırlar. زَيْنَبَاتٌ

3. Gayr-i âkil müzekker sıfatlar: رَاسِيَاتٌ جِبَالٌ gibi.

---

[141] Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî (ö.370/980), *Tehzîbu'l-Lüğa,* (Thk. Muhammed 'Avaz Mur'ib), Dâru İhyâi't-Turâs, 1.Baskı, Beyrût, 2001, C.10., s.5.; Ebû'n-Nasr İsmâil b. Hemmâd el-Cevherî el-Fârâbî (ö.393), *es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa,* (Thk. Ahmed 'Abdulğafûr Atâr), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4.Baskı, Beyrut 1987. C.1., s.272.; 'Abdulhamîd 'Ömer, *Age,* C.1., s.127.; Meylânî, *Age,* s.155.

[142] el-Murâdi, *Age,* C.1., s.339.*;* el-Büccâi, *Age,* s.457.

[143] es-Suyûtî *Age,* C.1., s.83-85.; el-Esterâbâdî, *Age,* C.4., s.1889.

4. Tasğir edilmiş müzekker ğayri akiller: فُلَيْسَاتٌ ve دُرَيْهِمَاتٌ gibi.

Ebû'-Atâhiyye'nin şu beytini buna örnek verebiliriz.

أَصَبْتُ فِيهَا دُرَيْهِمَاتٍ فَبَغَضَتْنِي إِلَى الصَّدِيقِ[144]

''Bu ticarette çok dirhemler kazandım.
Bu ticaret beni arkadaşıma buğzettirdi.''

5. Cem-i mükesser'i gelmeyen isimler: Bu isimler lafız itibariyle müzekker ve müennes olarak gelirler, fakat vâv ve nûn (cemi' müzekker sâlim) ile cemi yapılmazlar. أَلأَلِفَاتُ, أَلتَّاءَاتُ gibi.

6. Evvelinde ذَاتٌ , اِبْنَةٌ kelimeleri bulunan gayr-i akil isimler. ذَوَاتُ , بَنَاتٌ şeklinde cemi yapılır.

Misal: Zilkade ذُو الْقَعْدَةِ ج ذَوَاتُ الْقَعْدَةِ (Zilhicce) ذَوَاتُ الْحِجَّة

(bir hayvan cinsi) بَناتُ مِقْرَضٍ

2.16. Cem-i Müennes Sâlimin Yapılışı

Bir ismin cemi' müennes salim yapılışı hususunda bir takım durumlar vardır.[145]

1. Kendisinde *tâü't-te'nis* bulunmayan sahih isim, cemi' müennes yapılırken *elif ve ta* ziyade edilir**.** مَرْيَمُ ج مَرْيَمَاتٌ , زَيْنَبُ ج زَيْنَبَاتٌ gibi.

2. Aslı vav olan elif-i maksûreli isimler cemi müennes salim yapılırken *elif* harfi, tekrar *vav harfine* dönüşür. قَنَاةٌ (قَنْوَةٌ) ج قَنَوَاتٌ gibi.

Aslı yâ olan elif-i maksûreli isimler cemi müennes sâlim yapıldığında *elif* harfi, tekrar *yâ'* harfine dönüşür.

مَرْمَى ج مَرْمَيَاتٌ حُبْلَى ج حُبْلَيَاتٌ مَرْضى ج مَرْضَيَاتٌ

3. Lâmel harfi illetli olan isim:

---

[144] Ebû'l-'Atâhiyye, İsmâil b. el-Kâsım b. Süveyd b. Keysân, *Dîvânu Ebû'l-'Atâhiyye,* Dâru Beyrût, Beyrût 1986, s.296.

[145] el-Esterâbâdî, *Age,* C.2., s.276, C.4., s.1802.; İbn 'Akîl**,** *Age,* C.4., s.109-111.; el-Ezherî, *Age,* C.2., s.513-514.

Lâmel harfi illetli isim *elif* ve *ta* ile cemi' müennes salim yapıldığında lamel harfi geri gelir *ta* hazfedilir: أَخَوَتٌ – أُخْتٌ – أَخَوَاتٌ .

Cemi' müennes sâlim yapıldığında lamel harfi geri gelmezse ta hazfedilir.

إِبْنَوَتٌ – بِنْتٌ – بَنَاتٌ .Durum bu şekilde olunca lamel harfi illetli olan bu isimde iki vecih caizdir.

a. Lamel harfi geri gelip, tâ'nın hazfedilmesi : هِنَوَةٌ – هِنَةٌ – هَنَوَاتٌ

Mısırlı Hafız İbrâhim'in şu beytini buna örnek verebiliriz.

مَضَى غَيْرَ مَذْمُومٍ فَإِنْ يَذْكُرُوا لَهُ هَنَاتٍ فَطَبْعُ الدَّهْرِ يَصْفُو وَ يَكْدُرُ[146]

''Kınanmadan çekip gitti, söyleselerde birkaç kusur
Zamanın doğasında vardır bu kah bulanır kah durulur.''

b. Lamel harf hazfedilmeyip *ta*'nın hazfedilmesi : هِنَوَةٌ - هِنَةٌ - هِنَاتٌ

4. Memdûd isimler. Bu isimlerde *hemze* asli ise cemi müennes salim yapılırken bir değişikliğe gidilmeden *hemze* olduğu hal üzere bırakılır. Misal:

قِرَاءَاتٌ - قِرَاءَةٌ , قَرَّاءَةٌ - قَرَّاءَاتٌ

İsmin sonundaki hemzenin aslı vav veya yâ ise, cemi yapılırken hemze aslına çevrilebileceği gibi olduğu hal üzere de bırakılabilir.

رِدَاءٌ ج رِدَاوَاتٌ رِدَاءَاتٌ كِسَاءٌ ج كِسَاوَاتٌ كِسَاءَاتٌ

Eğer hemze te'nisi elif'ten dönüştürülmüşse meşhur olan görüşe göre *vav*'a çevrilir. حَمْرَاءٌ - حَمْرَاوَاتٌ gibi.

2.17. Cem-i Müennes Sâlimin İʿrâbı Hakkında Nahivcilerin Görüşleri

Basra ekolüne mensub nahivciler cemi' müennes sâlimin ref halinin damme, nasb ve cer halinin ise kesra ile olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Kufe nahiv ekolüne mensup Hişâm[147] سَنَةٌ , نَبَةٌ , لُغَةٌ gibi mu'tel isimlerin nasb halinde fetha ile mansub

[146] Hâfız İbrâhîm Fehmî, *Dîvânı Hâfız İbrâhîm,* Matbaatü'l-Emîriyye, 3.Baskı, Mısır 1948, C.2., s.38.
[147] Asıl ismi Hişâm b.Muaviye ed-Darîr (ö.209).Künyesi Ebû Abdullâh'tır.

olabileceğini ifade etmişlerdir. سَمِعْتُ لُغَاتَهُمْ (Onların konuşmasını işittim) örneğinde olduğu gibi.[148]

لُغَوٌ - لُغَةٌ – لُغَاتٌ

نَبَوٌ - نَبَةٌ – نَبَاتٌ

سَنَوٌ - سَنَةٌ - سَنَوَاتٌ

2.18. Cem-i Müennes Sâlimin İʿrâbına Mülhak Olanlar

Nâhiv ulemâsı bazı kelimeleri cemi müennes sâlimin iʿrâbına mülhak edip iki kısma ayırmışlardır. [149]

1. Cemi müennes sâlim manasında olup lafzen müfredi olmayıp ma'nen müfredi olan kelimeler, ismi cem-i gibi أُولَاتٌ müfredi sahip manasında ذَاتٌ dür. أُولَاتٌ kelimesi daima muzaf halinde gelir**.** أُولَاتٌ kelimesinin ref' hali damme ile nasb ve cer halinde ise kesre ile olur.

Ref' hali : جَاءَ أُولَاتُ الفَضْلِ

Nasb hali: رَأَيْتُ أُولَاتِ الفَضْلِ

Cer hali: مَرَرْتُ بِأُولَاتِ الفَضْلِ

2. Aslen cem-i müennes veya cemi müennese mülhak olan bir ismin müzekkere 'alem olması. سُعَادَاتٌ ve زَيْنَبَاتٌ isimleri aslen cemi müennes sâlim olmakla birlikte erkeğe özel isim olarak kullanılmıştır. Mekkeye yakın bir yer ismi olan عَرَفَاتٌ, Şam'da bir köyün adı olan أَذْرُعَاتٌ isimlerinin ref' hali zamme, nasb ve cer hali ise kesre ile olur.

2.19. Cem-i Şartlarını Taşımakla Birlikte Elif ve Tâ İle Yapılan Cem-i (Kıyâsa göre elif ve tâ ile çoğul yapılanlar)

Zâhir (açık) Te'nîs Tâ'sı Alan Müennes İsimler

[148] es-Suyûtî, *Age*, C.1., s.83.
[149] Bkz, Abdu'l 'Âli, *Age*, s.22-24.; Abbâs Hasan, *Age*, C.1., s.165-166.

Nahivciler sonunda te'nis tâ'sı bulunan حَمْزَةُ gibi hakiki müzekker isimlerle غُرْفَةٌ gibi mecâzi müennes isimlerin elif ve tâ **(ات)** ile çoğul yapılacağını söylemektedirler

1. ظُلُمَاتٌ ج ظُلْمَةٌ : Karanlık

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّا أَضَاءتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لاَّ يُبْصِرُونَ[150]

''Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir.''

أَلظُّلْمُ ظُلُمَاتُ يَوْمِ الْقِيَامَةِ[151]

2. جَنَّاتٌ ج جَنَّةٌ **:**

وَبَشِّرِ الَّذِين آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُواْ مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِّزْقاً قَالُواْ هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ وَأُتُواْ بِهِ مُتَشَابِهاً وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[152]

''İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, "Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!" diyecekler. Halbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır.''

3. آيَاتٌ ج أيَةٌ **:** Mucize.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَن نَّصْبِرَ عَلَىَ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُواْ مِصْراً فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُوْاْ بِغَضَبٍ

[150] Bakara sûresi 2/17.
[151] el-Buhârî, *Age*, Kitâbul Mezâlim, Hadis No:2447, Bâb.8, s.592.
[152] Bakara sûresi 2/25.

مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُواْ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعْتَدُونَ[153]

‘‘Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah’ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.’’

4. شَهْوَةٌ ج شَهَوَاتٌ **:** Nefsin şiddetle arzuladığı şeyler.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاء وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ[154]

‘‘Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır.’’

5. بِنْتٌ ج بَنَاتٌ **:** Küçük kız

6. أُخْتٌ ج أَخَوَاتٌ : Kız kardeş.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ ... [155]
وَأَخَوَاتُكُمْ

‘‘Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz…’’

7. فَتَاةٌ ج فَتَيَاتٌ : Genç kız.

[153] Bakara sûresi 2/61.
[154] Âli imrân sûresi 3/14.
[155] Nîsâ sûresi 4/23.

... من فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ...[156]

‘‘…Mü’min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın…’’

8. قُرُبَاتٌ ج قُرْبَةٌ **:** İbadet, yakınlık.

وَمِنَ الأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِندَ اللهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ[157]

‘‘Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesile sayarlar. Bilesiniz ki bu, (Allah katında) onlar için yakınlıktır. Allah onları rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’’

9. رَوْضَاتٌ ج رَوْضَةٌ **:** Bahçe**.**

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُم مَّا يَشَاؤُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الكَبِيرُ[158]

‘‘Sen zalimlerin yaptıkları şeyler tepelerine inerken bu yüzden korku ile titrediklerini göreceksin. İnanıp yararlı işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır. İşte bu büyük lütuftur.’’

10. غَمَرَاتٌ ج غَمْرَةٌ **:** Şiddet, zahmet, kötülük.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوْحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنَزلَ اللهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلآئِكَةُ بَاسِطُواْ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُواْ أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ[159]

[156] Nîsâ sûresi 4/25.
[157] Tevbe sûresi 9/99.
[158] Şûrâ sûresi 42/22.
[159] En’âm sûresi 6/93.

‘‘Allah’a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken "Bana da vahiy geldi" diyenden ve "Ben de Allah’ın indirdiği âyetlerin benzerini indireceğim" diyenlerden daha zalim kim vardır? O zalimler, ölümün boğucu dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara "Haydi, canlarınızı kurtarın! Allah’a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O’nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamanızdan ötürü bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız!" derken onların halini bir görsen!’’

11. ثُبَاتٌ ج ثُبَةٌ **:** Topluluk, grup, bölük bölük.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ خُذُواْ حِذْرَكُمْ فَانفِرُواْ ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُواْ جَمِيعًا[160]

‘‘Ey iman edenler! (Düşmana karşı) tedbirinizi alıp, küçük birlikler halinde, yahut topluca savaşa gidin.’’

2.20. Sonunda Te’nis Tâ’sı Bulunan Müennes Sıfatlar

Nahivciler sonunda te’nis tâ’sı bulunan müennes sıfatların cemi’ yapılacağı görüşündedirler.[161]

1. طَيِّبَاتٌ ج طَيِّبَةٌ **:** İyi hoş, güzel, leziz, makbul manalarına gelir.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُواْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ[162]

‘‘Bulutu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bıldırcın indirdik. "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin" (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler fakat, kendilerine zulmediyorlardı.’’

2. وَالِدَاتٌ ج وَالِدَةٌ **:**

[160] Nîsâ sûresi 4/71.
[161] Senûsî, Age, s.148.
[162] Bakara sûresi 2/57.

Ebû hayyân (ö:654/745)'a göre, اَلْوَالِدَاتُ kelimesi وَالِدَةٌ kelimesinin cemi'si dir. Kıyasen وَالِدٌ kelimesi mutlak olarak anne ve baba için kullanılır. Daha sonra وَالِدَةٌ kelimesi sadece baba için kullanıldı. Bundan dolayı anneler için اَلوَالِدَاتُ denildi. وَالِدَةٌ kelimesinin sonunda bulunan *tâ* **(ة)** mutlak olarak lüğavi kullanım açısından müzekker ile müennesi birbirinden ayırmak için getirilmiştir. Çünkü mutlak anlamda her iki'sinin (وَالِدَةٌ - وَالِدٌ) de aslı وَلَدَ kelimesidir. Daha sonra her ikisi'de اَلوَالِدَاتُ kelimesine hamledilip kullanıldı. Ayrıca اَلوَالِدَاتُ lafzı zahir anlamda umum ifade eder, dolayısıyla اَلزَّوْجَاتُ ve اَلْمُطَلَّقَاتُ kelimelerini de kapsamaktadır. [163]

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لاَ تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلاَّ وُسْعَهَا لاَ تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلاَ مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُواْ أَوْلاَدَكُمْ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ [164]

''Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası (çocuk kendinden olan erkek) çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.''

[163] Muhammed b. Yûsuf, Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît, (*Thk. Adil Ahmet-Ali Muavvız), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye,1.Baskı, Beyrût 1993, C.2., s.222.
[164] Bakara sûresi 2/233.

3. مُحْصَنَاتٌ ج مُحْصَنَةٌ **:** İffetli, hür, evli kadın.

Erkek için مُحْصَنٌ ismi fail ve ismi meful olarak kullanılır. Hassân b. Sâbit (r.a) da Hz Âişeyi (r.anha) övdüğü şiirinde kelimeyi bu anlamda kullanmıştır.

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَ تُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ [165]

''Vakur ve iffetlidir kendisi, hiçbir şüphe bulaşmaz ona
Çekiştirmez arkadan, yemez etin kimsenin, açtır ondan yana.''

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ...[166]

''Elimizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da haram kılındı..''

4. مُؤْتَفِكَاتٌ ج مُؤْتَفِكَةٌ **:** Hz Nûh aleyhisselamın gönderildiği belde, şehir.

وَ أَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ...[167]

''Medyen halkının ve yerle bir olan şehirlerin haberleri ulaşmadı mı?''

5. مُبَيِّنَاتٌ ج مُبَيِّنَةٌ **:** Açıklayıcı, beyan edici.

وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ[168]

---

[165] Hassân b. Sâbit el-Ensârî, *Dîvân'ı Hassân b. Sâbit,* Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2.Baskı, Beyrût 1994, s.190.
[166] Nîsâ sûresi 4/24.
[167] Tevbe sûresi 9/70.
[168] Nûr sûresi 24/34.

‘‘Andolsun, biz size açıklayıcı âyetler, sizden önce gelip geçenlerden bir misal ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir öğüt indirdik.’’

6. ثَيِّبَةٌ ج ثَيِّبَاتٌ **:** Dul kadın.

عَسَى رَبُّهُ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا[169]

‘‘Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.’’

2.21. Gayr-ı Âkil Müzekker Sıfat

Müzekker olup gayr-ı âkil için kullanılan sıfat, hakiki müzekker olsun veya gayr-i hakiki müzekker olsun kıyas-i olarak elif ve tâ ile cemi’ yapılılır.

1. مَعْدُودَةٌ ج مَعْدُودَاتٌ **:** Sayılı günler.

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ وَأَن تَصُومُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ[170]

‘‘Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.’’

2. رَاسِيَةٌ ج رَاسِيَاتٌ **:** Büyüklüğünden dolayı yerinde oynamayan sabit şey.

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاء مِن مَّحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ[171]

[169] Tahrîm sûresi 66/5.
[170] Bakara sûresi 2/184.

‘‘Cinler Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır.’’

3. صَافِنَاتٌ ج صَافِنٌ **:** Bir ayağını tırnağı üzerine kaldırıp, diğer üç ayağı üzerinde duran koşmaya hazır hayvan.

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ[172]

‘‘Hani ona akşamüstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duran çalımlı ve soylu atlar sunulmuştu.’’

4. نَحْسَةٌ ج نَحِسَاتٌ : İçinde hayrın olmadığı şey, uğursuz.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ[173]

‘‘Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez.’’

2.22. Cemi Mükesser

2.22.1. Sözlük ve Istılahi Manası Açısından Cemi Mükesser

Arapçada cemi manasını ifade etmek için kullanılan lafızlar iki kısma ayrılır. Bunlardan birincisi, müfret siğası bozulmayan Cemidir. Bu cemi türü sâlim veya cemi musahhah olarak isimlendirilir. Bu ikisini daha önce müstakil bir başlık altında açıklamıştık. Bu iki kısım cemi müzekker salim ve cemi Müennes Sâlimdir. İkincisi ise cemi teksir veya cemi mükesser olarak isimlendirilir. Teksir kavramı sözlükte: Tef’îl

[171] Sebe’ sûresi 34/13.
[172] Sâd sûresi 38 /31.
[173] Fussilet sûresi 41/16.

babından gelen, bir şeyi kırmada mübalağalı davranıp çokça parçalara ayırma manasında ‘‘ كَسَّرَ ’’ fiilinin mastar-ı gayr mîmî’sidir. [174]

İbn Fâris (ö. 395/1005) : ك - س - ر harflerinden oluşan fiilin bir şeyi parçalara ayırıp sindirmeye delalet ettiğini söylemektedir. كَسَرْتُ الشَّيْءَ Birşeyi parçalara ayırdım örneğinde olduğu gibi[175]

Arapçada müfred isimler sadece cemi müzekker sâlim veya cemi müennes sâlim olarak çoğul yapılmaz. Bu iki çoğul türü dışında, kelimeler çeşitli kalıplar kullanılarak’da cemi yapılır. Cemi mükesser, öğrencilerin öğrenmede zorlandığı bir gramer konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zîra öğrenilmesi ezberlenmeye dayalı olan bu çoğul türünün onlarca farklı vezni vardır.

Cem-i Teksîr **(**ألأسْمُ الَّذِي يَدُلُّ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ اثْنَيْنِ أَوْ اثْنَتَيْنِ بِتَغْيِيرِ جَمْعُ التَّكْسِيرِ بِنَاءِ مُفْرَدِهِ تَغْيِيرًا ظَاهِرًا أَوْ مُقَدَّرًا

‘‘Müfredin (tekil siğasının) zahiri veya takdiri olarak yapısını değiştirmek suretiyle iki eril veya iki dişiden daha fazlasına delalet eden isimdir.’’ [176]

Cemi teksir, ifade ettiği çokluğun niceliği bakımından iki kısma ayrılır. Bunlar cemi kıllet ve ve cemi kesrettir.

2.22.2.Cemi Kıllet ve Sıgaları:

Cem-i Kıllet: Genellikle 3 ile 10 sayıları arasındaki varlıkları ifade etmek için kullanılan kalıplara cemi kıllet denir.[177]

Azlık ifade eden bu cemi türünün dört vezni vardır.

a.أَفْعِلَةٌ

أَغْذِيَة	ج	غِذَاءٌ	Gıda.
أَدْوِيَةٌ	ج	دَوَاءٌ	İlaç.
أَبْنِيَةٌ	ج	بِنَاءٌ	Yapı, bina.

[174] el-Cevherî Age, C.2., s.805.; İbrâhîm Mustafâ, Ahmed Hasan Zeyyât, Hâmid Abdülkâdir, Muhammed ‘Ali Neccâr, *el-Mu’cemû’l-Vasît*, Dâru’d-Da’vâ, C.2., s.787.
[175] İbn Fâris, *Age*, C.5., s.180
[176] İbn ‘Akîl, *Age*, 1980, C.4., s.114.
[177] Bkz, Abdu’l ‘Âli, *Age,* s.27.

أَطْعِمَةٌ	ج	طَعَامٌ	Yemek.
أَمْثِلَةٌ	ج	مِثَالٌ	Benzer, örnek, eş.
أَفْرِشَةٌ	ج	فِرَاشٌ	Döşek. [178]

b. أَفْعُلٌ

أَرْجُلُ	ج	رِجْلٌ	Ayak.
أَلْسُنُ	ج	لِسَانٌ	Dil.
أَبْحُرُ	ج	بَحْرٌ	Deniz.
أَكْلُبُ	ج	كَلْبٌ	Köpek. [179]

c. فِعْلَةٌ

غِلْمَةٌ	ج	غُلَامٌ	Erkek çocuk, oğlan.[180]

d. أَفْعَالٌ

أَزْهَارٌ	ج	زَهْرٌ	Çiçek.
أَبْطَالٌ	ج	بَطَلٌ	Kahraman.
أَقْفَالٌ	ج	قُفْلٌ	Kilit.
أَعْنَابٌ	ج	عِنَبٌ	Üzüm.
أَكْتَافٌ	ج	كَتِفٌ	omuz. [181]

2.22.3. Cemi kesret ve sığaları

Genellikle 10'dan fazla sayıyı ifade etmek için kullanılan kalıplara cem'i kesret denilir. Başka bir zayıf görüşe göre 3 ten başlayan ve sonsuza kadar devam eden

[178] Bz, Sîbeveyh, *Age*, C.3., s.601**.;** Ebû Abdillah Şemseddîn Muhammed b. Hasan b. Sibâ' İbn Sâiğ, (ö.720, el-*Lümhatü fî-Şerhi'l-mülha* (Thk. İbrâhîm b. Sâlim es-Sa'idî), 1.Baskı, Medîne 2004, C.1., s.206.
[179] Bz, el-Müberred, *Age*, C.2., s.156.; el-Ezherî**,** *Age***,** C.2., s.520.
[180] Bz, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b.Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî (ö.538/1144), *el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb,* (Thk. Ali Bûmulhim), Mektebetu'l-Hilâl, 1.Baskı, 1993, s.235.**;** Ahmet b. Muhammed el-Mahallâvî, (ö.1351), *Şezel 'arf fî-Fenni's-Sarf*, Mektebetu'r-Rüşd, Suûdi 'Arabistân, s.87.
[181] Bz, 'Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillah el-Varrâk, (ö.381), '*İlelü'n-Nahv,* (Thk. Mahmûd Câsım Muhammed ed-Dervîş), Mektebetu'r-Ruşd, 1.Baskı, Suûdi 'Arabistan 1999, s.520.; el-Mahallâvî, *Age*, s.86.

kalıplara cemi kesret denilir. Bu zayıf görüş dikkate alındığında hem cemi kıllet hem cemi kesret her ikisi de 3'ten başlamış olur. Ama bitişleri ise farklıdır. [182]

Cem-i Kesretin başka vezinleri şunlardır;

1. فُعْلٌ

اَخْضَرُ	ج	خُضْرٌ	Yeşil.
أَصْفَرُ	ج	صُفْرٌ	Sarı.[183]

2. فُعُلٌ :

جِدَارٌ	ج	جُدُرٌ	Duvar.
كِتَابٌ	ج	كُتُبٌ	Kitap.
اِزَارٌ	ج	أُزُرٌ	İzâr
فِرَاشٌ	ج	فُرُشٌ	Yatak. [184]

فُعَلٌ .

جُمُعَةٌ	ج	جُمَعٌ	Cuma.
غُرْفَةٌ	ج	غُرَفٌ	Oda.[185]

3. فِعَلٌ

بِدْعَةٌ	ج	بِدَعٌ	Yenilik, bidat.
فِرْيَةٌ	ج	فِرىً	Yalan iftira.
حِجَّةٌ	ج	حِجَجٌ	Yıl, senei haccetme
كِسْرَةٌ	ج	كِسَرٌ	Kırıntı. [186]

4. فُعَلَةٌ

---

[182] Dr.Vesmiye'Abdu'l-Muhsîn el-Mensûr, *Sıyeğu'l-Cumû'fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetu'r-Ruşd, Suûd, 1.Baskı, 2004, C.1., s.116-117.; Talû, *Age*, s.95.

[183] el-Murâdi, *Age, C.*3., s.1383.

[184] el-Esterâbâdî, *Age,* C.2., s.126.; Ebû Sa'îd Hasan b. Abdillâh el-Merzubâni Es-Sirâfî, (ö.368), *Şerhu Kitâbi's-Sîbeveyh*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1.Baskı, Beyrût, 2008, C.4, s.334.

[185] İbn Sâiğ, *Age*, C.1., s.212.; Abdu'l 'Âli, Age, s.45.

[186] Bkz, el-Mahallâvî, *Age*, s.88.

سَاعٍ	ج	سُعَاةٌ	Çalışan, gayret eden, koşan.
غَازٍ	ج	غُزَاةٌ	Akıncı.
دَاعٍ	ج	دُعَاةٌ	Davetçi.
رَامٍ	ج	رُمَاةٌ	Nişancı. [187]

5. فَعَلَةٌ

كَاتِبٌ	ج	كَتَبَةٌ	Yazıcı.
بَارٌّ	ج	بَرَرَةٌ	İtaatkar, takvalı.
كَامِلٌ	ج	كَمَلَةٌ	Kamil, tam.
سَاحِرٌ	ج	سَحَرَةٌ	Sihirbaz.[188]

6. فَعْلَى

قَتِيلٌ	ج	قَتْلَى	Öldürülen.
جَرِيحٌ	ج	جَرْحَى	Yaralı
مَرِيضٌ	ج	مَرْضَى	Hasta.
أَسِيرٌ	ج	أَسْرَى	Esir. [189]

7. فِعَلَةٌ

قِرْدٌ	ج	قِرَدَةٌ	Maymun.[190]

8. فُعَّلٌ

رَاكِعٌ	ج	رُكَّعٌ	Ruku eden.
صَائِمٌ	ج	صُوَّمٌ	Oruçlu kimse.
سَاجِدٌ	ج	سُجَّدٌ	Secde eden.

[187] Bkz, *Sîbeveyh, Age,* C.3., s.631.; Abdu'l 'Âli, *Age*, s.46.
[188] Bkz, Ebû Abdilâh Cemâleddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik et-Tâi el-Ceyyânî (ö.672), *Şerhu'l-Kâfiyeti'ş-Şâfiye,* 1.Baskı, Mekke, C.4., s.1812, el-Mahallâvî, *Age***,** s.89.
[189] Bkz, el-Esterâbâdî**,** *Age***,** C.1., s.452.
[190] Bkz, *İbn Yâ'iş, Age*, C.3., s.243.

غَازٍ ج غُزىً Akıncı. [191]

9. فُعَّالٌ

قَارِئٌ ج قُرّاءُ Duyan, kârî.

صَائِمٌ ج صُوَّامٌ Oruçlu.

عَاذِلٌ ج عُذَّالٌ Azarlayan, eleştiren.

نَائِمٌ ج نُوَّامٌ Uyuyan [192]

10. فِعَالٌ

رَقَبَةٌ ج رِقَابٌ Boyun.

ذِئْبٌ ج ذِئَابٌ Kurt.

رُمْحٌ ج رِمَاحٌ Mızrak.

قُبَّةٌ ج قِبَابٌ Kubbe. [193]

11. فُعُولٌ

وَعْلٌ ج وُعُولٌ Dağ keçisi.

نَمِرٌ ج نُمُورٌ Kaplan.[194]

12. فِعْلاَنُ

تَاجٌ ج تِيجَانُ Tac.

---

[191] Bkz, el-Mahallâvî, *Age*, s.89.; Abdullâh b.Yûsuf el-'Anzi, *Minhâcu'l-Muhtasar fî 'İlmi'n-Nahvi ve's-Sarfi,* Müessesetu'r-Reyhân, 3.Baskı, Beyrut 2007, s.161.

[192] Abdul'ali, *Age*, s.49.

[193] Bkz, el-Mahallâvî, *Age,* s.90.

[194] Bkz, Ali el'Cârimi-Mustafâ Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdıh fî Kavâ'idi'l-Lugati'l-'Arabiyye,* Dârû'l-Mısriyye es-Suûdiyye, C.2., s.319.

نَارٌ	ج	نِيرَانُ	Ateş.
حُوتٌ	ج	حِيتَانُ	Balina. [195]

13. فُعْلاَنُ

كَرِيمٌ	ج	كُرَمَاءُ	Cömert.
قَضِيبٌ	ج	قُضْبَانُ	Değnek, demir, çubuk.
ظَهِيرٌ	ج	ظُهَرَاءُ	Yardımcı. [196]

14. فُعَلاَءُ

كَرِيمٌ	ج	كُرَمَاءُ	Cömert.
ظَرِيفٌ	ج	ظُرَفَاءُ	İnce, nazik.
جَلِيسٌ	ج	جُلَسَاءُ	Oturan.[197]

15. أَفْعِلاَءُ

غَنِيٌّ	ج	أَغْنِيَاءُ	Zengin**.**
نَبِيٌّ	ج	أَنْبِيَاءُ	Nebi.
صَدِيقٌ	ج	أَصْدِقَاءُ	Arkadaş.[198]

16. فَوَاعِلُ

جَوْهَرَةٌ	ج	جَوَاهِرُ	Cecher, mücevher, inci.
خَاتِمٌ	ج	خَوَاتِمُ	Yüzük.
حَامِلٌ	ج	حَوَامِلُ	Hamile. **[199]**

[195] Bkz, el-Mahallâvî, *Age*, s.91.
[196] Bkz, Abdu'l 'Âli, *Age*, s.53.
[197] Bkz, İbn Ya'îş, *Age*, C.3., s.298.
[198] Bkz, Ali el'Cârim Mustafâ Emîn, *Age*, C.2., s.319.
[199] İbn Sâiğ, *age*, C.1., s.215.

17. فَعَائِلُ

سَحَابَةٌ	ج	سَحَائِبُ	Bulut.
صَحيفَةٌ	ج	صَحَائِفُ	Sayfa.
عَجُوزٌ	ج	عَجَائِزُ	Yaşlı kadın.[200]

18. فَعَالِي

سِعْلَاةٌ	ج	سَعَالِي	Orangutan.
عَذْرَاءٌ	ج	عَذَارَى	Bakire.[201]

19. فَعَالَى

طَاهِرٌ	ج	طَهَارَى	Temiz.
كَسِلٌ	ج	كَسَالَى	Tembel.
أَيِّمٌ	ج	أَيَامَى	Dul. [202]

20. فَعَالِيٌّ

كُرْسِيٌّ	ج	كَرَاسِيٌّ	Sandalye. [203]

21. فَعَالِلُ

جَعْفَرٌ	ج	جَعَافِرُ	Cafer.(şahıs ismi)
بُرْثُنٌ	ج	بَرَاثِنُ	Pençe. [204]

23. فَعَالِلُ veznine benzeyenler (Şibh'î- fe'âlîl vezinleri): Burdaki benzemeden maksad, sayı ve hey'et yönünden benzeme anlamındadır, vezinler farklı olsa bile.

---

[200] el-Mahallâvî, *age,* s.92.
[201] el-Ezherî, *age,* C.2., s.550.
[202] el-Mahallâvî, *age*, s.93.
[203] Abdu'l 'Âli, *age*, s.61.
[204] el-Murâdî, *Age,* C.3., s.1409.

Şibh'i-fe'âlîl kalıplara dikkat edildiğinde bu tür kalıpların cemi yapılabildiği görülecektir. Kök itibariyle sülâsi/üçlü olup kendisine harf ziyade edildiğinde rubâiler/dörtlülere mülhak olan isim ve sıfatlar, şibh'i-fe'âlîl kalıpları gibi çoğul yapılabileceğinden her farklı zâid harf, farklı bir vezin/kalıp manasına gelecektir. Meselâ عَبْدُوس [205] kelimesinin sonundaki sin harfini zâid kabul eden nahivcilere göre bu isim فُعْلُوس veznindedir. Bunun cemiside فَعَالِسُ **(** فَعَالِيسُ **)** veya فَعَالِسَةٌ kalıbında olacaktır. Bu da şibh'i-fe'âlîller gibi bir vezin meydana gelmiş olur. Sonuç olarak, her zâid harfin eklendiği sülâsiler başlı başına bir vezindir ve bunlara şibh'i-fe'âlîl denir. Şibh'i-fe'âlîller daha önce de belirttiğimiz üzere fe'alil vezninde geçerli şartlar ve kurallara bağlı olarak cem-i yapılır. Kök harflerine itibarla sülasi/üç harfli olup daha sonradan bir harf ilave edilen ve diğer çoğullardan herhangi birinin hükmüne tabi olmayan kalıplar şibh-i fe'âlîl hükmüne tabidirler.

فَعَالِلُ veznine benzeyenler (Şibh'î- fe'âlîl vezinleri) şunlardır.

1. مَفَاعِلُ ج مِنْبَرٌ مَنَابِرُ Minber, kürsü

2. فَيَاعِلُ ج صَيْرَفٌ صَيَارِفُ Veznedar, bankacı

3. فَوَاعِلُ ج جَوْهَرٌ جَوَاهِرُ Esas, öz, cevher, madde

4. فَعَاعِلُ ج سُلَّمٌ سَلاَلِمُ Merdiven

5. فَعَالِيّ ج كُرْسِيٌّ كَرَاسِيُّ Sandalye[206]

Bu vezinler aynı zamanda muntehe'l-cumû' vezinleridir. Burada üç durum söz konusudur**.**

1- Eğer ziyade edilen harf bir tane ise kelime çoğul yapıldığında bu harfin olduğu gibi bırakılması, hazfedilmemesi vaciptir. Bu harfin illet harfi olması, ilk sırada veya başka sırada olması fark etmez. مَعْبَدٌ – مَعَابِدُ gibi**.**

---

[205] ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Huseynî (1205/1790), *Tâcu'l-'Arûs Min Cevâhîri'l-Kâmûs,* عبد maddesi (Thk. Dr. Abdul'Azîz Muter), Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, 2.Baskı, 1994, C.8., s.344.

[206] Abdu'l Âli, *Age,* s.67.; el-Mahallâvî**,** *Age,* s.95.

2- Eğer iki tane harf ziyade edilmişse zayıf olan hazfedilir, üstün[207] olan kalır, مُغْتَرَفٌ – مَغَارِفُ , مُنْطَلِقٌ - مَطَالِقُ gibi örneklerde mîm harfi hazfedilmedi çünkü mîm harfi ism-i fâile delâlet etmektedir. Ayrıca mîm harfi önde olması hasebiyle yine bir üstünlük vasfı taşımaktadır. Yine bu harf, isme has bir harftir. Bu sebeplerden ötürü mîm harfi hazfedilmedi. Zâid harflerde üstünlük açısından eşitlik varsa herhangi biri hazfedilebilir.

3- Üç harf ziyade edilmişse iki harf hazfedilir ve en üstün üçüncü harf kalır. مُقْعَنْسِسٌ – مَقَاعِسُ gibi**.** Eğer zâid harfler üstünlük açısından eşitse herhangi birinin hazfedilmesi caizdir.[208]

2.22.3. Cemi Teksîrin İʿrâb

Cemi teksîrin iʿrâb harekelerle olur. Ref hali zamme ile, nasb ve cer hali ise fetha ile olur. قُصُورٌ , دُورٌ gibi.

Ref hali: Bunlar Köşklerdir. هَذِهِ قُصُورٌ

Nasb hali:

تَبَارَكَ الَّذي اِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْري مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ [209] وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُوراً

‘‘Dilerse sana bundan daha güzelini, içinden ırmaklar akan cennetleri verebilecek olan, sana saraylar kurabilecek olan Allah'ın şanı yücedir.’’

Ref’ hali: Bunlar evlerdir. هَذِهِ دُورٌ

Nasb hali: Evleri gördüm. رَأَيْتُ دُورًا

Cer hali: Köşklere uğradım. مَرَرْتُ بِقُصُورٍ

---

[207] Üstünlük, kelimede diğer harflerden önde olmak, manâya delâlet etmek, aslî harfe mukabil olmak; ilhak için olmak; aslî ziyade harflerinden olup başka sebeplerden dolayı kalb edilmiş olmak; varlığı Arapçada var olmayan bir veznin ortaya çıkmasına sebebiyet vermek; hazfi üstünlük açısından kendisiyle eşit başka bir harfin hazfine sebebiyet vermesi; isme has bir harf olması gibi vasıflara göre belirlenir.

[208] Ahmet KAPLAN, *Arapçada Çoğul Vezinleri* (Yüksek Lisans Tezi), Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, , Rize 2011, s.87.

[209] Furkân 25/10.

Yukarıdaki misaller munsarif isimlere misaldir. Gayrı munsarif isimlerde, ref' hali damme, nasb ve cer hali fetha ile olur. Cer halinde fetha, munsarif olmasına mani olan illetten dolayı kesreye bedel olarak getirilmiştir.

Cemi teksîrin ğayrı munsarif olabilmesi için üçüncü harfinin elif olması, eliften sonra iki veya üç harf bulunması gerekmektedir. عَجَائِزُ , مَصَابِيحُ örneklerinde olduğu gibi.

Ref' halinde: Güçsüzler geldi. جَاءَ عَجَائِزُ

Nasb hali: Güçsüzleri gördüm. رَأَيْتُ عَجَائِزَ

Cer hali: مَرَرْتُ بِعَجَائِزَ

Cemi teksîr müfred isimler gibi harekeyle İʿrâb olur. Cemi teksîr sıgası cemi teksîre hastır. Tıpkı müfredin sıgası kendine has olduğu gibi. Araplar müfred kelimeleri bazen cemi teksîr ile vasıflandırmaktadırlar. Misâl: ثَوْبٌ أَسْمَالٌ (eski elbise) Bu misâle baktığımızda أَسْمَالٌ kelimesi cemi teksîr olmakla birlikte ثَوْبٌ kelimesinin sıfatıdır, ثَوْبٌ kelimesi müfreddir ve mevsuftur. Burdan yola çıkarak şunu diyebiliriz: Genellikle sıfat mevsûfuna tabi olur ama bazen Arapların kullanımlarında sıfat, cemi teksîr geldiğinde mevsufuna muhalif gelebilir. Araplar cemi müzekker ve cemi müennes sâlim isimlerin sıfatlarının da cemi müzekker ve cemi müennes olması gerektiğini belirtmişlerdir. [210]

2.23. Cemi'ye Delalet Eden Sıgalar

2.23.1. İsmu'l-Cem'/Çoğul İsmi

İsmu'l-Cem' tesniyelenebildiği gibi, mükesser olarak da cemilenebilir.

Örnek : قَوْمٌ – قَوْمَانِ – أَقْوَامٌ

Cem-i ismine, manası bakımından cemi lafzı bakımından müfred muamelesi yapılabilir.

[210] İbn Yâ'iş, *Age*, C.3., s.220.

Kendi lafzından müfredi olmayıp çoğul anlamı ifade eden lafızlara ismu'l-cem' denilir.[211] İsmu'l-cem'in bazı sıgaları cemi teksirin sigaları gibi olur bazı sıgaları ise kendine hastır. Veya lafzından müfredi bulunup fakat cemilerin vezinlerinden farklı olarak gelen cemiye denir. Misâl**:**

Binici. رَكْبٌ ج رَاكِبٌ

Arkadaş. صَحْبٌ ج صَاحِبٌ

اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللهُ اَمْراً كَانَ مَفْعُولاً لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَاِنَّ اللهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ[212]

''Hani siz vadinin (Medine'ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağınızdaydı. (Onlar sayıca sizden öylesine fazla idi ki), şâyet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız (durumu fark edince) sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz (Savaşa yanaşmazdınız). Fakat Allah (c.c), olacak bir işi (mü'minlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah (c.c.), elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir''

حَالَ الْهَوَى تَفَرَّقَ وَ الصَّحْبُ وَ بَقِيتَ وَحْدَكَ اَنْتَ وَ الزَّمَنِ [213]

''Heva değişti dostlar ayrıldı,
Sen zamanla birlikte yalnız kaldın.''

Veya lafzından müfredi olup ve cemilerin veznine uygun olmasıyla birlikte müfred ismi mensub sıgasında gelen cemi türüdür. رِجَالٌ vezninde olan رِكَابٌ gibi. رِكَابٌ kelimesi رُكُوبَةٌ (binek) kelimesinin İsmu'l-cem'/Çoğul ismi dir. İsmi mensûbu رِكَابِيٌّ şeklinde gelir. [214]

---

[211] el-Galâyînî, *Age*, s.217.
[212] Enfâl sûresi 8/42.
[213] Ali Mahmut Tâhâ, *Dîvânu 'Ali Mahmût Tâhâ,* Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîmi ve's-Sekâfeti, Mısır 2012, s.50.
[214] Bkz, *el-Mahallâvî, Age,* s.98.; *İbn Yâ'îş*, *Age*, C.3., s.337.

2.23.2. İsmu'l-Cemi'/Çoğul İsmin Elif ve Tâ İle Cemi Yapılması

Gramerciler İsmu'l-cemi'/Çoğul İsmi'nin kendi lafzından müfredi olsun veya olmasın elif ve tâ ile cemi yapılabileceğini ifade etmektedirler.

2.23.3.İsmu'l-Cem'/Çoğul İsmi'nin Kendi Lafzından Müfredi Olup Cemi Yapılanlar

1. أُولاَتٌ ج ذَاتٌ : Sahip olan.

اللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِن نِّسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُوْلَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا[215]

''Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.''

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى[216]

''Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.''

[215] Talâk sûresi 65/4.
[216] Talâk sûresi 65/6.

2.23.4. İsmu'l Cem'/Çoğul İsmi'nin Kendi Lafzından Müfredi Olup Cemi-Vezinlerine Muhalif Olanlar

1. ذُرِّيَّةٌ ج ذُرِّيَّاتٌ : Zürriyet, nesil.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا[217]

''Onlar, "Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle" diyenlerdir.''

وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[218]

''Babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bir kısmını da. Bütün bunları seçtik ve bunları dosdoğru bir yola ilettik.''

2.24. Kırık Çoğulla Cemi İsmi Arasındaki Farklar

Ebu hayyan: İsmu'l-cemi' ile cemi teksîr çoğulları birkaç yönden birbirinden ayırmıştır.[219]

1. عَدَمُ اسْتِمْرَارِ الْبِنْيَةِ فِي جَمْعِ التَّكْسِيرِ: Cemi teksir vezninde kullanılan bir kelimenin sürekli bu vezinde kalması zorunlu değildir. Bu kelime müfrede döndüğünde cemi vezninden çıkar. Cemi ismi ise her zaman o vezinde kullanılır. رِجَالٌ kelimesi müfred/tekil kullanıldığında رَجُلٌ' e dönüşmesi gibi cemi ismi ise her zaman o vezinde kullanılır.

2. إِعَادَةُ الضَّمِيرِ الْمُفْرَدِ إِلَيْهِ : müfred gâib zamirinin cemi ismine dönmesi câiz iken aynı durum cemi teksir için mümkün değildir. أَنَا مِنْ قَوْمٍ فيهِ شُجْعَانٌ örneğinde olduğu gibi veya تَنزعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ misâlinde olduğu gibi. مُنْقَعِرٍ

[217] Furkân sûresi 25/74.
[218] En'âm sûresi 6/87.
[219] es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv,* (Thk. 'Abdu'l Âli Sâlim Mükerrem), Muessesetu'r-Risâle, 1.Baskı, Beyrût 1985, C.4., s.128.

lafzının içinde müstetir/gizlenilmiş هُوَ zamirinin İsmu'l cemi ismi olan نَخْلٍ kelimesine dönmesi gibi.

3. اَلإِشَارَةُ إِلَيْهِ بِهَذَا: Cemi ismine هَذَا gibi müfred ismi işaret ile işaret edilebilir. Aynı durum cemi teksir için söz konusu değildir.

Bu kavimdir هَذَا قَوْمٌ

Bu kafile هَذَا الرَّكْبُ

4. أَنْ يُصَغَّرَ بِنَفْسِهِ وَ لَايُرَدُّ إِلَى مُفْرَدِهِ**:** İsmu'l cemi' isimleri kendi vezinlerinde ismi tasğir yapılırken, cemi' teksir çoğullar müfredlerine döndürüldükten sonra ismi tasğir yapılırlar. رَكْبٌ - رُكَيْبٌ gibi.

5. أَنْ يَكُونَ خَبَرًا عَنْ هُوَ : Cemi ismine هُوَ gibi müfred ismi işaret ile işaret edilebilir. Aynı durum cemi teksir için söz konusu değildir. هُوَ نَخْلٌ كَثِيرٌ misalinde olduğu gibi cemi teksir çoğullar da هِيَ رِجَالٌ demek caiz değildir.

6. جَمْعُ التَّكْسِيرِ لَابُدَّ أَنْ يَكُونَ عَلَى وَزْنٍ مِنْ أوزَانِ الجُمُوعِ المَعْرُوفَةِ : Cemi teksir çoğulların belirli vezinleri vardır, fakat ismu'l cemi isimlerinin belirli vezinleri yoktur. Misal: قَوْمٌ , رَهْطٌ gibi.

2.25. İsmu-l Cins:

Cins isim iki kısma ayrılır.

2.25.1. İsmu'l-Cinsi'l-Cem'i/Çoğul Cins İsmi

Bir cinsteki ikiden fazla tüm varlıklara delalet eden isimlerdir. Cins isim ile müfredi ismin sonunda bulunan *ta* veya nisbet *yâ'* sı ile ayrılır.

Misal: بَقَرٌ - بَقَرَةٌ , شَجَرٌ - شَجَرَةٌ , تَمْرٌ - تَمْرَةٌ

Nisbet yâ' sına misâl: رُومٌ , زَنْجٌ – زَنْجِيٌّ - رُومِيٌّ [220] gibi olan isimlere ismu'l-cinsi'l-cemi veya çoğul cins isim denir.

[220] el-Ezherî, *Age,* C.1., s.18.; el-Eşmûnî, *Age,* C.1., s.38.

2.25.2. İsmu'l-Cinsi'l-İfradi/Tekil Cins İsmi

Cinse delalet eden fakat aynı zamanda âza veya çoğa delalet edebilen cemisi ile müfredi *tâ* ve *yâ* ile ayrılmayan isimlere İsmu'l-Cinsi'l İfradi/Tekil Cins ismi denir , مَاءٌ , خَلٌّ , ذَهَبٌ زَيْتٌ gibi. [221]

2.26. Müfredi Olmayan Cemiler

Cemi vezinlerinde gelen bazı isimler de vardır ki bunların müfredi malum ve müstamel değildir.[222]

شَعَالِيلُ, شَعَارِيرُ , شَمَاطِيطُ , عَبَادِيدُ , أَبَابِيلُ

Bütün bu isimler '' cemaat, fırka fırka'' manasındadırlar. Misâlde olduğu gibi.

''Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?'' [223] وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

2.27. Müfredi ve Cemi'si Ortak Olan İsimler

Bir kısım isimler vardır ki hem müfred ve hem de cemi olarak kullanılmaktadır. اَلْفُلْكُ , اَلطَّاغُوتُ , اَلْيَفَعَةُ gibi.[224]

وَآيَةٌ ذُرِّيَّتَهُمْ حَمَلْنَا أَنَّا لَّهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ [225]

''Onların soylarını dolu gemide taşımamız da onlar için bir delilidir.''

اللهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[226]

''Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğuttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar.''

---

[221]Bz, el-Galâyînî, *Câmi'ud-Durûsi'l-Luğati'l-'Arabiyye,* el-Mektebetü'l-'Asriyye, 28.Baskı, Beyrût 1993, C.2., s.65.;, Saîd b. Muhammed b. Ahmet el-Afgânî (ö.1417), el-Mû'ciz fî *Kavâ'idu'l-Luğati'l 'Arabiyye,* Dâr'ul fikr, Beyrût 2003, s.155.
[222] Talû, *Age,* C.2,3., s.100.
[223] Fîl sûresi 105/3.
[224] Talû, *Age,* C. 2,3., s.100.
[225] Yâsîn sûresi 36/41.
[226] Bakara sûresi 2/257.

Ergenlik çağındaki çocuklar. غِلْمَانٌ يَفَعَةٌ

2.28. Sigatü Münteha'l-Cumû'/Cem-i Sigâsının Sonu

Birinci ve ikinci harfleri meftuh üçüncü harfi elif ve elif'ten sonra müteharrik iki harf veya ortası sakin yâ'lı üç harf olan cemi'lerdir.مَسَاجِدُ - مَصَابِيح- دَوَابّ misâllerinde olduğu gibi.

Nahiv ve sarf âlimleri Muntehe'l-cumû' vezinlerini şu şekilde zikretmişlerdir.

1. أَفَاعِلُ

اِصْبَعٌ	ج	أَصَابِعُ	Parmak.
أُنْمُلَةٌ	ج	أَنَامِلُ	Parmak uçları
أَرْمَلَةٌ	ج	أَرَامِلُ	Dul. [227]

2. تَفَاعِلُ

تَجْرُبَةٌ	ج	تَجَارِبُ	Tecrübe
ثَعْلَبٌ	ج	ثَعَالِبُ	Tilki. [228]

3. فَعَائِلُ

شَعِيرَةٌ	ج	شَعَائِرُ	Arpa.
رِسَالَةٌ	ج	رَسَائِلُ	Mektup, mesaj.
جَنَازَةٌ	ج	جَنَائِزُ	Cenaze [229]

4. فَعَاعِلُ

دَجَّالٌ	ج	دَجَاجِلُ	Düşman.
سُلَّمٌ	ج	سَلَالِمُ	Merdiven. [230]

[227] el-Esterâbâdî, *Age*, C.1., s.483.; el-'Anzî, s.161.
[228] İbnû's-Serrâc, *Age*, C.3., s.194.
[229] ez-Zemahşerî, *Age*, s.240.
[230] es-Sirâfî, *Age*, C.5., s.1661.

5. فَعَالِلُ

دِرْهَمٌ	ج	دَرَاهِمُ	Dirhem.
سَفَرْجَلٌ	ج	سَفَارِج	Ayva.
بُلْبُلٌ	ج	بَلَابِلُ	Bülbül. [231]

6. فَعَالَى

عَذْرَاءُ	ج	عَذَارَى	Bakire.
صَحْرَاءٌ	ج	صَحَارَى	Çöl.
نَصْرَانِيٌّ	ج	نَصَارَى	Hristyan.[232]

7. فُعَالَى

أَسِيرٌ	ج	أُسَارَى	Esir.
سُكْرَانُ	ج	سُكَارَى	Sarhoş.
كَسِلٌ	ج	كُسَالَى	Tembel.[233]

8. فَعَالِي

سِعْلَاةٌ	ج	اَلسَّعَالِي	Orangutan.[234]

9. فَوَاعِلُ

جَوْهَرَةٌ	ج	جَوَاهِرُ	Öz.
كَوْكَبٌ	ج	كَوَاكِبُ	Yıldız.
حَاجِبٌ	ج	حَوَاجِبُ	Perde, kapıcı.[235]

[231] ez-Zemahşerî**,** *Age*, s.240.
[232] el-Mahallâvî, *Age***,** s.94.
[233] el Galâyînî, Age, s.212.
[234] el-Cebbâni, *Age* C.4., s.1812.

10. فَيَاعِلُ

قَيْصَرٌ ج قَيَاصِرُ İmparator.[236]

11. مَفَاعِلُ

مَسْجِدٌ ج مَسَاجِدُ Mescid.

مَغْسَلٌ ج مَغَاسِلُ Çamaşırhane. [237]

12. يَفَاعِيلُ

يَرْبُوعٌ ج يَرَابِيعُ Bir çeşit fare**[238]**

13. أَفَاعِيلُ

أُسْطُورَةٌ ج أَسَاطِيرُ Masal.

اِبْرِيقٌ ج أَبَارِيقُ İbrik.

أُسْلُوبٌ ج أَسَالِيبُ Üslup, tarz.[239]

14. تَفَاعِيلُ

تَبْشِيرٌ ج تَبَاشِيرُ Müjdeci, haberci.

تِمْثَالٌ ج تَمَاثِيلُ Heykel. [240]

15. فَعَاعِيلُ

---

[235] İbn Sâiğ, *Age*, C.1., s.215.
[236] el-'Anzi**,** *Age,* s.161.
[237] İbnu's-Serrâc, *Age*, C.3., s.192.
[238]'Ali b. Mû'min b. Muhammed İbn 'Usfûr (ö.669) *el'-Mümte' el-Kebîr fi't-Tasrîf,* el-Mektebetu Lübnân s.103.
[239] İbn 'Usfûr, *Age*, s.92.
[240] Sîbeveyh, *age*, C.4., s.252.

تَنُّورٌ	ج	تَنَانِيرُ	Tandır.	
سُلَّمٌ	ج	سَلَالِمُ	Merdiven. [241]	

16. فَعَالِيلُ

قِرْطَاسٌ	ج	قَرَاطِيسُ	Kâğıt
قِنْدِيلٌ	ج	قَنَادِيلُ	Lamba. [242]

17. فَعَالِيُّ

كُرْسِيٌّ	ج	كَرَاسِيُّ	Sandalye.
زَرِيبَةٌ	ج	زَرَابِيُّ	Yastık.[243]

18. فَعَالِيتُ

عِفْرِيَةٌ	ج	عَفَارِيتُ [244]	

19. فَعَالِينُ

شَيْطَانٌ	ج	شَيَاطِينُ	Şeytan.
سُلْطَانٌ	ج	سَلَاطِينُ	Yetkili. [245]

20. فَوَاعِيلُ

قَارُورَةٌ	ج	قَوَارِيرُ	Şişe.
دُولَابٌ	ج	دَوَالِيبُ	Dolap.
خَاتَمٌ	ج	خَوَاتِيمُ	Mühür. [246]

[241] İbnu's-Serrâc, *age*, C.3., s.192.
[242] el-Varrâk, *age*, s.523.
[243] İbn Sâiğ, *age*, C.1., s.215
[244] Sîbeveyh, *age*, C.4., s.253.
[245] İbn Yâ'iş, *age*, C.3., s.312.

21. فَيَاعِيلُ

خَيَاشِيمُ ج خَيْشُومٌ Geniz.[247]

22. مَفَاعِيلُ

مَفَاتِيحُ ج مِفْتَاحٌ Anahtar**.**

مَصَابِيحُ ج مِصْبَاحٌ Lamba. [248]

23. يَفَاعِيلُ

يَنَابِعُ ج يُنْبُوعٌ Kaynak**.** [249]

[246] el-‘Anzi, *age*, s.161.
[247] Sîbeveyh, *age*, C.4., s.252.
[248] İbn’Usfûr, *age* s.92.
[249] el-Galâyînî, *age*, s.208

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÛNUS SÛRESİ

Yûnus sûresindeki sâlim ve mükesser çoğullara geçmeden önce sûrenin ismi, âyet sayısı ve nüzulü hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

3.1. Surenin İsmi, Âyet Sayısı ve Nuzulü

Sure, Kur'ân'ı Kerîm de, tefsir kitaplarında ve sahih sünnette, Yûnus sûresi olarak isimlendirilir.

Sûrenin, özellikle bu isimle adlandırılması bu sûrede Yûnus (a.s)'ın kavminden bahsetmesinden dolayıdır.[250] Sûre, İsrâ sûresinden sonra Hûd sûresinden önce nazil olmuştur. Sûrenin nuzûl sırası 51 dir.[251] Ulemanın çoğunluğuna göre sûrenin ayet sayısının 109'dur. Ehlü-ş-Şam[252] ise 110 âyet olduğu görüşündedir.[253] Cumhûr'un görüşüne göre bazı ayetler medeni olmakla birlikte surenin mekki olduğu daha güçlüdür. Medine'de nâzil olan âyetlerin sayısı hakkında ihtilaf vardır. Bazı âlimler üç ayetin medeni olduğu bazı âlimler iki ayet, bazı alimler ise bir ayetin medeni olduğunu ifade etmişlerdir.[254] Yunus Suresi, el-Hasen,[255] İkrime,[256] Ata[257] ve Cabir 'in[258]

---

[250] Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. Tâhir b. Âşûr Tûnûsî (ö.1393), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tahriru'l Ma'nâ es-Sedîd ve Tenvîru'l- Akli'l-bedi' min-Tefsîri'l Kitâbi'l Mecîd), Dâru-t-Tûnûsî, C.11., s.77.

[251] et'Tâhir ibn Âşûr, *Age,* C.11., s.78.

[252] Ehlüşşâm Kur'ân'ın kaç âyetten kaç kelimeden kaç harften oluştuğunu ve Kur'ân'ın beşte birinin ne kadar olduğu onda birinin nekadar olduğu ve âyetlerin ne kadarı medeni ve mekki olduğuyla ilgili ilimle ilgilenen âlimler topluluğuna denir. (*el-Beyan fî 'Addi Âyi'l Kur'ân*, 'Osmân b. Sait b. 'Osmân b. 'Ömer Ebû 'Amr ed-Dânî (Thk. Hanım Kudûri el-Ahmed, Merkezü'l Mahtûtât ve't Turâs, 1.Baskı, 1994, C.19., s.163.

[253] Nâsıruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) 'Abdullâh b. 'Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (ö.685), Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, (Tah. Muhammed 'Abdurrahmân el-Mer'eşli), Dâru Turâsi'l-'Arabiyye, 1.Baskı, Beyrut 1418, C.3., s.104,; Ebu'l-Berekât en-Nesefî' (ö.710) *Tefsîru'n-Nesefi (Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl),* (Thk.Yûsuf 'Ali Bideyvi), Dâru'l-Kelimeti't-Tayyîb, 1.Baskı, Beyrût 1998, C.3., s.5.; ibn Âşûr *Age,* C.11., s.78.

[254] Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmet el-Kurtûbî (ö.671), *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân,* (Tah.Hişam Semir el-Buhârî), Dâru 'Alemi'l Kutub, Riyâd 2003, C.8., s.304.; ibn Âşûr, *Age,* C.11., s.77.

[255] Ebû Saît b. Yesâr el-Basrî, tabiinin büyüklerinden olup fakih, zâhid, âbiddir. Yaşadığı dönemde Basra'nın en büyük âlimlerindendir. H.21 de Medine'de doğmuştur. Yazmış olduğu eserlerden biri de ''Fedâilu Mekke'' eseridir. H.110'da Basra'da vefat etti. (*el-Vafî bi'l Vefayât*, Selahadd'in halîl b. Ubeyk b. 'Abdullâh es- Safadî (ö.764), (Thk. Ahmed Arnavut ve Türkî Mustafâ, Darû İhyâî't-Turâs, Beyrût 2000, C.12., s.190,

[256] Ebû Abdillâh İkrime b. 'Abdillah el-Berirî, 'Abdullah b. 'Abbas'ın azatlı kölesi olup tabiinin döneminin âlimlerinden biridir. Meğâzi ve tefsirde insanların en bilgini kabul edilmiştir. Mekke'de h.25'te doğmuştur, h.105'te Medine'de vefat etmiştir. (es- Safadî, *Age,* C.20., s.39.)

görüşlerine göre Mekke'de inmiştir. Ebû Salih, İbn Abbas'tan sure hakkında iki rivayet nakleder:

Birincisi: Yüce Allah'ın :

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِه وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهوَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ[259] ''Onların arasınıda bu Kur'an'a inanan da var inanmayan da. Rabbin bozguncuları çok iyi bilmektedir.'' Ayet-i Kerimesi Medinede inmiştir. [260]

İkincisi: Mukatil :[261]

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ[262]

وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِ اللّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ[263] ve âyetlerin medeni olduğu, diğerlerinin Mekki olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sadece قُلْ بِفَضْلِ اللّهِ وَبِرَحْمَتِه فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ[264] ve قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا أَنزَلَ اللّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلاَلاً قُلْ آللّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللّهِ تَفْتَرُونَ[265] ayetlerinin Medine'de, sûrenin geri kalanının ise Mekkede nazil olduğu söylenmiştir.[266]

3.2. Surenin Muhtevası

Yûnus Sûresi Allah'a (c.c), kitaplara, peygamberlere, öldükten sonra dirilmeye ve cezaya îmân ile kaza ve kader gibi temel akide konularını ele almaktadır. Sûre, insanı

---

[257] 'Atâ b. Ebi Rebâh, Hz Osman'ın hilâfeti döneminde doğmuş, h.114'te vefat etmiştir. Fakih, olup tabiindendir, Kendisine Şeyhul' İslâm ve Mekke'nin müftüsü denilmiştir. (*Vefayâtül 'Ayân Enbaû Ebnâi'z-Zemân,* Ebû'l Abbâs Şemseddîn Ahmet b. Ahmet b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Halken el-Bermeki el-Erbilî, (ö.681)'de vefat etmiştir, (Thk. İhsân 'Abbâs), Dâru Sadr, 1.Baskı, Beyrût, C.3., s.261.

[258] Ebu Şe'sâ Câbir b. Zeyd el-Ezdî el-Basrî, tabiin döneminde yaşayıp fakih ve müfessir olup Basra âlimlerindendir. H.21'de doğup 'Abdullâh b. Abbaâ'ın talebelerindendir. H.93'te vefat etmiştir. (Zehebî, *Age*, C.2., s,102.)

[259] Yûnus sûresi 10/40.

[260] 'Abdullâh b. 'Abbâs b. 'Abdulmuttâlib, *Tenvîru'l-Mikbâs min' Tefsîri İbni 'Abbâs,* Dârû Kutubi'l İlmiyye, 3.Baskı, Beyrût 2008, s.218,

[261] Ebu'l Hasan Mukâtil b. Beşir el-Ezdî el-Belhi, Müfessir alimlerindir. Dahhâk, îücâhit, İbn Bürde, Ata, İbn Sîrin gibi âlimler onun eserlerinden alıntı yapmışlardır. Başlıca eserleri: Et-Tefsîru'l-Kebîr, Nevâdiru't Tefsîr Er'Reddü 'ala'l Kaderiyye, Müteşâbihu'l Kur'ân dır. Basra'da hicri 150 de vefat etmiştir.(Ez-Zehebî, *Age*, C.7., s.201,281)

[262] Yûnus sûresi 10/94.

[263] Yûnus sûresi 10/95.

[264] Yûnus sûresi 10/58.

[265] Yûnus sûresi 10/59.

[266] Cemalüddîn 'Abdurrahmân 'Ali b. Muhammed Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr* Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, C.2., s.314.

mahlûkatı düşünüp, yaratanı tanıma hususunda düşünmeye teşvik eder. Sûrede yaratılan hiç bir şeyin hikmetsiz yaratılmadığı her şeyin Hakîm ve Alîm olan Allah (c.c) tarafından bir takdir üzere yaratıldığı beyan edilmektedir. Sûrede yaratılan her şeyde Allah (c.c)'ın kudret ve rahmetinin olduğu ifade edilerek Allah (c.c)'ın azâmetine celâline ve hükümran sahibi olduğuna dikkat çekilmektedir. Sûre kaza ve kadere iman etmeyip şüphe içerisinde olanların cezasını beyan eder. Peygamberin mesajını yalan sayanlar ondan bu Kur'an'dan başka bir Kur'ân getirmesini ve bir kısmını değiştirmesini istediklerini ve bu Kur'anın kendi lisanlarında indirilmesine rağmen Kur'anın bir benzerini getiremeyeceklerini zikreder. İbret ve öğüt almak için Kur'anın doğruluğunu ispat etmek maksadıyla kısaca bazı peygamberlerin kıssalarını ele alır. Hz Nûh (a.s) kavminin kıssası, Firavun Hz Mûsa'nın (a.s) davetini boşa çıkarmak için sihirbazlardan yardım etmesi, Hz Mûsa'nın kavmine karşı tutumu, Firavun'a beddua etmesi, İsrâiloğullarının kurtuluşu, Firavun'un denizde boğulması, Hz Yunus (a.s) kavminin kıssası… Bu surede zikredilen kıssalar zalimlerin helak olması, mü'minlere yardım edilmesinin sünnetüllâhın bir gereği olduğunu beyan etmektedir. Sûrenin bitişinde ise, Allah (c.c) peygamberine onun şahsında bütün Müslümanlara Allah' (c.c)'ın şeriâtına sımsıkı sarılmayı ve gelen bütün eziyet ve sıkıntılara sabretmeyi emretmektedir.[267]

3.3. Yûnus Sûresinde Geçen Cem-i Müzekker Sâlim Kelimeler

Yunûs Sûresinde Cem-i Müzekker Sâlim

Ref' Hali :

1. كَافِرُونَ ج كَافِرٌ**:** Allâh'a (c.c) inanmayan kimse, inkarcı.

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُواْ أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ[268]

[267] Muhammed b. Ahmet b. Cüzeyl el-Kelbi el-Ğernâtî el-Endelûsî (ö.741), *et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl,* el-Mektebetu'l 'Asriyye, 2015, C.2., s.166.; Seyyid Kutup, *Fîzilâli'I-Kur'ân* (ö.1385), Dâru'ş-Şurûk, 17.Baskı, 1412, C.3., s.1745-1824.

[268] Yûnus sûresi 10/ 2.

‘‘İçlerinden bir adama, insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, "Bu elbette apaçık bir sihirbazdır" dediler?’’

2. غَافِلُونَ ج غَافِلٌ **:** Akletmeyen, düşünmeyen kimse.

إِنَّ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءنَا وَرَضُواْ بِالْحَياةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّواْ بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ[269]

‘‘Şüphesiz bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile âyetlerimizden gafil olanlar var ya işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir.’’

3. مُجْرِمُونَ ج مُجْرِمٌ **:** İf’al babından gelen أَجْرَمَ fiilinin ismi failidir. Suçlu kimse analamında kullanılır.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ[270]

‘‘Artık, Allah'a karşı yalan uydurandan veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kimdir? Şüphe yok ki (böyle) suçlular asla kurtuluşa ermezler.’’

4. قَادِرُونَ ج قَادِرٌ **:** Gücü yeten, muktedir, güçlü kimse.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاء أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاء فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالأَنْعَامُ حَتَّىَ إِذَا أَخَذَتِ الأَرْضُ زُخْرُفَهَا

وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَآ أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلاً أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ[271]

‘‘Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hali gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri

[269] Yûnus sûresi 10/ 7.
[270] Yûnus sûresi 10/ 17.
[271] Yûnus sûresi 10/ 24.

de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.''

5. خَالِدُونَ ج خَالِدٌ **:** Ebedi, sonsuz, bâkî.

أَحْسَنُواْ الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ وَلاَ يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلاَ ذِلَّةٌ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ لِلَّذِينَ [272]

''Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.''

وَالَّذِينَ كَسَبُواْ السَّيِّئَاتِ جَزَاء سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُم مِّنَ اللّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[273]

''Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir ve onları bir zillet kaplayacaktır. Onları Allah(ın azabın)dan koruyacak hiçbir kimse de yoktur. Sanki yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.''

6. بَرِيؤُونَ ج بَرِيءٌ **:** Bir şeyden uzak olma, suçsuz, muaf.

وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَاْ بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ[274]

''Eğer onlar seni yalanlarlarsa, de ki: "Benim işim bana aittir; sizin işiniz de size. Siz benim yaptığımdan uzaksınız; ben de sizin yapmakta olduğunuz şeylerden uzağım (sorumlu değilim).''

[272] Yûnus sûresi 10/ 26.
[273] Yûnus sûresi 10/ 27.
[274] Yûnus sûresi 10/ 41.

7. مُجْرِمُونَ ج مُجْرِمٌ **:** Suçlu kimse.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ[275]

‘‘De ki: "Söyleyin bakalım, onun azabı size geceleyin veya gündüzün (ansızın) gelecek olsa, suçlular bunun hangisini acele isterler? (Bunların hiçbiri istenecek bir şey değildir.’’

8. سَاحِرُونَ ج سَاحِرٌ **:** Büyücü, sihirbaz, büyüleyici.

قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلاَ يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ[276]

Mûsâ: "Size hak gelince, onun hakkında böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Oysa sihirbazlar, iflah olmazlar!" dedi.

9. مُلْقُونَ ج مُلْقٍ **:** Herhangi birşeyi atan, fırlatan kimse.

مُلْقٍ kelimesi if’al babının ‘‘fırlatma, atma’’ manasına gelen أَلْقَى fiilinin ismi failidir. مُلْقٍ kelimesinin aslı مُلْقِيٌ dür. ‘‘ى’’ harfine damme harekesi sikal (ağır) geldiğinden dolayı damme atılır, damme atılınca tenvinin sakin nûnu ile birlikte illet harfi olan ‘‘ى’’ da sakin olur. İctimâ-i sâkineyn’i önlemek için sonrasında ‘‘*ya’’* hazfedilir مُلْقٍ şeklinde bırakılır.

مُلْقِيٌ kelimesi ref’ halinde cemi’si yapılırken مُلْقِيُونَ şeklinde *vâv* ve *nûn* ile yapılır. مُلْقِيُونَ deki *yâ*’ya damme ağır geldiği için damme hazfedilir, damme hazfedilince iki sakin مُلْقِيونَ şeklinde illet harfi olan *yâ* ve cemi’ (çoğul) manasını ifade eden *vâv* bir kelimede sakin olarak peşpeşe geldiler. Bu durumda illet harfi olan *yâ* **(** ى **)** hazfedilir, *vâv*’ın öncesi kesre olduğu için vâv’ın yâ harfine dönüştürülmesi gerekiyordu. Bunu önlemek için kâf harfinin kesresi damme’ye dönüştürüldü. مُلْقُونَ şekli ile en son haline ulaştı.

[275] Yûnus sûresi 10/ 50.
[276] Yûnus sûresi 10/ 77.

فَلَمَّا جَاء السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَى أَلْقُواْ مَا أَنتُم مُّلْقُونَ[277]

Sihirbazlar gelince Mûsâ onlara, "Atacağınızı atın (hünerinizi ortaya koyun)" dedi.

10. مُجْرِمُون ج مُجْرِمٌ **:** Suçlu kimse.

وَيُحِقُّ اللّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ[278]

‘‘Suçluların hoşuna gitmese de, Allah hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir."

11. غَافِلُونَ ج غَافِلٌ **:** Akletmeyen, düşünmeyen kimse.

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ[279]

‘‘Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu âyetlerimizden gerçekten habersizdir.’’

Nasb hali

1. مُجْرِمُون ج مُجْرِمٌ Suçlu kimse anlamında kullanılır.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُواْ وَجَاءتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ[280]

‘‘Andolsun, sizden önceki nice nesilleri peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirdikleri halde (yalanlayıp) zulmettikleri vakit helâk ettik. Onlar zaten inanacak değillerdi. İşte biz suçlu toplumu böyle cezalandırırız.’’

[277] Yûnus sûresi 10/ 80.
[278] Yûnus sûresi 10/ 82.
[279] Yûnus sûresi 10/ 92.
[280] Yûnus sûresi 10/ 13.

Âyetteki الْمُجْرِمِينَ kelimesi mefûlun bih olan الْقَوْم kelimesinin sıfatıdır.[281]

2. مُخْلِصٌ ج مُخْلِصُونَ **:** İf'al babından gelen أَخْلَصَ fiilinin ismi fail'idir. İhlaslı olan kimse anlamında kullanılır.

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُواْ بِهَا جَاءتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءهُمُ الْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّواْ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُاْ اللّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنِّ مِنَ الشَّاكِرِينَ[282]

''O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır. Öyle ki gemilerle denize açıldığınız ve gemilerinizin içindekilerle birlikte uygun bir rüzgarla seyrettiği, yolcuların da bununla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar ve her taraftan dalgalar onlara hücum eder de çepeçevre kuşatıldıklarını (batıp boğulacaklarını) anlayınca dini Allah'a has kılarak "Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız" diye Allah'a yalvarırlar.''

Âyette مُخْلِصِينَ kelimesi دَعَوُاْ fiilindeki çokluk manasını ifade eden vav'dan haldir. Nasb alameti ise yâ'dır. [283]

3. غَافِلٌ ج غَافِلُونَ **:** Akletmeyen, düşünmeyen kimse.

فَكَفَى بِاللّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ[284]

"Şimdi ise sizin bize tapınmanızdan habersiz olduğumuza dair sizinle bizim aramızda şâhit olarak Allah yeter."

---

[281] Muhyiddîn Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhû,* Dâru İbn Kesîr, 11.Baskı, 2011, Beyrût, C.3., s.313.
[282] Yûnus sûresi 10/ 22.
[283]Muhammed Ali Taha ed-Dûrre, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu* Dâru İbn Kesîr, 2009,Beyrût, , C.4., s.297.
[284] Yûnus sûresi 10/ 29.

4. صَادِقُونَ ج صَادِقٌ **:** Doğru, içten samimi olan kimse.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُواْ بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُواْ مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ[285]

‘‘Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.’’

5. مُهْتَدُونَ ج مُهْتَدٍ **:** İfti’al babından gelen اِهْتَدَى fiilinin ismi failidir. Doğru yolda olan kimse anlamında kullanılır.

مُهْتَدٍ kelimesi ifti'al babından ‘‘Doğru yolu bulma’’ manasına gelen اِهْتَدَى fiilinin ismi failidir. مُهْتَدٍ kelimesinin aslı مُهْتَدِيٌ dür. İllet harfi olan ‘‘ya’’ harfine damme harekesi sikâl (ağır) geldiğinden dolayı damme atılır, damme atılınca tenvinin sakin nunu ile birlikte **‘‘ى’’** da sakin olur. Sonrasında ‘‘ya’’ hazfedilir مُهْتَدٍ şeklinde bırakılır.

مُهْتَدِيٌ kelimesi nasb halinde çoğulu مُهْتَدِيِينَ şeklinde yâ ve nûn ile yapılır, مُهْتَدِيِينَ de ki ya’nın kendisinin ve makabli (kendisinden önceki) harfin harekesi peşpeşe kesre olaması sebebiyle ya harfinde kesre sikal (ağır) geldiğinden dolayı ya’nın kesresi hazfedilir, kesre hazfedilince nasb alâmeti olan sakin ya ve illet harfi olan sakin ya مُهْتَدِيِينَ şeklinde bir kelimede yanyana geldi. Bu durumda illet harfi hazfedilir مُهْتَدِينَ şekli ile en son haline ulaşır.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُواْ إِلاَّ سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِلِقَاء اللّهِ وَمَا كَانُواْ مُهْتَدِينَ[286]

[285] Yûnus sûresi 10/ 38.
[286] Yûnus sûresi 10/ 45.

‘‘Onları yeniden diriltip hepsini bir araya toplayacağı gün, sanki gündüzün bir saatinden başka kalmamışlar (yeni ayrılmışlar) gibi, aralarında tanışırlar. Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar ziyana uğramış ve doğru yolu bulamamışlardır.’’

6. صَادِقٌ ج صَادِقُونَ **:** Doğru, içten samimi olan kimse.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ[287]

‘‘Eğer doğru söyleyenler iseniz, (söyleyin) bu tehdit ne zaman (gerçekleşecek)?’’ diyorlar.

7. مُعْجِزٌ ج مُعْجِزُونَ **:** İf’âl babından gelen أَعْجَزَ fiilinin ismi failidir. Aciz bırakan manasında kullanılır.

وَيَسْتَنبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنتُمْ بِمُعْجِزِينَ[288]

‘‘O (azap) gerçek midir?" diye senden haber soruyorlar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir. Siz (bu konuda Allah'ı) âciz kılacak değilsiniz.’’

Ayette geçen بِمُعْجِزِينَ kelimesi bâ harfi cer’ri sebebiyle lafzen mecrur, mâ’nın haberi olması yönüyle mahallen mansup olup nasb alameti yâ dır.[289]

8. مُجْرِمٌ ج مُجْرِمُون : Suçlu kimse anlamındadır.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُواْ وَكَانُواْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ[290]

‘‘Sonra bunların ardından Firavun ile ileri gelenlerine de Mûsâ ve Hârûn'u mucizelerimizle gönderdik. Ama büyüklük tasladılar ve suçlu bir toplum oldular.’’

[287] Yûnus sûresi 10/ 48.
[288] Yûnus sûresi 10/ 53.
[289] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.331.
[290] Yûnus sûresi 10/ 75.

Âyette geçen مُّجْرِمِينَ kelimesi, كَانَ nin haberi olan قَوْمًا kelimesinin sıfatıdır. Nasb alameti yâ'dır.[291]

9. مُؤْمِنٌ ج مُؤْمِنُونَ **:** İf'al baından gelen أَأْمَنَ fiilinin ismi failidir. İman eden kimse anlamındadır.

قَالُواْ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاء فِي الأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ[292]

Dediler ki: ''Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hakimiyet (devlet) ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin? Biz ikinize de inanmıyoruz.''

Âyette geçen بِمُؤْمِنِينَ kelimesi başına gelen harfi cer sebebiyle lafzen mecrurdur, mahallen مَا nın haberi olup mansubdur. Nasb alameti yâ dır.[293]

10. مُسْرِفٌ ج مُسْرِفُونَ **:** İf'al babından gelen أَسْرَفَ fiilinin ismi fail'idir. Haddini aşan kimse anlamında kullanılır.

فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلاَّ ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ[294]

''Firavun ve ileri gelenlerinin kötülük yapmaları korkusu ile kavminin küçük bir bölümünden başkası Mûsâ'ya iman etmedi. Çünkü Firavun o yerde zorba bir kişi idi. O gerçekten aşırı gidenlerdendi.''

[291] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.353.
[292] Yûnus sûresi 10/ 78.
[293] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.355.
[294] Yûnus sûresi 10/ 83.

Âyette geçen الْمُسْرِفِينَ kelimesi başına gelen harfi cer sebebiyle lafzen mecrurdur, mahallen إِنَّ nın haberi olup mahallen merfudur. [295]

11. مُسْلِمٌ ج مُسْلِمُونَ **:** İf'al babından gelen أَسْلَمَ fiilinin ismi fâil'idir. Teslim olan kişi anlamında kullanılır.

وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُواْ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ[296]

''Mûsâ, "Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin'' dedi.

12. مُؤْمِنٌ ج مُؤْمِنُونَ **:** İman eden.

وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُواْ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ[297]

Mûsâ'ya ve kardeşine ''Kavminiz için Mısır'da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü'minleri müjdel'' diye vahyettik.

13. مُفْسِدٌ ج مُفْسِدُونَ **:** İf'al babından gelen أَفْسَدَ fiilinin ismi fâil'idir. Fesad çıkaran, bozgunculuk yapan kimse anlamındadır.

آلآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ[298]

''Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.''

Âyette geçen الْمُفْسِدِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle lafzen mecrudur, كَانَ nin haberi olması yönüyle mahallen mansubtur. Nasb alâmeti yâ dır. [299]

---

[295] M. Emin b. 'Abdillah 'Alevî Hererî, *Tefsîru Hadâiki'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân,* Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, C.12., s.336.
[296] Yûnus sûresi 10/ 84.
[297] Yûnus sûresi 10/ 87.
[298] Yûnus sûresi 10/ 91.
[299] el-Hererî, *Age*, C.12., s.370.

14. مُسْلِمٌ ج مُسْلِمُونَ **:** Teslim olan.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَاْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ[300]

‘‘Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekün iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü'min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?’’

Âyette geçen الْمُسْلِمِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle lafzen mecrudur, mübtedânın haberi olması yönüyle mahallen mansubtur.[301]

15. مُنْتَظِرٌ ج مُنْتَظِرُونَ **:** İfti’al babından gelen اِنْتَظَرَ fiilinin ismi failidir. Bekleyen anlamında kullanılır.

فَهَلْ يَنتَظِرُونَ إِلاَّ مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْاْ مِن قَبْلِهِمْ قُلْ فَانتَظِرُواْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ[302]

‘‘Onlar sadece, kendilerinden önce gelip geçenlerin başlarına gelen (azap dolu) günlerin benzerini mi bekliyorlar? De ki: "Bekleyin bakalım, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.’’

Âyette geçen الْمُنتَظِرِينَ kelimesi مِنْ harfi cer’ri sebebiyle lafzen mecrudur, إِنَّ haberi olması yönüyle mahallen merfudur.[303]

16. مُؤْمِنٌ ج مُؤْمِنُونَ **:** İman eden.

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُواْ كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنجِ الْمُؤْمِنِينَ[304]

[300] Yûnus sûresi 10/ 99.
[301] el-Hererî, *Age*, C.12., s.370.; ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.367.
[302] Yûnus sûresi 10/ 102.
[303] el-Hererî, *Age*, C.12., s.374.

‘‘Sonra resûllerimizi ve iman edenleri kurtarırız. (Ey Muhammed!) Aynı şekilde üzerimize bir hak olarak, inananları da kurtaracağız.’’

Cer hali

1. سَنَةٌ ج سِنُونَ **:** Sene-yıl.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاء وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُواْ عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللّهُ ذَلِكَ إِلاَّ بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ[305]

‘‘O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.’’

2. عَالَمٌ ج عَالَمُونَ **:** Allah’ın (c.c) dışında var olan herşey.

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلاَمٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[306]

Bunların oradaki duaları, ‘‘Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım!", aralarındaki esenlik dilekleri, ‘‘selâm’’; dualarının sonu ise, "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur’’ sözleridir.

3. مُسْرِفٌ ج مُسْرِفُونَ **:** Haddini aşan kimse.

وَإِذَا مَسَّ الإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ[307]

---

[304] Yûnus sûresi 10/ 103.
[305] Yûnus sûresi 10/ 5.
[306] Yûnus sûresi 10/10.
[307] Yûnus sûresi 10/12.

İnsana bir sıkıntı dokundu mu, gerek yan üstü yatarken, gerek otururken, gerekse ayakta iken (her halinde bu sıkıntıdan kurtulmak için) bize dua eder. Ama biz onun bu sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte o haddi aşanlara, yapmakta oldukları şeyler, böylece süslenmiş (hoş gösterilmiş)tir.

4. مُنْتَظِرُونَ ج مُنْتَظِرٌ **:** Bekleyen.

وَيَقُولُونَ لَوْلاَ أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّهِ فَانْتَظِرُواْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ[308]

"Ona (peygambere) Rabbinden bir mucize indirilse ya!" diyorlar. De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim!

Ayette geçen الْمُنتَظِرِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle lafzen mecrur, إِنَّ nin haberi olması yönüyle mahallen merfudur.[309]

5. شَاكِرُونَ ج شَاكِرٌ **:** Şükreden kimse.

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُواْ بِهَا جَاءتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءهُمُ الْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّواْ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُاْ اللّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنِّ مِنَ الشَّاكِرِينَ[310]

‘‘O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır. Öyle ki gemilerle denize açıldığınız ve gemilerinizin içindekilerle birlikte uygun bir rüzgarla seyrettiği, yolcuların da bununla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar ve her taraftan dalgalar onlara hücum eder de çepeçevre kuşatıldıklarını (batıp boğulacaklarını) anlayınca dini Allah'a has kılarak "Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız" diye Allah'a yalvarırlar.’’

[308] Yûnus sûresi 10/20.
[309] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.317.
[310] Yûnus sûresi 10/22.

Ayette geçen الشَّاكِرِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle iʿrâbı lafzen mecrur, كَانَ nin haberi olması yönüyle mahallen mansubtur.[311]

6. عَالَمُونَ ج عَالَمٌ **:** Allah'ın (c.c) dışında var olan herşey.

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَى مِن دُونِ اللهِ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لاَ رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ[312]

''Bu Kur'an, Allah'tan (indirilmiş olup) başkası tarafından uydurulmamıştır. Fakat o kendinden öncekileri doğrulayıcı ve Kitabı (Allah'ın levh-i mahfuzdaki yazısını) açıklayıcı olarak, indirilmiştir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. (O) âlemlerin Rabbi tarafındandır.''

7. ظَالِمونَ ج ظَالِمٌ **:** Zâlim, zulmeden kimse

بَلْ كَذَّبُواْ بِمَا لَمْ يُحِيطُواْ بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ[313]

''Hayır öyle değil. Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Kendilerinden öncekiler de (peygamberleri ve onlara indirilen kitapları) böyle yalanlamışlardı. Bak, o zalimlerin sonu nasıl oldu''

8. مُفْسِدُونَ ج مُفْسِدٌ **:** Fesad çıkaran, bozgunculuk yapan kimse.

وَمِنهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُم مَّن لاَّ يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ[314]

''İçlerinden öylesi var ki ona (Kur'an'a) inanır; yine onlardan öylesi de var ki ona inanmaz. Rabbin bozguncuları daha iyi bilendir.''

---

[311] el-Hererî, *Age*, C.12., s.199.
[312] Yûnus sûresi 10/37.
[313] Yûnus sûresi 10/39.
[314] Yûnus sûresi 10/40.

9. مُسْلِمُونَ ج مُسْلِمٌ Teslim olan.

فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى اللهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ[315]

‘‘Eğer yüz çeviriyorsanız, sizden zaten hiçbir ücret istemedim. Benim ücretim, ancak Allah'a aittir. Bana müslümanlardan olmam emredildi.’’

Âyette geçen الْمُسْلِمِينَ kelimesi iʿrâb yönüyle مِنْ harfi cer sebebiyle lafzen mecrur**,** إِنَّ nin haberi olması yönüyle mahallen merfudur.[316]

10. مُنْذَرُونَ ج مُنْذَرٌ **:** İf’al babından gelen أَنْذَرَ fiilinin ismi fâilidir. Uyarılan, korkutulan anlamındadır.

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلاَئِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ[317]

Onu yine de yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık ve onları ötekilerin yerine geçirdik. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Bak, uyarılan (fakat söz anlamayan)ların sonu nasıl oldu!

11. مُعْتَدُونَ ج مُعْتَدٍ **:** İfti’al babından gelen اِعْتَدَى fiilinin ismi fâil’idir. Mütecaviz, saldırgan, haddini aşan kimse anlamındadır.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِ رُسُلاً إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَآؤُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِ مِن قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلوبِ الْمُعْتَدِينَ[318]

---

[315] Yûnus sûresi 10/72.
[316] el-Hererî, *Age*, C.12., s.330.
[317] Yûnus sûresi 10/73.
[318] Yûnus sûresi 10/74.

‘‘Sonra, onun ardından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara apaçık mucizeler getirdiler. Fakat onlar önceden yalanlamakta oldukları şeye inanacak değillerdi. İşte biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz’’

12. مُفْسِدٌ ج مُفْسِدُونَ **:** Fesad çıkaran, bozgunculuk yapan kimse.

فَلَمَّا أَلْقَواْ قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُم بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللّهَ لاَ يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ[319]

‘‘ Sihirbazlar atacaklarını atınca, Mûsâ dedi ki: “Sizin bu yaptığınız sihirdir. Allah, onu elbette boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, bozguncuların işini düzeltmez.’’

13. ظَالِمٌ ج ظَالِمونَ **:** Zâlim, zulmeden kimse

فَقَالُواْ عَلَى اللّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ[320]

‘‘Onlar da şöyle dediler: “Biz yalnız Allah’a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz, bizi zalimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma!”

Âyette geçen الظَّالِمِينَ kelimesi iʿrâb yönüyle لِّلْقَوْمِ kelimesinin sıfatı olması yönüyle mecrurdur.[321]

14. كَافِرٌ ج كَافِرُونَ **:** Allâh’a (c.c) inanmayan kimse, inkarcı.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ[322]

‘‘Bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar.’’

[319] Yûnus sûresi 10/81.
[320] Yûnus sûresi 10/85.
[321] ed-Dûrre, *Age,* C.4., s.360.
[322] Yûnus sûresi 10/86.

Âyette geçen الْكَافِرِينَ kelimesi iʿrâb yönüyle الْقَوْمِ kelimesinin sıfatı olması yönüyle lafzen mecrurdur.[323]

15. مُسْلِمٌ ج مُسْلِمُونَ **:** Teslim olan.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَاْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ[324]

‘‘İsrailoğullarıı denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, “İsrailoğulları’nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım**”** dedi.

16. مُفْسِدٌ ج مُفْسِدُونَ **:** Fesad çıkaran, bozgunculuk yapan kimse.

آلآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ[325]

‘‘ Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. ’’

Âyette geçen الْمُفْسِدِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle iʿrâbı lafzen mecrur, كَانَ nin haberi olması yönüyle mahallen mansubdur.[326]

17. مُمْتَرٍ ج مُمْتَرُونَ **:** şüphe duyan kimse, şüphelenen.

مُمْتَرٍ kelimesi, ifti'al babından gelen اِمْتَرَى (bir şeyde şüphe duymak) manasında olan fiiin ismi failidir. مُمْتَرٍ kelimenin aslı مُمْتَرِيٌ dür. *Ya* harfine damme

[323] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.360.
[324] Yûnus sûresi 10/90.
[325] Yûnus sûresi 10/91.
[326] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.372.

ağır gelmesi sebebiyle damme hazfedilir, dammenin hazfedilmesiyle tenvinin sakin nun'u ve *ya* sakin kalır iki sakin yanyana gelince illet harfi olan *ya* hazfedilmesiyle birlikte isim مُمْتَرٍ şeklinde son şeklini alır.

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءكَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ[327]

Âyette geçen الْمُمْتَرِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle iʿrâbı lafzen mecrur, كَانَ nin haberi olması yönüyle mahallen mansubdur.[328]

'' Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma!''

18. خَاسِرُونَ ج خَاسِرٌ **:** Kaybeden, zarara uğrayan kimse.

وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِ اللّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ[329]

Âyette geçen الْخَاسِرِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle iʿrâbı lafzen mecrur, كَانَ nin haberi olması yönüyle mahallen mansubdur.[330]

''Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun.''

19. مُؤْمِنُونَ ج مُؤْمِنٌ **:** İman eden.

[327] Yûnus sûresi 10/94.
[328] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.378.
[329] Yûnus sûresi 10/95.
[330] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.378.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي فَلاَ أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ[331]

Âyette geçen الْمُؤْمِنِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle iʿrâbı lafzen mecrur, كَانَ nin haberi olması yönüyle mahallen mansubdur.

‘‘De ki: “Ey insanlar, eğer benim dinimden herhangi bir şüphede iseniz, bilin ki ben, Allah’ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam, fakat sizin canınızı alacak olan Allah’a kulluk ederim. Bana mü’minlerden olmam emrolundu.**”**

20. مُشْرِكُونَ ج مُشْرِكٌ **:** İf’al babından gelen أَشْرَكَ fiilinin ismi fâil’idir. Ortak koşan, çok tanrıcı anlamına gelmektedir.

وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ[332]

‘‘ Ve (ben): 'Hakka yönelmiş olarak yüzünü (hak) dîne doğrult! Ve sakın müşriklerden olma!’ (diye emrolundum).’’

Âyette geçen الْمُشْرِكِينَ kelimesi مِنْ harfi cer sebebiyle iʿrâbı lafzen mecrur, كَانَ nin haberi olması yönüyle mahallen mansubdur.[333]

21. ظَالِمٌ ج ظَالِمون **:** Zâlim, zulmeden kimse.

وَلاَ تَدْعُ مِن دُونِ اللّهِ مَا لاَ يَنفَعُكَ وَلاَ يَضُرُّكَ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ الظَّالِمِينَ[334]

‘‘Allah’ı bırakıp da sana fayda veya zarar vermeyecek şeylere tapma. Eğer bunu yaparsan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun. ’’

Âyette geçen الظَّالِمِينَ kelimesi مِنْ harfi cer’ri sebebiyle iʿrâbı lafzen mecrur, إِنَّ in haberi olması yönüyle mahallen merfudur.[335]

---

[331] Yûnus sûresi 10/104.
[332] Yûnus sûresi 10/105.
[333] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.378.
[334] Yûnus sûresi 10/106.

22. حَاكِمُونَ ج حَاكِمٌ **:** Hüküm verici, hakim, hakim yönetici.

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىَ يَحْكُمَ اللهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ[336]

‘‘(Ey Muhammed!) Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.**’’**

3.4. Yûnus Sûresinde Cem-İ Müennes Sâlim Sıgaları

Ref Hali

Cem-i müennes sâlim’in ref’ hali damme iledir.

1. آيَاتٌ ج آيَة : Âyet, mu’cize, işâret, alâmet.

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ[337]

‘‘ Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmet dolu Kitab’ın âyetleridir.’’

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِن تِلْقَاء نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ[338]

‘‘Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, “Ya (bize) bundan başka bir Kur’an getir veya onu değiştir” dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.’’

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّن بَعْدِ ضَرَّاء مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ[339]

---

[335] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.385.
[336] Yûnus sûresi 10/109.
[337] Yûnus sûresi 10/1.
[338] Yûnus sûresi 10/15.
[339] Yûnus sûresi 10/21

‘‘Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet (ferahlık ve mutluluk) tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki âyetlerimiz hakkında onların bir tuzakları (birtakım tertipleri ve asılsız iddiaları) vardır. De ki: "Allah daha çabuk tuzak kurar." Şüphesiz elçilerimiz (melekler) kurmakta olduğunuz tuzakları yazıyorlar.’’

Ayeti kerimede geçen آيَاتِنَا kelimesi iʿrâbı muahher mübteda olarak gelen مَكْرٌ kelimesinin sıfatı olup فِي harfi cer sebebiyle lafzen mecrur mahallen merfudur olmuştur.[340]

2. نَبَاتُ ج نَبْتَةٌ **:** Bitki**.**

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاء أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاء فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالأَنْعَامُ حَتَّىَ إِذَا أَخَذَتِ الأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَآ أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلاً أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ[341]

‘‘Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.**’’**

[340] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.318.
[341] Yûnus sûresi 10/24.

قُلِ انظُرُواْ مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لاَّ يُؤْمِنُونَ[342]

De ki: “Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza.” Fakat âyetler ve uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz.

Nasb hali

1. سَمَاوَاتٌ ج سَمَاءٌ **:** Gökyüzü.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الأَمْرَ مَا مِن شَفِيعٍ إِلاَّ مِن بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ[343]

‘‘Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaatçı olamaz. İşte o, Rabbiniz Allah'tır. O halde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?’’

2. صَالِحَاتٌ ج صَالِحَةٌ : Yararlı işler, salih ameller, iyilikler.

اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَميعاًوَعْدَ اللهِ حَقاًّاِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَميمٍ وَعَذَابٌ اَليمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ [344]

‘‘Hepinizin dönüşü ancak onadır. Allah bunu bir gerçek olarak vadetmiştir. Şüphesiz o başlangıçta yaratmayı yapar sonra, iman edip salih ameller işleyenleri adaletle mükafatlandırmak için onu (yaratmayı) tekrar eder. Kafirlere gelince, inkar etmekte olduklarından dolayı, onlar için kaynar sudan bir içki ve elem dolu bir azap vardır.’’

3. آيَاتٌ ج آيَة : Âyet, mu’cize. İşâret ‘Alâmet.

[342] Yûnus sûresi 10/101.
[343] Yûnus sûresi 10/3.
[344] Yûnus sûresi 10/4.

سَمَاوَات ج سَمَاءٌ : Gökyüzü.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاء وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُواْ عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللّهُ ذَلِكَ إِلاَّ بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ[345]

O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.

إِنَّ فِي اخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ[346]

‘‘Şüphesiz gece ve gündüzün ard arda değişmesinde, Allah’ın göklerde ve yeryüzünde yarattığı şeylerde, Allah’a karşı gelmekten sakınan bir toplum için pek çok deliller vardır.’’

Ayet-i kerimede geçen السَّمَاوَاتِ kelimesi başına dahil olan فِي harfi cer sebebiyle lafzen mecrurdur, mefulün bih olması yönüyle mahallen mansubtur. لآيَاتٍ kelimesi إِنَّ nin muahher ismi olup mansubtur.[347]

4. صَالِحَاتٌ ج صَالِحَةٌ : Yararlı işler, salih ameller, iyilikler.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ[348]

(Fakat) ‘‘iman edip salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sebebiyle, hidayete erdirir. Nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar.’’

---

[345] Yûnus sûresi 10/5.
[346] Yûnus sûresi 10/6.
[347] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.307.
[348] Yûnus sûresi 10/9.

5. آيَاتٌ ج آيَة **:** Âyet, mu’cize. İşâret ‘Alâmet.

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِن تِلْقَاء نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ[349]

‘‘Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, “Ya (bize) bundan başka bir Kur’an getir veya onu değiştir” dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.”

6. سَمَاوَاتٌ ج سَمَاءٌ : Gökyüzü.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللّهِ مَا لاَ يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلاء شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللّهَ بِمَا لاَ يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلاَ فِي الأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ[350]

‘‘Allah’ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve “İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçılarımızdır” diyorlar. De ki: “Siz, Allah’a göklerde ve yerde O’nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.”

السَّمَاوَاتِ kelimesinin iʿrâbı cümlede, فِي harfi cer sebebiyle lafzen mecrur, mahallen يَعْلَمُ fiilinin içindeki müstetir zamirden hal olması yönüyle mansuptur.[351]

7. سَيِّئَاتٌ ج سَيِّئَةٌ : Günah **,** kötü işler.

[349] Yûnus sûresi 10/15.
[350] Yûnus sûresi 10/18.
[351] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.316.

وَالَّذِينَ كَسَبُواْ السَّيِّئَاتِ جَزَاء سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُم مِّنَ اللهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[352]

‘‘Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir ve onları bir zillet kaplayacaktır. Onları Allah’(ın azabın) dan koruyacak hiçbir kimse de yoktur. Sanki yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.’’

8. آيَاتٌ ج آيَة **:** Âyet, mu’cize, işâret, alâmet.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُواْ فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ[353]

‘‘O, içinde dinlenesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandır. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.’’

وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِ اللهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ[354]

بِآيَاتِ kelimesinin iʿrâbı cümlede, lafzen mecrur, mefulün bih ğayrı sarih olmak üzere mahallen mansuptur.[355]

‘‘Sakın Allah’ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun.’’

Cer hali

1. سَمَاوَاتٌ ج سَمَاءٌ **:** Gökyüzü.

[352] Yûnus sûresi 10/27.
[353] Yûnus sûresi 10/67.
[354] Yûnus sûresi 10/95.
[355] el-Hererî, *Age*, C.12., s.372.

إِنَّ فِي اخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ[356]

‘‘Şüphesiz gece ve gündüzün ard arda değişmesinde, Allah’ın göklerde ve yeryüzünde yarattığı şeylerde, Allah’a karşı gelmekten sakınan bir toplum için pek çok deliller vardır.’’

Âyet-i kerimede geçen السَّمَاوَاتِ kelimesi lafzen mecrur, mahallen mefûl’ün bih olması yönüyle mahallen mansubtur.[357]

2. جَنَّاتٌ ج جَنَّةٌ : Bahçe, Allah (c.c)ın ademoğluna hazırlamış olduğu ebedi mekan.

اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْديهِمْ رَبُّهُمْ بِايمَانِهِمْ تَجْري مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ في جَنَّاتِ النَّعيمِ[358]

‘‘Ayeti kerimede geçen جَنَّاتِ kelimesi lafzen mecrur, mefulün bih olması yönüyle mahallen mansubtur.’’[359]

3. بَيِّنَاتٌ ج بَيِّنَةٌ : Delil, kanıt.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمينَ[360]

بِالْبَيِّنَاتِ kelimesi ayette iʿrâbı bâ harfi sebebiyle lafzen mecur, mahallen mefulün bih ğayrı sarih olması yönüyle mansuptur. Veya بِالْبَيِّنَاتِ kelimesi رُسُلُهُم kelimesinden hal olup mahallen mansubtur.

---

[356] Yûnus sûresi 10/6.
[357] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.306.
[358] Yûnus sûresi 10/9.
[359] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.280.
[360] Yûnus sûresi 10/13.

‘‘Andolsun, sizden önceki nice nesilleri peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirdikleri hâlde (yalanlayıp) zulmettikleri vakit helâk ettik. Onlar zaten inanacak değillerdi. İşte biz suçlu toplumu böyle cezalandırırız.’’

4. بَيِّنَةٌ ج بَيِّنَاتٌ : Delil, kanıt.

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِن تِلْقَاء نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ[361]

‘‘Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, “Ya (bize) bundan başka bir Kur’an getir veya onu değiştir” dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.”

بَيِّنَاتٍ kelimesi âyeti kerimede i’râbı lafzen mecrurdur, mahallen آيَاتُنَا kelimesinden hal olup mansuptur.[362]

5. آيَةٌ ج آيَاتٌ : Âyet, mu’cize. İşâret ‘Alâmet.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ[363]

‘‘Artık, Allah’a karşı yalan uydurandan veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kimdir? Şüphe yok ki (böyle) suçlular asla kurtuluşa ermezler.’’

Ayett-i kerime’de geçen بِآيَاتِهِ kelimesi lafzen başına dahil olan bâ harfi cer sebebiyle mecrurdur, mahallen كَذَّبَ fiilinin mef’ûlün bih ğayrı sarih olup mansubtur.[364]

6. سَمَاءٌ ج سَمَاوَاتٌ : Gökyüzü.

[361] Yûnus sûresi 10/15.
[362] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.289.
[363] Yûnus sûresi 10/17.
[364] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.315.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللّهِ مَا لاَ يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلاء شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللّهَ بِمَا لاَ يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلاَ فِي الأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ[365]

‘‘Allah’ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve “İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçılarımızdır” diyorlar. De ki: “Siz, Allah’a göklerde ve yerde O’nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz! ? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.”

7. آيَةٌ ج آيَاتٌ : Âyet, mu’cize. İşâret ‘Alâmet.

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ[366]

آيَاتِنَا kelimesi ayette iʿrâbı lafzen mecrur, mahallen مَكْرٌ kelimesinin sıfatı olup mahallen merfudur.[367]

‘‘Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet (ferahlık ve mutluluk) tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki âyetlerimiz hakkında onların bir tuzakları (birtakım tertipleri ve asılsız iddiaları) vardır. De ki: “Allah, daha çabuk tuzak kurar.” Şüphesiz elçilerimiz (melekler) kurmakta olduğunuz tuzakları yazıyorlar.’’

8. سَمَاءٌ ج سَمَاوَاتٌ : Gökyüzü.

أَلا إِنَّ لِلّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ أَلاَ إِنَّ وَعْدَ اللّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ[368]

[365] Yûnus sûresi 10/18.
[366] Yûnus sûresi 10/21.
[367] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.296.
[368] Yûnus sûresi 10/55.

‘‘Bilesiniz ki, göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. Yine bilesiniz ki, Allah’ın vaadi haktır. Fakat onların çoğu bunu bilmez.’’

9. كَلِمَةٌ ج كَلِمَاتٌ : Kelime, söz.

لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَياةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ لاَ تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ[369]

‘‘Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. Allah’ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük başarıdır.’’

10. سَمَاءٌ ج سَمَاوَاتٌ : Gökyüzü.

أَلا إِنَّ لِلّهِ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ شُرَكَاء إِن يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ[370]

‘‘Bilesiniz ki göklerde kim var, yerde kim varsa, hep Allah’ındır. Allah’tan başkasına tapanlar (gerçekte) Allah’a koştukları ortaklara tâbi olmuyorlar. Şüphesiz onlar ancak zanna uyuyorlar ve sadece yalan söylüyorlar.’’

قَالُواْ اتَّخَذَ اللّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ إِنْ عِندَكُم مِّن سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللّهِ مَا لاَتَعْلَمُونَ[371]

“Allah, bir çocuk edindi” dediler. O, bundan uzaktır. O, her bakımdan sınırsız zengindir. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O’nundur. Bu konuda elinizde hiçbir delil de yoktur. Allah’a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

11. آيَةٌ ج آيَات : Âyet, mu’cize. İşâret ‘Alâmet.

---

[369] Yûnus sûresi 10/64.
[370] Yûnus sûresi 10/66.
[371] Yûnus sûresi 10/68.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللّهِ فَعَلَى اللّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُواْ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءكُمْ ثُمَّ لاَ يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُواْ إِلَيَّ وَلاَ تُنظِرُونِ[372]

Ayet-i kerime'de geçen بِآيَاتِ kelimesi lafzen mecrur mahallen fiil gibi amel eden تَذْكِيرِي kelimesinin mefulün bih ğayrı sarih'i olup mansubtur.[373]

''Nûh'un haberini onlara oku. Hani o, bir vakit kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim konumum ve Allah'ın âyetleriyle öğüt vermem size ağır geliyorsa, (biliniz ki) ben sadece Allah'a dayanıp güvenmişim. Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki, işiniz size dert olmasın! Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın; bana mühlet de vermeyin!''

12. بَيِّنَةٌ ج بَيِّنَات : Delil, kanıt

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِ رُسُلاً إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَآؤُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِ مِن قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلوب الْمُعْتَدِينَ[374]

Ayette geçen بِالْبَيِّنَاتِ kelimesi lafzen mecrur mahallaen mefulün bih ğayrı sarih olup mansubdur. [375]

''Sonra, onun ardından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara apaçık mucizeler getirdiler. Fakat onlar önceden yalanlamakta oldukları şeye inanacak değillerdi. İşte biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz.''

13. آيَةٌ ج آيَاتٌ : Âyet, mu'cize. İşâret 'Alâmet.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُواْ وَكَانُواْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ[376]

[372] Yûnus sûresi 10/71.
[373] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.360.
[374] Yûnus sûresi 10/74.
[375] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.363.

‘‘Sonra bunların ardından Firavun ile ileri gelenlerine de Mûsâ ve Hârûn’u mucizelerimizle gönderdik. Ama büyüklük tasladılar ve suçlu bir toplum oldular.’’

14. كَلِمَةٌ ج كَلِمَاتٌ : Kelime, söz.

وَيُحِقُّ اللهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ[377]

‘‘Suçluların hoşuna gitmese de, Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir.’’

15. آيَةٌ ج آيَاتٌ **:** Âyet, mu’cize. İşâret ‘Alâmet.

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ[378]

Ayette geçen آيَاتِنَا kelimesi lafzen mecrurdur. لَغَافِلُونَ kelimesinin mefulün bih ğayrı sarih olması yönüyle nahallen mansubtur.[379]

‘‘Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu âyetlerimizden gerçekten habersizdir.’’

16. طَيِّبٌ ج طَيِّبَاتٌ : İyi, güzel, saf, temiz.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُواْ حَتَّى جَاءهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُواْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ[380]

‘‘Andolsun, biz İsrailoğullarını çok güzel bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz rızıklar verdik. Kendilerine bilgi gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Şüphesiz ki,

---

[376] Yûnus sûresi 10/75.
[377] Yûnus sûresi 10/82.
[378] Yûnus sûresi 10/92.
[379] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.383.
[380] Yûnus sûresi 10/93.

ayrılığa düşmüş oldukları şeyler hakkında Rabbin kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.''

Ayette geçen الطَّيِّبَاتِ kelimesi lafzen mecrurdur. وَرَزَقْنَاهُم kelimesinin mefulün bih ğayrı sarih olması yönüyle nahallen mansubtur[381]

18. آيَةٌ ج آيَاتٌ : Âyet, mu'cize, işâret, alâmet.

وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِ اللّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ[382]

''Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun.''

19. سَمَاءٌ ج سَمَاوَاتٌ : Gökyüzü.

قُلِ انظُرُواْ مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لاَّ يُؤْمِنُونَ[383]

Ayette geçen السَّمَاوَاتِ kelimesi lafzen mecrur mahallen haber olması yönüyle mahallen merfudur.[384]

De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza." Fakat âyetler ve uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz.''

3.5. Yûnus Sûresinde Cem-İ Mükesser Sıgaları

Ref hali

1. فَعْلٌ ج أَفْعَالٌ

نَهْرٌ ج أَنْهَارٌ : Irmak, nehir.

[381] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.377.
[382] Yûnus sûresi 10/95.
[383] Yûnus sûresi 10/101.
[384] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.382.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ[385]

‘‘(Fakat) iman edip salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sebebiyle, hidayete erdirir. Nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar.’’

2. فُعَلاَءُ ج فَعِيلٌ

شُفَعَاءُ ج شَفِيعٌ **:** Şefaatçi.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللّهِ مَا لاَ يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلاء شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللّهَ بِمَا لاَ يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلاَ فِي الأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ[386]

‘‘Allah’ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve “İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçılarımızdır” diyorlar. De ki: “Siz, Allah’a göklerde ve yerde O’nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.”.

3. أَفْعَالٌ ج فَعَلٌ

أَنْعَامٌ ج نَعَمٌ : Koyun, keçi, inek, gibi hayvanlara verilen isimdir. Çoğunlukla deve için kullanılır.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاء أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاء فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالأَنْعَامُ حَتَّىَ إِذَا أَخَذَتِ الأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَآ

[385] Yûnus sûresi 10/9.
[386] Yûnus sûresi 10/18.

أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلاً أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ[387]

‘‘Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.’’

4. أَفْعَالٌ ج فَاعِلٌ

أَصْحَابٌ ج صَاحِبٌ : Arkadaş, dost, bir şeye sahip olan.

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُواْ الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ وَلاَ يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلاَ ذِلَّةٌ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[388]

‘‘Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.’’

5. فُعُولٌ ج فَعْلٌ

وُجُوهٌ ج وَجْهٌ : Yüz, cephe, yüzey.

وَالَّذِينَ كَسَبُواْ السَّيِّئَاتِ جَزَاء سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُم مِّنَ اللّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[389]

[387] Yûnus sûresi 10/24.
[388] Yûnus sûresi 10/26.
[389] Yûnus sûresi 10/27.

‘‘Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir ve onları bir zillet kaplayacaktır. Onları Allah’(ın azabın)dan koruyacak hiçbir kimse de yoktur. Sanki yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.’’

6. أَفْعَالٌ ج فَاعِلٌ

أَصْحَابٌ ج صَاحِبٌ : Arkadaş, dost, bir şeye sahip olan.

وَالَّذِينَ كَسَبُواْ السَّيِّئَاتِ جَزَاء سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُم مِّنَ اللّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[390]

‘‘Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.’’

7. فُعَلاَءُ ج فَعِيلٌ

شُرَكَاءُ ج شَرِيكٌ : Ortak.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُواْ مَكَانَكُمْ أَنتُمْ وَشُرَكَآؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَآؤُهُم مَّا كُنتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ[391]

‘‘Onların hepsini bir araya toplayacağımız, sonra da Allah’a ortak koşanlara, “Siz de, ortaklarınız da yerinizde bekleyin” diyeceğimiz günü düşün. Artık onların (ortak koştuklarıyla) aralarını tamamen ayırırız ve ortak koştukları derler ki: “Siz bize ibadet etmiyordunuz.”

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لاَّ يَهِدِّيَ إِلاَّ أَن يُهْدَى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ[392]

[390] Yûnus sûresi 10/27.
[391] Yûnus sûresi 10/28.
[392] Yûnus sûresi 10/34.

De ki:‘‘Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan, başlangıçta yaratmayı yapacak, sonra onu tekrarlayacak kimse var mı?" De ki: "Allah başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. O halde nasıl oluyor da (haktan) çevriliyorsunuz?’’

مِن شُرَكَآئِكُم bu kelime ayet-i kerimede iʿrâbı lafzen mecrur, mukaddem haber olması yönüyle mahallen merfudur.[393]

8. فُعُولٌ ج فَعْلٌ

قُلُوبٌ ج قَلْبٌ : Kalp, merkez, can.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَاْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ[394]

‘‘İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, “İsrailoğulları’nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım” dedi.

Nasb Hali

1. فُعُولٌ ج فَعْلٌ

قُرُونٌ ج قَرْنٌ : Asır, bir asırda veya bir zamanda yaşayan topluluk.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُواْ وَجَاءتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ[395]

‘‘Andolsun, sizden önceki nice nesilleri peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirdikleri hâlde (yalanlayıp) zulmettikleri vakit helâk ettik. Onlar zaten inanacak değillerdi. İşte biz suçlu toplumu böyle cezalandırırız.’’

[393] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.335.
[394] Yûnus sûresi 10/90.
[395] Yûnus sûresi 10/13.

2. فَعَائِلُ ج فَعِيلَةٌ

خَلاَئِفُ ج خَلِيفَةٌ : Vekil , halife **,** halef kılınan.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلاَئِفَ فِي الأَرْضِ مِن بَعْدِهِم لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ[396]

‘‘Sonra, nasıl davranacağınızı görelim diye, onların ardından yeryüzünde sizi onların yerine getirdik.’’

3. فُعُولٌ ج فَعْلٌ

وُجُوهٌ ج وَجْهٌ : Yüz, cephe, yüzey.

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُواْ الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ وَلاَ يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلاَ ذِلَّةٌ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[397]

‘‘Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.’’

4. أَفْعَالٌ ج فَعَلٌ

أَبْصَارٌ ج بَصَرٌ : Görme duyusu,

قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاء وَالأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيَّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّهُ فَقُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ[398]

‘‘De ki: “Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri

[396] Yûnus sûresi 10/14.
[397] Yûnus sûresi 10/26.
[398] Yûnus sûresi 10/31.

kim yürütüyor?" "Allah" diyecekler. De ki: "O hâlde, Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?"

5. فُعْلٌ ج أَفْعَلُ

عُمْىٌ ج أَعْمَى : Kör, ama.

وَمِنهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُواْ لاَ يُبْصِرُونَ[399]

''İçlerinden sana bakanlar da vardır. Fakat körlere, hele gerçeği görmüyorlarsa, sen mi doğru yolu göstereceksin?''

6. أَفْعُلُ ج فَعْلٌ

أَنْفُسٌ ج نَفْسٌ : Ruh, can, canlı, beşer, kendi, nefis.

إِنَّ اللّهَ لاَ يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ[400]

''Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler.''

7. فُعُولٌ ج فَاعِلٌ

شُهُودٌ ج شَاهِدٌ : Şahit, gören, bulunan, tanıklık eden.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِن قُرْآنٍ وَلاَ تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلاَّ كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الأَرْضِ وَلاَ فِي السَّمَاء وَلاَ أَصْغَرَ مِن ذَلِكَ وَلا أَكْبَرَ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ[401]

''(Ey Muhammed!) Sen hangi işte bulunursan bulun, ona dair Kur'an'dan ne okursan oku ve (ey insanlar, sizler de) hangi şeyi yaparsanız yapın, siz ona daldığınızda biz sizi mutlaka görürüz. Ne yerde, ne de gökte, zerre ağırlığınca, (hatta) bu zerreden

[399] Yûnus sûresi 10/43.
[400] Yûnus sûresi 10/44.
[401] Yûnus sûresi 10/61.

daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey Rabbinden uzak (ve gizli) olmaz; hepsi muhakkak apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı) dır.''

8. أَفْعِلَاءُ ج فَعِيلٌ

أَوْلِيَاءُ ج وَلِيٌّ : Yardımcı, dost, veli, sahip.

أَلا إِنَّ أَوْلِيَاء اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ[402]

''Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.''

9. فُعَلاَءُ ج فَعِيلٌ

شُرَكَاءُ ج شَرِيكٌ : Ortak, hissedar.

أَلا إِنَّ لِلّهِ مَن فِي السَّمَاوَات وَمَن فِي الأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ شُرَكَاء إِن يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ[403]

''Bilesiniz ki göklerde kim var, yerde kim varsa, hep Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar (gerçekte) Allah'a koştukları ortaklara tâbi olmuyorlar. Şüphesiz onlar ancak zanna uyuyorlar ve sadece yalan söylüyorlar.''

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللّهِ فَعَلَى اللّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُواْ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءكُمْ ثُمَّ لاَ يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُواْ إِلَيَّ وَلاَ تُنظِرُونِ[404]

''Nûh'un haberini onlara oku. Hani o, bir vakit kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim konumum ve Allah'ın âyetleriyle öğüt vermem size ağır geliyorsa, (biliniz ki) ben sadece Allah'a dayanıp güvenmişim. Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki, işiniz size dert olmasın! Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın; bana mühlet de vermeyin!''

[402] Yûnus sûresi 10/62.
[403] Yûnus sûresi 10/66.
[404] Yûnus sûresi 10/71.

10. فَعَائِلُ ج فَعِيلَةٌ

خَلاَئِفُ ج خَلِيفَةٌ : Vekil , halife , halef kılınan.

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلاَئِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ[405]

‘‘Onu yine de yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık ve onları ötekilerin yerine geçirdik. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Bak, uyarılan (fakat söz anlamayan)ların sonu nasıl oldu!’’

11. فُعُلٌ ج فَعُولٌ

رُسُل ج رَسُولٌ **:** Haberci, gönderilen, elçi.

قُلُوبٌ ج قَلْبٌ **:** Kalp, merkez, can.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِ رُسُلاً إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَآؤُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِ مِن قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلوبِ الْمُعْتَدِينَ[406]

‘‘Sonra, onun ardından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara apaçık mucizeler getirdiler. Fakat onlar önceden yalanlamakta oldukları şeye inanacak değillerdi. İşte biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz.’’

Ayeti kerime’de geçen قُلوبِ kelimesi lafzen mecrurdur, mahallen mefulü bih gayrı sarih olması yönüyle mansuptur.[407]

12. أَفْعَالٌ ج فَعَلٌ

آبَاءُ ج أَبٌ : Baba

[405] Yûnus sûresi 10/73.
[406] Yûnus sûresi 10/74.
[407] ed-Dûrre, *Age*, C.4., s.352.

قَالُواْ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاء فِي الأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ[408]

‘‘Dediler ki: “Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hâkimiyet (devlet) ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin? Biz ikinize de inanmıyoruz.”

13. فُعُولٌ ج فَعْلٌ

بُيُوتٌ ج بَيْتٌ **:** Yuva, ev, yerleşme ve ikamet etme yeri.

وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُواْ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ[409]

‘‘Mûsâ’ya ve kardeşine, “Kavminiz için Mısır’da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü’minleri müjdele” diye vahyettik.’’

14. فُعُولٌ ج فَعْلٌ

15. أَفْعَالٌ ج فَعْلٌ

قُلُوبٌ ج قَلْبٌ : Kalp, merkez, can.

أَمْوَالٌ ج مَالٌ : Mallar, mülk, para, semaye.

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالاً فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّواْ عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلاَ يُؤْمِنُواْ حَتَّى يَرَوُاْ الْعَذَابَ الأَلِيمَ[410]

[408] Yûnus sûresi 10/78.
[409] Yûnus sûresi 10/87.
[410] Yûnus sûresi 10/88.

‘‘Mûsâ, şöyle dedi: “Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun’a ve onun ileri gelenlerine, dünya hayatında nice zinet ve mallar verdin. Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.”

Ayet-i kerime’de geçen أَمْوَالِهِمْ ve قُلُوبِهِمْ kelimeleri ayet-i kerime’deki iʿrâbları lafzen mecrur mahallen mansupturlar.[411]

16. فُعُلٌ ج فَعُولٌ

رُسُلٌ ج رَسُولٌ : Haberci, gönderilen, elçi.

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُواْ كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنجِ الْمُؤْمِنِينَ[412]

‘‘Sonra resûllerimizi ve iman edenleri kurtarırız. (Ey Muhammed!) Aynı şekilde üzerimize bir hak olarak, inananları da kurtaracağız.’’

17. فِعَالٌ ج فَعْلٌ

عِبَادٌ ج عَبْدٌ : Köle, esir, insan, kul.

وَإِن يَمْسَسْكَ اللّهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلاَ رَآدَّ لِفَضْلِهِ يُصَيبُ بِهِ مَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ[413]

‘‘Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O’ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O’nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.’’

Âyet-i kerime’de geçen عِبَادِهِ kelimesi lafzen mecrur mahallen hal olması yönüyle mahallen mansubtur.[414]

---

[411] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.370.
[412] Yûnus sûresi 10/103.
[413] Yûnus sûresi 10/107.
[414] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.385.

Cer Hali

1. أَفْعَالٌ ج فَعْلٌ

أَيَّامٌ ج يَوْمٌ : Gün

إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الأَمْرَ مَا مِن شَفِيعٍ إِلاَّ مِن بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ[415]

‘‘Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş’a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah’tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte O, Rabbiniz Allah’tır. O hâlde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?’’

Âyet-i kerime’de أَيَّامٍ kelimesi iʿrâbı, lafzen mecrur, mahallen temyiz olması yönüyle mahallen mansubtur.[416]

2. أَفْعُلُ ج فَعْلٌ

أَنْفُسٌ ج نَفْسٌ : Ruh, can, canlı, beşer, kendi, nefis.

فَلَمَّا أَنجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنفُسِكُم مَّتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَينَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ[417]

‘‘Fakat onları kurtarınca, bir de bakarsın ki yeryüzünde haksız yere taşkınlık yapıyorlar. Ey İnsanlar! Sizin taşkınlığınız, sırf kendi aleyhinizedir. (Bununla) sadece dünya hayatının yararını elde edersiniz. Sonunda dönüşünüz bizedir. (Biz de) bütün yaptıklarınızı size haber vereceğiz.’’

Âyet-i kerime’de أَنفُسِكُم kelimesi iʿrâbı lafzen mecrurdur, haber olması yönüyle mahallen merfudur.[418]

---

[415] Yûnus sûresi 10/3.
[416] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.301.
[417] Yûnus sûresi 10/23.

3. فُعَلاَءُ ج فَعِيلٌ

شُرَكَاءُ ج شَرِيكٌ : Ortak.

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لاَّ يَهِدِّيَ إِلاَّ أَن يُهْدَى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ[419]

De ki: ‘‘Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan, başlangıçta yaratmayı yapacak, sonra onu tekrarlayacak kimse var mı?" De ki: "Allah başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. O halde nasıl oluyor da (haktan) çevriliyorsunuz?’’

Âyet-i kerime’de geçen شُرَكَآئِكُم bu kelime ayeti kerimede iʿrâbı lafzen mecrur, mukaddem haber olması yönüyle mahallen merfudur.[420]

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لاَّ يَهِدِّيَ إِلاَّ أَن يُهْدَى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ[421]

Âyet-i kerime’de geçen مِن شُرَكَآئِكُم kelimesi iʿrâbı lafzen mecrur, mukaddem haber olması yönüyle mahallen merfudur.[422]

De ki: “Allah’a koştuğunuz ortaklarınızdan hakka iletecek olan bir kimse var mı?” De ki: “Hakka Allah iletir.” Öyle ise, hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan kimse mi? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?”

---

[418] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.321.
[419] Yûnus sûresi 10/34.
[420] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.335.
[421] Yûnus sûresi 10/35.
[422] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.335.

4. فُعُولٌ ج فَعْلٌ

قَلْبٌ ج قُلُوبٌ : Kalp, merkez, can.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِ رُسُلاً إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَآؤُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِ مِن قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلوبِ الْمُعْتَدِينَ[423]

‘‘Sonra, onun ardından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara apaçık mucizeler getirdiler. Fakat onlar önceden yalanlamakta oldukları şeye inanacak değillerdi. İşte biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz.’’

Âyet-i kerime’de قُلوبِ kelimesi iʿrâbı lafzen mecrurdur, mefulün bih ğayrı sarih olması yönüyle mahallen mansuptur.[424]

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالاً فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّواْ عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلاَ يُؤْمِنُواْ حَتَّى يَرَوُاْ الْعَذَابَ الأَلِيمَ[425]

‘‘Mûsâ, şöyle dedi: “Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun’a ve onun ileri gelenlerine, dünya hayatında nice zinet ve mallar verdin. Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.”

5. أَفْعَالٌ ج فَعْلٌ

يَوْمٌ ج أَيَّامٌ : Gün

فَهَلْ يَنتَظِرُونَ إِلاَّ مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْاْ مِن قَبْلِهِمْ قُلْ فَانتَظِرُواْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ[426]

---

[423] Yûnus sûresi 10/74.
[424] Muhyiddîn Dervîş, *Age*, C.3., s.323.
[425] Yûnus sûresi 10/88.
[426] Yûnus sûresi 10/102.

Onlar sadece, kendilerinden önce gelip geçenlerin başlarına gelen (azap dolu) günlerin benzerini mi bekliyorlar? De ki: “Bekleyin bakalım, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.”

6. فِعَالٌ ج فَعْلٌ

عِبَادٌ ج عَبْدٌ : Köle, esir, insan, kul.

وَإِن يَمْسَسْكَ اللّهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلاَ رَآدَّ لِفَضْلِهِ يُصَيبُ بِهِ مَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ[427]

‘‘Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O’ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O’nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.’’

عِبَادِهِ kelimesi ayette lafzen mecrur olmakla birlikte müteallıkı hal olmak üzere hazfedilmiştir.[428]

[427] Yûnus sûresi 10/107.
[428] Ed-Dürre, Age, C.4., s.383.

SONUÇ

Bu çalışma ile Arap gramerinde müfred, tesniye ve cem-i kavramları, bunların özellikleri, cemi isimlerin çeşitleri ve şartları dilbilimcilerin bunlara ilişkin görüşleri akademik olarak araştırılıp incelendi. Bununla birlikte Yûnus sûresi sâlim ve mükesser cemi açısından tahlil edilmeye çalışıldı.

Çalışma sonucunda ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Lafzından müfredi olmadığı halde iʿrâb hususunda cemi müzekker ve cemi müennes sâlime mülhak olan cemi kelimeler bulunmaktadır.
- Kendi cinsinden müfredi olmadığı gibi iʿrâb yönünden herhangi bir cemi'ye mülhak olmayan bununla birlikte cemiliğe delalet eden kelimelerde bulunmaktadır. Bunlar cins isimler ve cemi isimlerdir.
- Tesniye ve ceminin tarifi konusunda dilbilimcilerin farklı görüşleri vardır. Dilbilimcilerin çoğunluğuna göre tesniye iki, cemi ise üç ve yukarısındaki varlıklara delalet etmektedir.
- Müfred kelimelerin hangi cemi vezinde çoğul yapılacağı önemli bir konu olup, bunun belli şart ve kuralları vardır. Bu şartlara uymadan bu vezinlerde çoğul yapılan kelimeler de mevcuttur.
- Kırık çoğullar cemi kıllet ve kesret olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca kırık çoğullar içerisinde müntehe'l-cümu' vezinleri mevcuttur.
- Bütün cemi'lerin kendilerine has şart ve kuralları vardır. Şartlar oluştuğunda cemi yapılmaktadır, şartlar oluşmadığında ise cemi yapılmamaktadır.
- Arapçada cemi kelimelerinin kullanım gayesi i'câz ve ihtisâr sağlamaktır.
- Dilbilimcilerin büyük çoğunluğu kurallı çoğul anlamında cemi sâlim terimini kullanırken Sîbeveyh ve Müberred gibi nahivciler cemi musahhah' terimini tercih etmişlerdir.
- Nahivcilerin büyük çoğunluğu, cemi müzekker ve cemi müennes sâlim'in mu'reb olduğunu söylerken, ez-Zeccâc gibi bazı nahivciler bunların mebni olduğunu savunmuştur.

- Nahivciler cemi müzekker ve cemi müennes sâlime mülhak olan kelimelerin semâî' olduğunu ve bunların ezberlenilerek öğrenilebileceğini, diğer kelimelerin bunlara kıyas yapılamayacağını ifade etmişlerdir
- Arapçada bazı kelimeler müfretleri olmadan sadece cemi vezinlerinde kullanılmaktadır.
- Basra ekolüne mensup nahivciler cemi müennes sâlimin ref halinin damme, nasb ve cer halinin ise kesre ile olduğunu söylemektedirler. Kûfe ekolüne mensup nahivciler ise ref' halinin damme, cer halinin kesre, nasb halinin ise fetha ile olduğunu savunmuşlardır.
- Bir ismin cemi müzekker veya cemi müennes yapılabilmesi için nahivciler tarafından bazı şartlar ileri sürülmüştür.
- Nahivciler cemi teksîrin iʿrâbının harekeyle olduğu hususunda ittifak halindedirler.
- Cemi kesretin ezbere dayanan çok sayıda vezni bulunmaktadır. Öğrenciler bu vezinleri ezberlemek suretiyle öğrenebilmektedirler. Bu durum ise öğrencileri zorlamaktadır.
- Cem-i müzekkeri sâlim ve cem-i müennesi sâlim kuralları kıyasî olduğu için öğrenciler tarafından daha kolay öğrenilmektedir.
- Yûnus sûresinde ref', nasb ve cer konumunda bulunan çok sayıda sâlim ve mükesser cemi bulunmaktadır.
- Sûrede 49 adet cem-i müzekker sıgası, 28 cem-i müennes sıgası, 32 adet ise cem-i mükesser sıgası tespit edilmiştir.
- Bu çalışmanın Arap dili sahasındaki diğer araştırmalara katkı sağlamasını temennni ediyoruz

KAYNAKÇA

‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l- Vâfî,* Dâru'l-Me’ârif, Mısır, 10.Baskı.

Abdulhamîd Ömer, Dr. Ahmed Muhtâr, *Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l- Muâsıra,* Âlemi’l-Kutub, 1.Baskı, Beyrut 2008.

Abdullâh b. ‘Abbâs, *Tenvîru'l-Mikbâs min’ Tefsîri İbn’i ‘Abbâs,* Dâru Kutubi’l İlmiyye, 3.Baskı, Beyrût 2008.

Ebû Abdullah, Muhammed İsmâil el-Buhârî, *Sahîhü’l-Buhârî*, Kitâbul Mezâlim, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 2002, 1.Baskı.

el-‘Anzi, Abdullâh b.Yûsuf *Minhâcu’l-Muhtasar fî ‘İlmi’n-Nahvi ve’s-Sarfi,* Müessesetu’r-Reyhân, 3.Baskı, Beyrut 2007.

el-Afgânî, Saîd b. Muhammed b. Ahmet, *el-Mû’ciz fî Kavâ'idu'l-Luğati’l ‘Arabiyye,* Dâr'ul fikr, Beyrût 2003.

İbn ‘Akîl, Ebû Muhammed Bahâuddîn ‘Abdullâh b. ‘Abdirrahmân b. ‘Abdillâh el-Hemedânî, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik,* (Thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd), Dâru’t-Tûrâs, 20.Baskı, Mısır, 1980.

İbn Alî, Ebû’l-‘Îrfân Muhammed, *Hâşiyetü’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyeti ibni Mâlik,* Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1997.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. Tâhir (ö.1393), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tahriru’l Ma’nâ es-Sedîd ve Tenvîru’l- Akli’l-bedi’ min-Tefsîri’l Kitâbi’l Mecîd),* Dâru-t-Tûnûsî.

el-Büccâi, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-Hudûd fî ‘İlmi’n-Nahv* (Thk. Necât Hasan Abdullâh, el-Câmi’atü’l-İslâmiyye, 16.Baskı, Medine 2001.

el-Cebbânî, Ebû Abdilâh Cemâleddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik et-Tâi*, Şerhu'l-Kâfiyeti'ş-Şâfiye,* 1.Baskı, Mekke.

Cerîr b. ‘Atiyyetu’l-Hatfiyyi, *Dîvânu Cerîr,* Dâru Beyrût, Beyrût, 1986.

el-Cevzî, Cemalüddîn ‘Abdurrahmân ‘Ali b. Muhammed*, Zâdü’l-Mesîr fî ‘İlmi’t-Tefsîr,* Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût.

el-Cevcerî, Şemseddîn Muhammed b. Abdul’-Mun’im b. Muhammed, *Şerhu Şuzûru’z-Zeheb fî Ma’rifeti Kelâmi’l-‘Arab* (Thk. Nevâf b. Cezâi el-Hârisî, 1.Basım, Medîne, 2004.

İbn Cinnî, el-Mevsîlî, *el-Lüme'u fî 'Arabiyyeti,* Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt.

Çörtü, Dr. Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv Edatlar,* İfav Yayınları, İstanbul, 20.Baskı, İatanbul 2016, Arapça Dil Bilgisi Nahiv.

Dehlân, Ahmet Zeynî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye,* Mektebetü Merkezi Bedri'l-'İlmiyyi es-Sakâfiyyi, t.y.

Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhû,* Dâru İbn Kesîr, 11.Baskı, 2011, Beyrût.

Diyanet işleri başkanlığı, *Kur'ânı Kerîm Meali*, Baskı.25, Ankara 2013.

ed-Dûrre, Muhammed Ali Taha, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'râbuhû ve Beyânuhû,* Dâru İbn Kesîr, 2009,Beyrût.

Emîn, Ali el'Cârimi-Mustafâ, *en-Nahvu'l-Vâdıh fî Kavâ'idi'l-Lugati'l-'Arabiyye,* Dârû'l-Mısriyye es-Suûdiyye.

el-Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâleddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed (ö.577/1181), *el-İnsâf fî Mesâ'ili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn; el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn,* Matbaatü's-Saâdet, Mısır.

el-Erbilî, Ebû'l Abbâs Şemseddîn Ahmet b. Ahmet b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Halken el-Bermeki, *Vefayâtül 'Ayân Enbaû Ebnâi'z-Zemân,* (Thk. İhsân 'Abbâs), Dâru Sadr, 1.Baskı, Beyrût.

Esmer, Râci, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî 'İlmi's-Sarf,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s.392.

Esmer, Râci, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî 'İlmi's-Sarf,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

es-Es-sûlî, Ebû bekr Muhammed b. Yahya, *el-Evrâku Kismu Ahbâri'ş-Şuarâi,* Şeriketu'l-Emel, Mısır 1425.

el-Esterâbâdî, Radiyyuddîn Necmuddîn Muhammed b. Hasan Râdî, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcîb,* (Thk. Dr Abdu'l-Maksûd Muhammed), Mektebetû's-Sekâfeti Dîniyye, 1.Baskı, Beyrut 2004.

el-Eşmûnî, Ali b. Muhammed b. 'İsâ Ebu'l-Hasan Nureddîn, *Şerhu' Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998.

el-Eşmûnî, Nureddîn ‘Alî b. Muhammed b. ‘Îsâ, *Şerhu’l-Eşmûnî,* Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1.Baskı, Beyrût 1998.

el-Ezdî, Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Keyrevânî, *el ‘Umdetü fî Mehâsini’ş-Şi’ri ve Âdâbihî,* (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamît), Dâru’l-Cîl, 5.Baskı, 1981.

el-Fârâbî, Ebû’n-Nasr İsmâil b. Hemmâd el-Cevherî, *es-Sıhâh Tâcu’l-Luğa,* (Thk. Ahmed ‘Abdulğafûr Atâr), Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, 4.Baskı, Beyrût 1987.

İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed el-Kazvînî er-Râzî, (Thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultân), *Mücmelü’l-Lüğâ,* Muessesetu'r-Risâle, 6.Basım., Beyrut 1986.

İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyyâ er-Râzî, *Mu’cemü Mekâyîsi'l-luğa*, (Thk. ‘Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1979.

Fehmî, Hâfız İbrâhîm, *Dîvânı Hâfız İbrâhîm,* Matbaatu’l-Emîriyye, 3.Baskı, Mısır 1948.

el-Fîrûzeâbâdî, Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö.817), *el-Kâmûsu’l-Muhît,* (Thk. Mektebetü’t-Tahkîki’t-Turâs fî Müessesetû'r-Risâle, 8.Baskı, Beyrut 2005.

el-Galâyînî, *Câmi’ud-Durûsi'l-Luğati'l-‘Arabiyye,* el-Mektebetü'l-‘Asriyye, 28.Baskı, Beyrût 1993.

el-Ğernâtî, Muhammed b. Ahmet b. Cüzeyl el-Kelbi, *et-Teshîl li-‘Ulûmi’t-Tenzîl*, el-Mektebetu’l ‘Asriyye, 2015.

Hafâcî, Muhammed b. Ömer, *Hâşiyetüş’-Şihâb ‘alâ Tefsîri’l-Beydâvî ‘İnâyetü’l- Kâdî ve Kifâyetü’r-Râzî ‘alâ Tefsîri’l-Beydâvî*, Dâru Sâdr, Beyrut.

Ebû Hayyân, Esîruddîd Muhammed b. Yûsuf el-Ceyyânî el- Endelusî, *et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerhi Kitâbi’t-Teshîl,* (Thk. Hasan Hindâvî), Dâru’l-Kalem, 1.Baskı, Sûriye.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Hayyân el-Gırnâtî, *İrtişâfu’d-Darab min lisâni’l-‘Arab* (Thk: Recep Osman Muhammed), Mektebetü el-Hânecî, Mısır, Baskı.1, 1998.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. ‘Ali b. Ahmed b. Sa’id Ez-Zâhirî (ö:456) *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, t.y., Dâru’l-‘Âfâki’l-Cedîd.

el Hemedâni, Bahaüddîn Abdullah ibn ‘Akil, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik,* (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamît), Mektebetu’l-‘Asriyye, 2008, Beyrût.

el- Hererî, M. Emin b. ‘Abdillah ‘Alevî*, Tefsîru Hadâiki’r-Ravhi ve’r-Reyhân fî Ravâbî ‘Ulûmi’l-Kur’ân,* Dâru Tavki’n-Necât, Beyrut.

el-Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî Tehzîbu’l-Lüğa, (Thk. Muhammed ‘Avaz Mur’ib), Dâru İhyâi’t-Turâs, 1.Baskı, Beyrut, 2001.

el-Hillî, Sâfiyüddîn, *Dîvânü Sâfiyüddîn el-Hillî,* Dâru Sâdr, Lübnân-Beyrut,

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh el-Ensârî el-Mısrî, *Evdahu’l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti ibn Mâlik,* (Thk. Yûsuf Muhammed el-Bukâî), Dâru’l-Fikr, t.y.; Beyrut.

İbn İdrîs eş-Şâfi’î, Ebû Abdillâh Muhammed, *Dîvânü’ş-Şâfi’î,* Dâru’l-Fecr, Sûriye 2000.

İmruu’l-Kays, *Dîvânü İmriu’l-Kays,* Dâru’l Meârif, Thk. Ebu’l Fadl İbrahîm, 4.Baskı, 1984

el-İstirâbâzî, Radiyüddîn Muhammed b. Hasan, *Şerhu’r -Radî ‘ala’l-Kâfiyeti,* Câmi’atü’l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1.Basım, 1966.

el-İşbîlî, Ebu’l-Hasan ‘Ali b. Muhammed b. Harûf, *Şerhu Cümeli’l-Zeccâcî,* (Thk. Selvâ Muhammed ‘Ömer ‘Arab) Câmi’atü’l-Ümmi’l-Kurâ, Mekke, 1419.

Kaplan, Ahmet *Arapçada Çoğul Vezinleri* (Yüksek Lisans Tezi), Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Rize 2011.

Kasâpzâde İbrâhim Efendi, *el- Ezhar fi Şerhi'l-İzhâr*.

el-Kazvîni, Muhammed b. Yezîd b. ‘Abdullih b. Mâve, *es-Sünen İbn Mâce,* Dâru’l-Hadârati lin’Neşri ve’t-Tevzî’, 2.Baskı, 2015.

İbn. Keysân, Ebu’l-‘Atâhiyye, İsmâil b. el-Kâsım b. Süveyd, *Dîvânu Ebû’l-‘Atâhiyye,* Dâru Beyrut, Beyrut 1986.

el-Kurtûbî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmet (ö.671), *el-Câmiu’l-Ahkâmi’l-Kur’ân,* (Thk. Hişam Semir el-Buhârî), Dâru ‘Alemi’l Kutub, Riyâd 2003.

Kutup, *Seyyid, Fîzilâli'I-Kur'ân,* Dâru’ş-Şurûk, 17.Baskı, 1412.

el-Mahallâvî, Ahmet b. Muhammed, *Şezel ‘arf fi-Fenni’s-Sarf,* Mektebetu’r-Rüşd, Suûdi Arabistân.

İbn Mahmûd, Ebû’l-Fidâi ‘İmâdü’d’dîn İsmâil b. ‘Ali, *el-Künâşe fî Fenneyi’n-Nahvi ve’s-Sarfi,* (Thk. Riyâd b. Hasan el-Havvâm), el-Mektebetu'l-‘Asriyye, Beyrût 2000.

İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. ‘Abdîllâh b. ‘Abdîllâh et-Tâî el-Ceyyânî, el-Endelusî Şerhu’t-Teshîl: *Teshîlu’l-Fevâid ve Tekmîlu’l-Mekâsîd*, (Thk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Ata-Târık Fethî es-Seyyîd), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2001.

İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. ‘Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisânu’l-‘Arab,* Dâru Sâdr, Beyrut, t.y.

el-Mensûr, Dr.Vesmiye ‘Abdu’l-Muhsîn, *Sıyeğu’l-Cumû’ fi’l-Kur’âni’l-Kerîm,* Mektebetu’r-Ruşd, Suûd, 1.Baskı, 2004.

el-Meylânî, Muhammed b. Abdurrahîm el-‘Ömer, *Şerhu’l-Muğni fi’n-Nahv* (Thk.Rabih el-Kâdirî), t.y., Dâru Nuri’s-Sabah.

Muhyiddîn, Abdulhamîd Muhammed, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye fi Kavâ’id’in-Nahvi ve’l ‘İ’râbi*, Mektebetu’l-Fecr, t.y.

el-Murâdi, Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. ‘Abdullah Ali (ö.749), *Tevzîhu’l-Makâsıd ve’l-Mesâlik bi-Şerhi Elfiyeti ibn Mâlik* (Thk. Abdurrahmân Ali Süleymân), Dâru’l-Fikri’l-‘Arabiyye, 1.Baskı, Beyrut.

Mustafâ, İbrâhîm, Zeyyât, Ahmed Hasan, Hâmid Abdülkâdir, Muhammed ‘Ali Neccâr, *el-Mu’cemû’l-Vasît,* Dâru’d-Da’vâ.

el-Müberred, Ebu’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. ‘Abdilekber b. ‘Umeyr el-Ezdî, *el-Muktedâb,* (Thk. Muhammed ‘Abdulhâlik ‘Uzayme), Âlemi’l-Kutub, t.y., Beyrut.

en-Neccâr, Muhammed ‘Abdül’aziz, *Diyâü’s- Sâlik ilâ Evdâhi l-Mesâlik*, Muessesetu’r-Risâle, 1.Baskı, 2001

Paksu, Ömer Faruk, Arap Dilinin Temel Kaideleri,1.Baskı, 2017, Kahramanmaraş.

es- Safadî, Ubeyk b. ‘Abdullâh, *el-Vafî bi’l Vefayât,* (Thk. Ahmed Arnavut ve Türkî Mustafâ, Darû İhyâî’t-Turâs, Beyrût 2000

İbn Sâiğ, Ebû Abdillah Şemseddîn Muhammed b. Hasan b. Sibâ’, (ö.720, *Lümhetü fi-Şerhi’l-Mülhe* (Thk. İbrâhîm b. Sâlim es-Sa’idî), 1.Baskı, Medîne 2004.

İbn. Sâbit, Hassân, *Dîvân'ı Hassân b. Sâbit,* Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2.Baskı, Beyrût 1994.

es-Semerrânî, Muhammed Ma'sûm b. Sâlim, *Hâşiyetü Teşvîki'l Hallân 'alâ Şerhi'l-Âcurrûmiyye,* Matbaa'tü 'Îsâ el-Bâbi el-Halebî, t.y., Mısır.

Es-Senûsî, İbrâhîm Edeykunlâ, *et-Tesniyetü ve'l-Cem'i Ahkâmuhumâ ve İsti'mâlâtuhumâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Doktora Tezi), Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1425.

Seyyid Abdu'l'Âli, 'Abdu'Mun'im, *Cumûu't-Tashîh ve't-Teksîr fi'l-Lüğati'l-'Arabiyye,* Mektebetu'l-Hâneci, Mısır.

İbn. Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-Nahv,* (Thk.'Abdu'l-Huseyn el-Feteli), Müessesetû'r-Risâle, t.y., Beyrût.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb,* (Thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn) Mektebetu'l Hancî, 3.Baskı, Mısır 1988.

es-Sicistânî, Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'es el-Ezdî, *Sünen Ebî Dâvûd*, (Thk. Şu'ayb el-Arnaût), Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, Beyrut 2009.

Es-Sirâfî, Ebû Sa'îd Hasan b. Abdillâh el-Merzübâni, *Şerhu Kitâbi's-Sîbeveyh,* Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1.Baskı, 2008.

es-Suyûtî, 'Abdurrahmân Celâleddîn, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv,* (Thk. 'Abdu'l Âli Sâlim Mükerrem), Muessesetu'r-Risâle, 1.Baskı, Beyrut 1985.

es-Suyûtî, Celâleddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem'ul-Cevâmi'*, (Thk.'Abdu'l-Kemîd Hindâvî), el-Mektebetu't-Tevfîkiyye, Mısır.

eş-Şâhin, Dr.Şâmil, *Yenâbi'ul-Elfâz Şerhü'l-İzhâr fi 'İlmin-Nahvi'l-Arabiyyî,* Muessesetu'r-Risâle, 1.Baskı, 2007.

eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Nûru's-Seciyye fî Halli El'fâzi'l-Âcurrûmiyye,* Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 1.Baskı, 2008.

et-Tağrânî, Ali b. Abdussamed, *Dîvânü't-Tağrâiî,* (Thk. Dr. Ali Cevâd et-Tâhir ve Dr.Yahyâ el-Cubûrî), Metâbi'u-Devhetü'l-Hedîse, 2.Baskı, Katar 1986.

Tâhâ, Ali Mahmut, *Dîvânu 'Ali Mahmut Tâhâ*, Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîmi ve's-Sekâfeti, Mısır 2012.

et-Taftâzânî, Mes'ûd b. 'Ömer b. 'Abdillah, *Şerhü'l-Tasrîf el-İzzî,* Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 8.Baskı, 2012.

Talu, Mehmet, *Arap Dili ve Edebiyatı Sarf ve Nahve Giriş*, Tereke Yayınevi, İstanbul, 2012.

el-Ukberî, Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn, *et-Tebyîn 'an Mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (Thk. 'Abdurrahmân 'Üseymîni, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyyi, Beyrut.

İbn. U'sfûr, Ali b. Mü'min b. Muhammed, *el'-Mümte' el-Kebîr fi't-Tasrîf,* el-Mektebetu Lübnân, 2.Baskı.

el-Varrâk, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillah, *'İlelü'n-Nahv,* (Thk. Mahmûd Câsım Muhammed ed-Dervîş), Mektebetu'r-Ruşd, 1.Baskı, Suûdi 'Arabistan 1999.

Yûsuf el-Hammâdî, Muhammed eş-Şenâvî, Muhammed Şakîk 'Atâ, el- Zeynüddîn Hâlid b. Abdullah b. Ebî Bekr el-Ezherî, (ö.905), *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavzîh fi'n-Nahv,* Dârû'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 2000.

İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ebu'l-Bekâ Ya'îş b. 'Alî el-Mevsilî, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî,* İdâretü't-Tıbâati'l-Münîriyye, t.y., Mısır.

ez-Zahiri, Amr b. Temîm el-Ferâhîdî *Kitâbü'l-'Ayn* (Thk. Dr. Mehdî el-Mahzûmî, Dr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Dâru'l-Hilâl, t.y., Beyrut.

ez-Zebîdî, Ebu-l Feyz Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Hüseynî, (Thk. Mecmû'etün mine'l-Muhakkikîn), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs,* Dâr'ul-Hidâye, Beyrut,

ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Huseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhîri'l-Kâmûs,* (Thk. Dr. Abdul'Azîz Muter), Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, 2.Baskı, 1994.

ez-Zebîdî, es-Seyyîd Muhammed Murtezâ el-Hüseynî*, Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Thk. Abdu'l-'Azîz Mutar), Matbaaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 8.Baskı, 1994.

ez-Zehebî, Osman b. Kaymaz, *Siyeru 'alâ min-Nübelâ,* Dâru'l-hadîs, Mısır.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b.Amr b. Ahmed, *el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb,* (Thk. Ali Bûmulhim), Mektebetu'l-Hilâl, 1.Baskı, 1993.

ez-Zemahşerî, Cârullâh Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *Esâsû'l-Belâğa* (Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu-s-Sûd), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut 1998.

ez-Zevzenî, Ahmed b. el-Hüseyin, *Şerhu'l- Mu'allakât-ı Seb'a,* Dâru'l-'Alemiyye, 1993.